תנ״ך · ראשונים

באורי מהראי

רבנו ישראל איסרלן

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

באורי מהראי

רבנו ישראל איסרלן

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/באורי-מהראי/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 8
פרק א פסוק ז 8
פרק א פסוק ח 8
פרק א פסוק כו 8
פרק ב פסוק יג 8
פרק ו פסוק ג 9
פרק ז פסוק ג 9
פרק ח פסוק א 9
פרק ט פסוק כ 10
פרק ט פסוק כז 10
פרק י פסוק כא 10
פרק י פסוק כה 10
פרק יב פסוק יג 11
פרק יב פסוק יד 11
פרק יב פסוק טו 11
פרק יד פסוק ב 11
פרק טו פסוק ג 11
פרק טו פסוק יא 12
פרק טו פסוק טז 12
פרק יח פסוק א 12
פרק יח פסוק ב 13
פרק יט פסוק א 13
פרק יט פסוק כו 14
פרק יט פסוק כט 14
פרק כא פסוק יב 14
פרק כג פסוק ב 14
פרק כד פסוק טז 14
פרק כד פסוק לט 15
פרק כד פסוק מט 15
פרק כד פסוק נב 16
פרק כד פסוק סד 16
פרק כה פסוק יא 16
פרק כה פסוק יט 16
פרק כה פסוק כג 17
פרק כה פסוק כה 17
פרק כה פסוק כז 18
פרק כו פסוק ה 18
פרק כו פסוק יב 19
פרק כז פסוק כב 19
פרק כז פסוק לז 19
פרק כז פסוק מו 20
פרק כח פסוק יג 20
פרק כח פסוק כ 20
פרק כט פסוק יז 21
פרק כט פסוק לה 21
פרק ל פסוק כז 21
פרק ל פסוק לז 22
פרק לא פסוק ט 22
פרק לא פסוק נב 22
פרק לב פסוק ד 22
פרק לב פסוק כג 23
פרק לג פסוק יב 23
פרק לד פסוק לא 24
פרק לה פסוק יב 24
פרק לו פסוק ב 24
פרק לז פסוק ג 25
פרק לז פסוק יב 25
פרק לז פסוק יד 26
פרק לז פסוק יח 26
פרק לז פסוק לא 26
פרק לח פסוק ה 26
פרק לח פסוק יח 27

פרק לט פסוק א 27
פרק מא פסוק ה 27
פרק מא פסוק ו 27
פרק מא פסוק כז 28
פרק מא פסוק לח 28
פרק מא פסוק נה 28
פרק מב פסוק ב 28
פרק מג פסוק יח 29
פרק מד פסוק יח 29
פרק מד פסוק יט 29
פרק מה פסוק ג 30
פרק מה פסוק יד 30
פרק מה פסוק כד 30
פרק מה פסוק כח 31
פרק מו פסוק ז 31
פרק מז פסוק כט 31
פרק מז פסוק לא 31
פרק מח פסוק ז 32
פרק מח פסוק י 32
פרק מח פסוק יד 32
פרק מט פסוק ד 33
פרק מט פסוק י 33
פרק מט פסוק לא 33
שמות 33
פרק א פסוק ז 33
פרק ב פסוק יד 34
פרק ג פסוק ה 34
פרק ג פסוק ו 34
פרק ג פסוק יב 34
פרק ג פסוק טז 34
פרק ד פסוק ט 35
פרק ד פסוק יד 35
פרק ו פסוק ד 35
פרק ו פסוק יב 36
פרק ו פסוק כו 36
פרק ז פסוק יט 36
פרק ט פסוק יד 37
פרק ט פסוק כב 37
פרק ט פסוק כז 37
פרק י פסוק א 38
פרק י פסוק כב 38
פרק יב פסוק א 38
פרק יב פסוק כב 39
פרק יב פסוק לה 39
פרק יג פסוק ח 39
פרק יג פסוק יז 39
פרק יג פסוק יח 40
פרק יד פסוק ב 40
פרק טו פסוק ה 40
פרק טו פסוק כה 41
פרק יז פסוק יג 41
פרק יח פסוק א 41
פרק יח פסוק ז 42
פרק יח פסוק יח 42
פרק יט פסוק יז 42
פרק כ פסוק ז 42
פרק כ פסוק טו 43
פרק כא פסוק א 43
פרק כא פסוק כ 43
פרק כא פסוק לג 44
פרק כב פסוק יג 44
פרק כב פסוק כב 44
פרק כה פסוק ב 45
פרק כה פסוק יז 45

פרק כה פסוק לה 46
פרק כו פסוק ה 46
פרק כו פסוק כד 46
פרק כח פסוק ז 47
פרק כח פסוק כד 47
פרק כח פסוק לז 48
פרק כט פסוק ט 48
פרק לא פסוק יג 48
פרק לב פסוק ו 49
פרק לב פסוק כט 49
פרק לד פסוק כא 49
פרק לד פסוק כו 49
פרק לד פסוק לא 50
פרק לו פסוק כט 50
פרק לז פסוק א 50
פרק לח פסוק ח 50
פרק לח פסוק כב 51
פרק מ פסוק כב 51
ויקרא 51
פרק א פסוק א 51
פרק א פסוק ג 52
פרק א פסוק ד 52
פרק ג פסוק ז 53
פרק ד פסוק א 53
פרק ו פסוק ד 53
פרק ז פסוק ה 53
פרק ז פסוק ל 54
פרק ט פסוק ז 54
פרק ט פסוק יז 55
פרק י פסוק ו 55
פרק י פסוק יז 55
פרק יב פסוק ו 55
פרק יב פסוק ח 56
פרק יג פסוק ב 56
פרק יד פסוק ד 56
פרק יד פסוק יג 56
פרק יד פסוק לו 57
פרק טז פסוק ג 57
פרק טז פסוק כא 57
פרק יז פסוק טז 57
פרק יח פסוק ג 58
פרק יט פסוק י 58
פרק יט פסוק יב 58
פרק יט פסוק יג 58
פרק כ פסוק כא 59
פרק כא פסוק א 59
פרק כב פסוק כב 59
פרק כב פסוק כה 60
פרק כב פסוק לב 60
פרק כד פסוק י 60
פרק כה פסוק ז 60
פרק כה פסוק י 61
פרק כה פסוק כ 61
פרק כה פסוק כט 61
פרק כו פסוק ג 62
פרק כו פסוק ח 62
פרק כו פסוק ט 62
פרק כו פסוק לא 62
פרק כו פסוק מד 63
במדבר 63
פרק א פסוק א 63
פרק א פסוק כב 63
פרק ג פסוק טו 64
פרק ד פסוק כב 64

פרק ו פסוק יח 64
פרק ז פסוק א 65
פרק ז פסוק ב 65
פרק ח פסוק יא 66
פרק י פסוק ה 66
פרק יא פסוק טו 66
פרק יב פסוק ח 66
פרק יג פסוק ג 67
פרק יג פסוק כג 67
פרק יג פסוק לג 68
פרק טו פסוק כא 68
פרק טז פסוק יד 68
פרק יז פסוק יח 69
פרק יט פסוק ב 69
פרק כ פסוק ח 69
פרק כ פסוק טו 70
פרק כ פסוק יז 70
פרק כב פסוק ד 70
פרק כב פסוק כב 70
פרק כב פסוק כו 70
פרק כד פסוק יז 71
פרק כה פסוק יא 71
פרק כו פסוק ה 71
פרק כו פסוק יג 72
פרק כו פסוק יט 72
פרק כח פסוק י 72
פרק ל פסוק ו 73
פרק לא פסוק ד 73
פרק לא פסוק יז 73
פרק לג פסוק לח 74
פרק לד פסוק יז 74
פרק לד פסוק כג 74
דברים 75
פרק א פסוק ג 75
פרק א פסוק טו 75
פרק א פסוק כג 75
פרק ב פסוק ז 76
פרק ב פסוק כט 76
פרק ג פסוק כט 76
פרק ד פסוק ב 76
פרק ד פסוק יט 77
פרק ה פסוק טו 77
פרק ו פסוק יב 77
פרק ח פסוק ד 78
פרק י פסוק ו 78
פרק יא פסוק י 78
פרק יא פסוק יג 79
פרק יא פסוק כו 79
פרק יב פסוק כב 79
פרק יב פסוק כג 80
פרק יג פסוק ט 80
פרק יז פסוק ג 80
פרק יז פסוק יז 80
פרק יח פסוק א 81
פרק יח פסוק ב 81
פרק יט פסוק כ 81
פרק כ פסוק יט 81
פרק כא פסוק יז 81
פרק כא פסוק כא 82
פרק כב פסוק כב 82
פרק כג פסוק יט 82
פרק כה פסוק ב 82
פרק כו פסוק ב 83
פרק כז פסוק יב 83

פרק כז פסוק כד 83
פרק כח פסוק ל 84
פרק כט פסוק ד 84
פרק כט פסוק ט 84
פרק כט פסוק כה 84
פרק ל פסוק יא 84
פרק לא פסוק א 85
פרק לא פסוק ט 85
פרק לא פסוק כח 85
פרק לב פסוק א 85
פרק לב פסוק ג 85
פרק לב פסוק מז 86
פרק לג פסוק ב 86
פרק לג פסוק ז 86
פרק לג פסוק ח 86
פרק לג פסוק כח 87

בראשית

פרק א פסוק ז

ויעש אלהים את הרקיע וגו':

פירש רש"י, בתחילת סדרא זו תקנו על עמדו והוא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה (דברים כא, יב). שפירושו לפי פשוטו תהא מתקנת ומיפה את צפרניה, כמו לא עשה את שפמו ולא עשה את רגלו דמפיבושת (שמואל ב יט, כה), ורש"י שפירש בפרשת כי תצא (שם) לשון גידול, זה על פי מדרש חכמים (יבמות מח, א):

פרק א פסוק ח

ויקרא אלהים לרקיע שמים:

פירש רש"י, שמים שא מים שם מים אש ומים וכו'. כלומר שא הוא למפרע אש, וכן דינו לכתוב כל שמים אלף בין שי"ן למ"ם בשביל קריאת הקמץ אלא מקרא סופרים הוא זו לכותבו בלא אלף, הכי איתא פרק אין בין המודר בנדרים (לז, ב), וכן פירש"י לשם (ד"ה מקרא סופרים):

פרק א פסוק כו

נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים וגו':

רש"י תרצו שפיר (שנכתב נעשה בלשון רבים) ובכור שור תירץ בענין אחר, שמצינו בכמה מקומות שיחיד מדבר בלשון רבים והוא לשון שררה לפי שיצירה זאת של אדם היתה חביבה הזכירה בלשון שררה, ובזה יש לתרץ גם כן אמאי כתיב וירדו בלשון רבים אאדם יחיד (אלא) משום דוירדו לשון מלכות כתבו בלשון רבים, ואם כן תשובת המינים בצדה בתירוץ זה, אך זו ראיתי אח"כ בבכור שור דשייך שפיר לשון רבים לכתוב אמילתא דאדם לפי שהוא כולל זכר ונקבה כדכתיב זכר ונקבה בראם ויברא אתם ויקרא את שמם אדם (בראשית ה, ב):

פרק ב פסוק יג

ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש. ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור והנהר הרביעי הוא פרת:

פירש רש"י, כוש ואשור לא היו עדיין ונכתב המקרא על שם העתיד. תימה דבריו דהתוס' בפ"ק דכתובות (י, ב ד"ה ותנא) מפרשי אליבא דרש"י דמכוש אין להוכיח דנכתב קרא על שם העתיד וגם מאשור אין להוכיח אי לא דתני רב יוסף אשור זו סליק משום דמצינו למימר דשם המחוז מעולם היה נקרא כך כוש ואשור, ואם כן מאי דוחקיה דרש"י לפרש הכי דעל שם העתיד היה נקרא כך נימא דשם המחוז כך היה, כמו ארץ החוילה (שם ב,

יא) דלא פירש עליו מידי, ואף על גב שמצינו דשם האיש נקרא כך בפרשת נח (בראשית י, ז) ומכל מקום ע"כ לאו (על) שם האיש (ר"ל) (הוא) מדכתיב ארץ החוילה ולא כתיב ארץ חוילה או החוילה:

פרק ו פסוק ג

ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה: פירש רש"י, עד ק"ך שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו וכו'. ר"ל דבזכות שני חיי משה שהיו ק"ך שנה (דברים לד, ז), האריך להם אפו, ומשה [נ]רמז כאן, בשגם בגימטריא משה, והכי דרשו בפרק ראשית הגז דחולין (קלט, ב) דמשה רבינו ושנותיו (נ)רמז כאן כדפירש רש"י (שם):

פרק ז פסוק ג

גם מעוף השמים שבעה שבעה:

פירש רש"י, בטהורים דבר הכתוב ולמד סתום מן המפורש. ותימה כיון שבתחילת הציווי הזכיר עוף קודם בהמה מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה (ו, כ), אם כן כאן נמי היה לו לכתוב מהעוף הטהורה שבעה שבעה ומן הבהמה בסתם וילמד סתום מן המפורש, ויש לתרץ שפיר משום דמוכח בפרק אלו טריפות (חולין סג, ב) דעוף טהור מרובה על הטמא ובהמה טמאה מרובה על הטהורה (ואם כן) שייך שפיר למכתב סתום גבי עוף כיון דרובו טהור הוא ורובו ככולו (הוריות ג, ב) (ו)ממה נפשך אתי שפיר דכתב ביה בסתם, אבל גבי בהמה הוה איפכא. ולפירוש התוספות (שם) לא אתי שפיר דמפרשי הספר דאפשר דעופות טמאים נפישי טפי מטהורים, וגם לפירוש רש"י שם מוכח דדוקא מיני עופות טמאים מועטים ממיני טהורים אבל יוכל להיות דגופי עופות טמאים נפישי מטהור(ים), מכל מקום אתי שפיר דאף על גב דיש הרבה מינין במין אחר כדאמר הספר התם מאות מיני איה הם אפילו הכי מסתמא נח לא לקח אלא ב' מכל המין כולה:

פרק ח פסוק א

ויעבור אלהים רוח על הארץ:

פירש רש"י, רוח תנחומין והנחה עברה לפניו. ע"כ צריך לפרש כך, דרוח ממש לא יתכן כלל דרוח משכך המים ואדרבה להיפך כתיב ישב רוח יזלו מים (תהלים קמז, יט), ולא רצה לפרש ששינה המקום טבעו של עולם בשביל תפילת הצדיקים דלא מפרשינן כך אם לא שאני מוכרח לכך, וגם לא דמי לשם ד(כאן שלטה) מדת הדין כדמבואר למבין, (ו)לפי פשוטו יתיישב שפיר טפי. (עוד) יש לומר דהא דוחקיה לרש"י לפרש הכי משום דכתיב ויעבר אלקים רוח על הארץ ועדיין לא נראית ולא נגלית הארץ כלום והיה לכתוב

ויעבר אלקים רוח על המים אלא על כרחך ר"ל על עסקי הארץ ואם כן צריך לומר נמי רוח תנחומין:

פרק ט פסוק כ

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם:

פירש רש"י, הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים. זמורות ביאורו מוכיח מכאן מכח ויטע כרם, וע"כ עוד נטיעה אחרת הכניס עמו מדקראו הכתוב חולין שהיה לו לעסוק בנטיעה אחרת כדפירש רש"י, ומסתברא דתאנים היתה דהוא עץ הדעת למאן דאמר (ברכות מ, א) ופשוטו של מקרא משמע דתאנה היתה דכתיב ויתפרו עלי תאנה (בראשית ג, ז), ולא מצינו שום אילן מוזכר בתורה עד כאן כי אם תאנה:

פרק ט פסוק כז

יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם ויהי כנען עבד למו:

פירש רש"י, ומדרש אגדה אע"פ שיפת אלקים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני מכל מקום לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם. פירוש שיפת לשון ירחיב לפי שבית שני היה גדול וגבוה בבנין יותר מבית ראשון (ב"ב ג, א) מכל מקום וישכון באהלי שם:

פרק י פסוק כא

ולשם יולד גם הוא אחי יפת הגדול:

פירש רש"י, אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כיבדו אביהם וזה בזהו. אינו ר"ל שבשביל כך יחסו הכתוב אחר יפת לפי שכיבד אביו כמו יפת דאדרבה שם נתאמץ במצות כבוד יותר כדפירש רש"י (לעיל ט, כג) ולא יתכן לייחס שם אחר יפת בשביל כך, אלא יש לומר דמשום טעם אחר יחסו כמו שיחסו (את שם) באבי כל בני עבר אף על גב דבהדיא כתיב נמי דעבר בנו היה (י, כד) אלא קשה אמאי לא ייחסו גם כן שהיה אחי חם, וזה מתרץ רש"י לפי שהוא כיבד (אביו) וחם ביזהו לא רצה ליחסו אחריו:

פרק י פסוק כה

ושם אחיו יקטן:

פירש רש"י, יקטן שהיה מקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו. יש לומר דדרשינן הכי מדכתיב כל אלה בני יקטן וגבי כנען שהוליד גם כן בנים הרבה לא כתיב הכי, אלא ודאי אתי קרא לומר דבשביל שהקטין עצמו זכה להעמיד כל אלה, ובלא זה היה קשה מאי דוחקיה דרש"י למידרש שמותו במה זכה להעמיד הרבה בנים ואין צריך שום תירוץ על זה:

פרק יב פסוק יג

למען ייטב לי בעבורך:

רש"י פירש יתנו לי מתנות. יש לומר דדריש רש"י הכי מדכתיב בקרא אחרינא (לקמן טז) ולאברם היטיב בעבורה ויהי לו צאן ובקר וגו', ופירש דההוא קרא בשביל שהטיבו לאברהם היה לו צאן ובקר דאם לא כן לא יתיישב משמעות דקרא אהדדי, ומשום הכי פירשו רש"י ה"נ למען ייטב לי יתנו לי מתנות:

פרק יב פסוק יד

ויהי כבוא אברם מצרימה:

כתב רש"י היה לו לומר ויהי כבואם מצרימה. דוקא הכא שייך למידק אמאי לא קאמר כבואם משום דהאי קרא איירי בשרה דכתיב ויראו המצרים את האשה, דלא איירי באברהם מידי. אבל בקרא קמא כחיב ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה לא קשה אמאי לא קאמר כאשר הקריבו דההוא קרא איירי במילתא דאברהם, ואף על גב דאיירי נמי במילתא דשרה מכל מקום איהו חשיב שפיר טפי למתלי הענין ביה:

פרק יב פסוק טו

ויראו אותה שרי פרעה ויהללו אותה אל פרעה וגו':

פירש רש"י, הללוה ביניהם אמרו הגונה היא למלכות לא. רצה רש"י לפרש שסיפרו שבחה אל פרעה דאם כן ה"ל לומר וישלח פרעה ויקח את שרה כדכתיב גבי אבימלך (לקמן כ, ב), אלא כתיב ותקח האשה בית פרעה כלומר לקחוה מעצמם והביאו אותה לפרעה לפיכך צריך לפרש הללוה ביניהם קודם שהביאוה לפרעה:

פרק יד פסוק ב

ומלך בלע היא צוער:

פירש רש"י, שם העיר (בלע היתה). ותימה דלמה לא הזכיר שם המלך כמו באינך, ויש לומר דאפשר שמו של אותו מלך לא היה על שם רשעתו כמו שמאבר ושנאב כדפירש רש"י, והכתוב לא הזכיר שמותם אלא להודיע רשעתם, וא"ת ברע בברע וברשע למה לא פירש רש"י שמותם על שם רשעתם, י"ל דפשט דשמייהו ברשעותם ברע ברשע, וקצת מוכח דמלך בלע לא היה רשע כאחרים כל כך דהא עירו היתה נצלת:

פרק טו פסוק ג

הן לי לא נתת זרע:

אף על גב דכבר הבטיחו על הזרע מכל מקום דואג היה שמא לא יהיה לו זרע אלא סמוך למיתתו או אחר מותו, לפי שבמזל ובטבע לא היה לו ראוי להוליד אלא בשביל

ההבטחה ותתקיים סמוך למיתתו ונמצא ממונו יפול ביד אפטרופוס וגם לא יוכל ללמוד תורתו לזרעו ותהא תורתו וממונו נקראת על אליעזר, והיינו דקאמר ובן משק ביתי כלומר אפוטרופוס שלי כלומר דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים כדפירש רש"י, ועל זה הקפיד שהיה חפץ שיהא זרעו מגודל בחייו שיירש לאחרים כדפירש רש"י, ועל זה הקפיד שהיה חפץ שיהא זרעו מגודל בחייו שיירש תורתו וממונו הוא בעצמו:

פרק טו פסוק יא

וישב אותם אברם:

תימה וישב אותה הוה ליה לכתוב דלפי פשוטו של מקרא לא היה אלא עוף אחד ששמו עיט כדפירש רש"י וגם לפי מדרשו [רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין מניחים אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח], היה רק דוד לבדו, ויש לומר לפי מדרשו משום דאמר בתלמוד (סנהדרין צד, א) בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח, וכן בן כוזיבא שהיה בימי רבי עקיבא תנא (בירושלמי תענית פד ה"ה) נתנו בו חכמים עיניהם שיהיה משיח ואפשר שהיו ראויים לכך אלא שלא הניחום מן השמים ולכך כתיב וירד העיט שזה היה דוד לבדו שהתחיל לכלות באומות העולם והיינו יירה על הפגרים וגם (ה)שאר היו מזרעו שהיו ג"כ ראויים לכך אבל לא עשו בהם כלייה כל כך וישב אותם אברם את כולם עד בעתה אחישנה:

פרק טו פסוק טז

ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל לאברם:

פירש רש"י, לשבחו של ישמעאל נכתב להגיד שהיה בן שלש עשרה שנה בעת מילתו ולא עיכב. תימה דמקרא מלא הוא זה בסוף הסדרא (לקמן יז, כה), ויש לומר דמההוא קרא לא הוה שמעינן דהוה בן שלש עשרה שנה מעת לעת דזהו שיעור ימי גדלותו ואף על פי כן לא עיכב ומהאי קרא שמעינן שפיר:

פרק יח פסוק א

וירא אליו ה' באלוני ממרא וגו':

כתב רש"י באלוני ממרא הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו. דוק בפשטים וכי צדיק גמור כאברהם אבינו שעמד בעשרה נסיונות נצטרך לעצה לקיים מצותו של מקום, ויש לתרץ שנתן לו עצה למול בפרהסיא לפי שהיה אברהם בוש לגלות ערותו ורצה למול בצנעה והשיאו ממרא עצה למול בפרהסיא להראות שאינו בוש מן הלצנים ושלא יאמרו אוהביו ואנשי דורו אלו ראינוהו לא הנחנוהו כדפירש רש"י על

בעצם היום הזה נמול אברהם (לעיל יז, כג), ולפי שנתן עצה לגלות ולפרסם קיום מצות המקום לפיכך נגלה כבוד (אברהם) (ה') בחלקו:

פרק יח פסוק ב

וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וגו':

פירש רש"י, עליו לפניו, אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים. ותימה לפי זה אמאי כתיב והוא עומד עליהם תחת העץ (לקמן ח) ולא כתיב לפניהם והוא עומד, ויש לומר משום דשימש אותם בצרכי סעודה שייך למכתב והוא עומד עליהם כלומר בסמוך להם ממש כדי שיהא מוכן מיד לשמשן וגבי נצבים לא שייך האי טעמא, וכן תירגם אונקלוס והוא משמש עלויהון, והכי נמי אשכחן בתלמוד פרק ערבי פסחים (קג, א) והוה קאי עלייהו רב ייבא סבא לשמשם לצורכי סעודה, ורש"י פירש בפרק במה מדליקין (שבת ל, א ד"ה לעילא) דלשון המקרא ולשון התלמוד הוא לומר ממעל ולעיל כלפי אדם גדול, ור"ל מלמעלה רחוק ממנו שיראים להתקרב אליו כמו שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו, ב), ובלשון תלמוד לעילא מר' תנחום רבא, וכענין זה מתיישב נמי הכא (מה) שפירש דמשום חשיבות המלאכים כתיב עליהם כלומר ברחוק מהם:

פרק יט פסוק א

ויבואו שני המלאכים סדמה בערב וגו':

פירש רש"י, מלאכים, ולהלן קראו אנשים. תימה מאי קושיא נימא דהכא קראו מלאכים לפי ששהו כל כך מחברון לסדום משום דמלאכי רחמים היו כדפירש רש"י בתר הכי (בד"ה בערב) ואם כן שייך שפיר לקרותם מלאכים אבל לעיל קראן אנשים משום דכתיב הולך עמהם לשלחם (יח, טז) כלומר להלוותם לפי שסבור שאורחים היו, ויש לומר דגבי אברהם נמי מילי טובא עבדו דלא שייכי אלא גבי מלאכים שהרי אמרו שוב אשוב כדפירש רש"י (לעיל יח, י) וגבי לוט כאן נמי מוכח דסבור אורחים הוו ואם כן לא היה לו לשנות לכתוב כאן מלאכים ולעיל אנשים:

ולוט יושב בשער סדום:

פירש רש"י, ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט עליהם. יש לומר דדייק הכי מדכתיב בשער סדום שמעינן דשופט מינהו ולא שומר כדפירש רש"י גבי עפרון (לקמן כג, י) יושב, דרוב שערים שבתורה ר"ל מקום משפט ויבא מקרא זה ומגלה על מקרא זה האחד בא לגור וישפוט שפוט (לקמן ט) דהכי פירושו הזה בא לגור כלומר להיות גר אתנו ונעשה שופט על השופטים והיינו וישפוט שפוט כמו שדרשו רבותינו ויהי בימי שפוט השופטים (רות א, א) דור ששפטו את שופטיו (בבא בתרא טו, ב):

פרק יט פסוק כו

ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח:

לפי פשוטו רמז כאן שגם מלח המטיר (ה') מן השמים עם גפרית כדכתיב גפרית ומלח שריפה כל ארצה (לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב) כמהפכת סדום ועמורה (דברים כט, כב):

פרק יט פסוק כט

ויהי בשחת ה' את ערי הככר ויזכר אלקים את אברהם וגו':

פירש רש"י, מהו זכירתו של אברהם אבינו על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם וכו'. פירוש, דמשום קורבה אין לומר שאם כן היה לו לכתוב וישלח את לוט אחיו או בן אחיו מתוך ההפיכה כדי להזכיר את הקורבה כדכתיב לעיל (יד, יד) כי נשבה אחיו, וגם את לוט אחיו, אי משום קורבה הצילו:

פרק כא פסוק יב

אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך וגו':

אף על גב דבקרא קמא (לעיל יא) לא כתיב אלא וירע על אודות בנו, יש לומר דודאי (היה) רע בעיניו גם כן על אמתו אלא שלא רצה להראות פנים בפני שרה שהיה רע בעיניו על האמה פן תתקנא בה לפי שהיתה צרתה, אבל לעולם היה רע בעיניו גם כן על האמה והכתוב מעיד על זה וכתוב כן כדי ללמוד מכאן דרך ארץ, או יש לתרץ דע"כ האי לא ירע לא קאי אדלעיל דהא פי' רש"י על אודות בנו ששמע שיצא לתרבות רעה ואם כן איך יתכן שאמר לו הקב"ה אל ירע בעיניך אלא ודאי מילתא אחריני הוא ושני עניני רעות הוו:

פרק כג פסוק ב

ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה:

פירש רש"י, ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שע"י בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט (עד) שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה. י"ל גמגום זה הלשון יש לפרש ע"י בשורת (העקידה), ר"ל אחד בא מהר המוריה לבשר את שרה ענין העקידה והתחיל להגיד לה שנזדמן בנה לשחיטה ורצה המבשר לסיים דבריו ולומר לה שניצול ושלא נשחט, וכמעט עד שלא נשחט כלומר כשעה מועטת קודם שאמר שלא נשחט נבהלה כל כך מדבריו הראשונים ופרחה רוחה ומתה:

פרק כד פסוק טז

והנערה טובת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה וגו':

תימה כיון דאמר בעלמא רבקה בת ג' שנים היתה כשנשאה יצחק (פרקי דר"א פל"א, רש"י ריש פרשת תולדות כה, כ) והאי עובדא דאליעזר קודם לכן הוה א"כ פשיטא דבתולה היתה אפילו היתה נבעלה בתוליה היו חוזרים כדאמרינן במסכת נדה (מד, ב), וי"ל דלהכי נמי כתיב ואיש לא ידעה למימרא דאפי' גנאי לא הוה בה כלומר שהיתה נבעלה והיו חוזרין בתולין אלא ואיש לא ידעה, ועדיין הוה קשה, לכתוב ואיש לא ידעה לחוד דפשיט דבתולה היתה כדפירשתי והאי מתרץ רש"י דכתיב בתולה לאייתורי דאיש לא ידעה שלא כדרכה ובלא ייתור הוה מוקמינן אמסתבר:

פרק כד פסוק לט

ואמר אל אדני אלי לא תלך האשה אחרי:

פירש רש"י, אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך. תימה לפי זה לעיל (כד, ה) גבי [הא] דקאמר אליעזר לאברהם היה לו למיכתב חסר ולמדרש [הכי] וע"כ בדברו אל אברהם היה מחזר למצוא עלילה שהרי אברהם השיבו בני ברוך וכו', וי"ל דלעיל כתיב אולי לא תאבה האשה [ללכת אחרי] ההשיב אשיב את בנך וגו' לא היה משמע כלל דהיה מחזר למצוא עלילה שהרי שאל אם יוליכו שמה כדי להזדווג על כל פנים כמשפחתו, אבל כאן לא כתב מידי בתר אלי לא תלך ומשום הכי מדרש שפיר אלי [אם] לא תלך:

פרק כד פסוק מט

אם ישכם עושים חסד ואמת עם אדני וגו':

תימה דבפרשת ויחי (לקמן מז, כט) דייק רש"י (שם) מדכתיב חסד ואמת שחסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת לפי שאינו מצפה לתשלום גמול ממת והכא היכי נידוק דאברהם היה עדיין חי ונחשב ועשיר והיה בידו לשלם להם גמול, וי"ל דהכא ר"ל חסד של אמת כלומר שלא על מנת לקבל הנאה אלא בחנם כי אליעזר היה דואג שיבקשו ממנו ממון כדי להזדווג לאברהם אמר להם אם ישכם עושים חסד של אמת כלומר בחנם הגידו לי:

ואם לא הגידו לי ואפנה על ימין או על שמאל:

פירש רש"י, על ימין מבנות ישמעאל או על שמאל מבנות לוט. אע"ג דרש"י פי' לעיל ונקית משבועתי (כד, ח), וקח לי מבנות ענר אשכול וממרא, הכא דבר אליעזר כך כדי לפייסם להזדווג בזריזות כלומר אם תמאנו ותתרשלו אפנה על סמוך לא שהוא מוכרח לכך בשביל שהוא חפץ להזדווג רק במשפחתו שהרי ישמעאל ולוט גם כן משפחתו:

פרק כד פסוק נב

וישתחו ארצה לה':

רש"י. מכאן שמודים על בשורה טובה. לעיל (כד, כו) דכתיב וישתחו לה' לא דקדק רש"י הכי, דדוקא הכא איכא למידק דלא כתיב בתריה מידי, דשייך להשתחוות עליה, אלא ע"כ על אליעזר קאי באשר שמע עבד אברהם את דבריהם בירך הטוב והמשיב דהיינו הודאה [כ]דפירש רש"י והשתחוואה בברכה, אבל לעיל בתר וישתחו לה' כתיב ויאמר ברוך ה' וגו' והיה ודאי צריך להשתחוות בשביל אותו הודאה אבל לא הוה שמעינן דצריכים לעולם לברך ולהודות כדשמעינן מהכא דסתם קרא ולא כתיב מידי בתר וישתחו פשוט דסמך אמאי דמחייבינן לברך ולהודות על הבשורה ובברכה משתחוים:

פרק כד פסוק סד

ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותפל מעל הגמל:

רש"י, ראתה אותו הדור ותוהה מפניו. [תוהה] שהוא מלשון הדרי בי (בבא מציעא סה, א), כלומר ראתה אותו חוזר לאחוריו לפי שגם הוא היה בוש מפניה כדרך חתן שבוש מפני כלתו, והיא הרגישה ג"כ שהוא היה בוש אחרי שחזר. שאם היה איש אחר לא היה חוזר דאדרבה דרך הוא לרוץ לקראת הכלה, ולכך היתה בושה ותפול. ולכך אמרה לעבד מי האיש הלזה ההולך [בשדה] לקראתנו כלומר הוא הולך בהילוכו לקראתנו ולמה חוזר, [ו]אע"פ שהרגישה רצתה לידע בודאי:

פרק כה פסוק יא

ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו וגו':

כתב רש"י, אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתייירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקב"ה וברכו. תימה והלא ע"כ כי ביצחק יקרא לך זרע (לעיל כא, יב) וא"כ להיכן יגיעו הברכות, וי"ל שלא רצה לברכו כלומר למסור הברכות בידו לברך מי שירצה לפי שצפה שעשו יוצא ממנו ודעת יצחק יהא לברך את עשו ואע"פ שבודאי כוונת יצחק ג"כ לטובה היתה אברהם לא הסכים על כך ולכך לא ברכו לגמרי כדי שיהא הברכות עוד בב[י]ת אברהם ואע"פ שימות ולא יוכל עוד לברך, ואמר יבא בעל העולם ויברך [את] מי שייטב בעיניו ובא הקב"ה וברך את יצחק כי היה גלוי וידוע לפניו שיתגלגלו הדברים ויבאו הברכות ליעקב:

פרק כה פסוק יט

ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק:

פירש רש"י, ע"י שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוצרך לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו לצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה וכו'. יש לומר דדוקא כאן שפירש [הכתוב] תולדות עשו ויעקב האמורים בסוף הענין הוזקק לפרש שהיתה תשובה לליצני הדור בקלסתר פנים, לפי שהיה עשו יוצא ממנו שהיה רשע גמור ואמרו ליצני הדור ודאי מאבימלך נולד יצחק שהיה גם כן רשע ושרה צדקת היתה ויצא יצחק מביניהם והוליד גם כן אחד רשע ואחד צדיק בטיפה אחת והיה גלוי לפני המקום שעתידים ליצני הדור לומר כך, לכן צר קלסתר פניו [של יצחק] ואי לאו האי סברא הוי קשה אמאי לא כתב אברהם הוליד את יצחק בכמה קראי קמאי דכתיב [בהו] ויצחק בן אברהם היה:

פרק כה פסוק כג

ויאמר ה' לה וגו':

פירש רש"י, על ידי שליח. יש לומר דדייק רש"י [על ידי שליח] מדלא כתוב ויאמר לה ה' דהכי אורחיה דקרא בכל דוכתיה דסמוך אמירה ללשון לו ולה ולא הפסיק ביניהם [כמו] גבי הגר ויאמר לה מלאך ה' (בראשית טז, ט), וכן ויאמר לו יצחק אביו (שם כז, לב), ויאמר לו פרעה (שמות י, כח), וכאלה רבים אלא ע"כ הכי קאמר ויאמר ה' לאמר לה. [ומהא] [ד]בפרשת ואלה שמות (ד, ו) כתיב ויאמר ה' לו עוד וגו' אין לסתור סברא זו משום דאיכא למימר משום דכתוב בתריה "עוד" לא הוי שייך למסמך ה' לעוד וטפי שייך למסמך ללילו', ולפי פשוטו יתיישב שפיר משום דכתוב ותלך לדרוש את ה' אלמא היתה צריכה לדרוש דבר ה' מאחרים, והכתוב אומר שאמר לה אליה לעצמה, לכך פירש רש"י על ידי שליח:

פרק כה פסוק כה

ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער:

פירש רש"י, ויקראו שמו עשו הכל קראו לו כן וכו'. ובתר הכי פירש ויקרא שמו יעקב הקב"ה. תימה היאך דורש רש"י תרווייהו דע"כ חד מינייהו אורחיה דקרא או ויקראו או ויקרא וההיא דלאו אורחיה לדרוש, ויש לומר דרש"י רוצה לומר דהסברא כך היה לכתוב גבי עשו ויקרא כלומר אביו שדרך לקרות שם לבנו והטעם דכולו נגמר לעשו אינו פשוט כל כך, וגבי יעקב היה [לו] לכתוב ויקראו מטעם אחיזת העקב ממש מעין הלשון, לכך הוצרך רש"י לפרש טעמא בעשו אמאי כתב ויקראו ושוב גם כן גבי יעקב אמאי לא כתב נמי ויקראו מק"ו [לכן] פירש דהקב"ה קראו כך, ד"א אביו כלומר אביו מיהר לקרותו כך כדי שיתקיים השם ורמז שלא יפסיק זה לגמור ממלכתו עד שעומד זה ונוטלה ממנו, ואל תשיבני שהרי ביקש אחר כך לברך את עשו שזה בלאו הכי צריך טעם:

פרק כה פסוק כז

ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה וגו':

תרגם אונקלוס גבר נחשירכן, (כן) פירשו בתוס' פרק החובל (בבא קמא צב, ב ד"ה דשרכי) ובא"ז האריך בפרק יש נוחלין (פסקי בבא בתרא אות קלט) דנחשידכן בד' כתב, [ו]הוא אדם בטל ההולך בשדה לטייל ולהיות נשקט מעסקיו הטורדין את הגוף, והוא מלשון קינה דשדכי פ' החובל (בבא קמא שם) ומלשון (נשדכאות) [שדכי] פרק יש נוחלין (בבא בתרא קלט, א), וכן ותשקוט הארץ (שופטים ה, לא) מתרגמינן ושדיכות ארעא, והיינו נמי [דאמרינן] משדכין על התינוקות ליארס (שבת קנ, א) כלומר ממציאין להם השקט לתינוקת בהיות[ה] נישאת לאיש:

פרק כו פסוק ה

עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי וגו':

פירש רש"י, גזירות להרחקה על אזהרות שבתורה כמו שניות לעריות ושבות לשבת. והכי אשכחן בכמה דוכתי שאבותינו קיימו כל המצות קודם שנתנה התורה (ע' יומא כח, ב) ואלא קשיא והלא יעקב [אבינו] נשא שתי אחיות ופרץ וזרח בני יהודה מכלתו היו, ורבותינו תירצו שהכל בהיתר היה אף לפי מה שנתנה התורה (עיין רמב"ן כאן), מכל מקום צריך ליישב הענינים לפי הפשט דמשמע בכמה מקומות שלא חשו למאי שאסרה תורה אחר כך שהרי למ"ד (תנתומא ישן הובא ברש"י בראשית לז, לב) תאומות נולדו עם השבטים ונשאום לנשים בטורח גדול יש ליישב שבהיתר עשו לפני מתן תורה. ויש ליישב לפי הפשט דאין לך מצוה בתורה שלא יהא בה טעם למה נצטוית אך שאין הטעמים גלויים לנו ואי אפשר גם כן שיספיקו הטעמים בכל אדם ובכל זמן כגון איסור ב' אחיות אם נעשה הטעם שלא יהא שנאה וקנאה בין ב' אחיות לפי שאין שנאה גדולה משנאת הצרה זו לזו, ואם יבא אליהו ויאמר לנו שיש ב' אחיות בעולם שבודאי לא יהא קנאה ביניהם אף אם יהיו צרות אעפ"כ הנשואות אחר מתן תורה יהיו בכרת דכך ניתנה תורה בכללות שלא לחלק מתוך הטעמים, ואפשר על זה לא חשו אבותינו וחלקו ברוב חכמתם מתוך הטעמים ואפשר במקום שהיו יודעים שלא היו טעמים [אלו] שייכים לא היו נזהרים ולא עשו שום איסור כיון שלא ניתנה התורה עדיין בכללותיה ובמקום שהיו יודעים שהיו הטעמים שייכים עשו אפילו משמרת למשמרת כגון שניות לעריות ושבות לשבת:

פרק כו פסוק יב

ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה': פירש רש"י, שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה. פירוש על ידי המעשרות היה אומד כי היה נותן מעשר ראשון א' מעשר, וגם מעשר מן המעשר דהיינו אחד ממאה ופירש המקרא מוימצא ק' שערים כלומר כמי ששיערו שיהא בין הכל כך עלה המעשר מן המעשר דהיינו מאה פעמים ממה ששערהו:

פרק כז פסוק כב

הקול קול יעקב והידים ידי עשו:

פירש רש"י, הקול קול יעקב שמדבר בלשון תחנונים קום נא אבל עשו דבר בלשון קנטוריא יקום אבי. ולא רצה לפרש לפי פשוטו שהכיר בטביעות עינא דקלא כדאמרינן בגיטין (כג, א) היאך סומא מותר באשתו אלא בטביעת עינא דקלא, דמדכתיב כאן ויאמר יצחק אל יעקב ובמקרא הראשון כתיב ויאמר יצחק אל בנו י"ל דקודם שאמר כי הקרה כו' היה יצחק לגמרי סבור דעשו היה ואע"ג דאמר כבר קום נא י"ל דעשו נמי היה זהיר בכבוד אביו כדמוכח כל הפרשה וסבר יצחק שלכבודו דבר כך בלשון תחנונים אבל שם שמים לא היה שגור כלל בפיו ולכך כתיב בתחילה ויאמר יצחק אל בנו ר"ל עשו כאשר סבור היה, ומ"מ לא רצה הכתוב לכתוב עשו מדי דשקרא וכאשר אמר כי הקרה וגו' חזר וכתב ויאמר יצחק אל יעקב כי היה מסתפק מאוד ומזה דקדק רש"י דלא בטביעת עינא דקלא נסתפק אלא שדבר בלשון נקיה ותחנונים:

פרק כז פסוק לז

ויען יצחק ויאמר לו הן גביר שמתיו לך וגו':

פירש רש"י, אלא אמר לו מאי תועלת בברכה זו אם תקנה נכסים שלו הן שהרי גביר שמתיו לך. תימה לפי זה ודאי ניחא רא"ל גם כן ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים דהיינו ממש מעין תשובה זו שהזכיר לו עבדות ומה שקנה עבד קנה רבו (קידושין כד, ב) דמגביר שמתיו לך לא משתמע עבדות כ"כ, אבל מאי האי דקאמר ליה ודגן ותירוש סמכתיו מאי איכפת ליה לעשו בזה, וי"ל דכך אמר עשו ליצחק אחר שנתתני לו לעבד תסמכני לדגן ולתירוש ולא לו כדי שיהא בידי לעבדו כראוי לו ושאוכל להביא לו מנחות ודורונות כדרך עבד לאדון כדי לקבל עבודתי ברצון והשיב לו יצחק ודגן ותירוש סמכתיו לעצמו די ואינו צריך לך כלום ולכה איפה מה אעשה לך בני כלומר אין לך תקנה, איני יודע אם ראיתי דבר זה בפשטים ישנים:

פרק כז פסוק מו

ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לוקח יעקב מבנות חת וגו': משמעות המקראות הוא שלא רצתה רבקה לגלות ליצחק שבשביל שנאת עשו שלחה את יעקב ללבן כדמוכחי קראי והטעם שהיתה רוצה שיברכנו בלכתו מעמו כאשר עשה יצחק שנתן לו ברכת אברהם שזאת היתה עיקר הברכות ואם היה יודע יצחק שטימת עשו ליעקב בשביל הברכות ודאי לא היה מברכו עוד להרבות לו שנאה אם יודע לעשו.

ויצא יעקב מבאר שבע וגו' (כח, י). רש"י. ע"י שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל וכו'. גמגום הלשון יתיישב היטב ובפשוטו דע"י שכתב רש"י לא קאי כלל לפרשה זה למה הלך עשו אל ישמעאל אלא דקשה לרש"י למה הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וזה מתחיל רש"י לתרץ כלומר ע"י מה שהפסיק שבשביל שרעות בנות כנען הלך עשו אל ישמעאל ותחילת פרשתו של יעקב הוא משום שרעות היו בנות כנען שולח לפרן ארם לקח לו משם אשה, וע"י כך הפסיק הענין וה"ל לרש"י לכתוב שבשביל שרעות בנות כנען הלך עשו אל ישמעאל וע"י כך הפסיק הענין ועכשיו כשסירס לשונו הרויח שלא יצטרך לכתוב אלא ע"י לחודיה ולא ע"י כך:

פרק כח פסוק יג

והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק וגו': יש לתן טעם למה הזכיר אבות גבי אברהם ולא גבי יצחק דאביו ממש היה אלא לפי שהיה בדעת יצחק רק לברך את עשו אלא שבחכמה לקח יעקב הברכות בא הקב"ה והבטיחו אנכי אלקי אברהם אביך כלומר זכר עליך כאב ולא רצה לברך את יצחק לפי שצפה שעשו יצא ממנו כדפירש רש"י בסוף פר' ויהי חיי שרה (כה, יא) וכאשר ביארנו שם והיו הברכות עוד בכה אברהם ודעתו לא היה על עשו כלל אפילו לפירוש אחד דפירש רש"י שם שבא הקב"ה לנחמו ליצחק מ"מ הא לא אשכחן שברך אברהם את יצחק ואיכא למיסר ודאי בשביל כך הניח אלא דלההוא פירוש משמע טפי לישנא דקרא דבא לנחמו משום דכתב ברישא דקרא ויהי אחרי מות אברהם כלומר סמוך למיתתו בעודו באבילתו:

פרק כח פסוק כ

וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך עליה ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש:

פירש רש"י, ונתן לי לחם לאכול כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם קרוי נעזב שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב (תהלים לז, כה). תימה אם בא רש"י להוכיח ההבטחות מן המקרא אם כן היכא הבטיחו בגד ללבוש וי"ל דודאי אין הקב"ה מבטיח את הצדיקים

אלא לנהוג בנוהג שבעולם ואמרו רבותינו ז"ל דאמרי אינשי עשיק לגבך ושויא לכריסא (ב"מ נב, ב) ואמר נמי בפרק כיסוי הדם (חולין פד, ב) לעולם יאכל וישתה אדם פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ואם לא היה נותן לו בגד ללבוש כלומר כראוי היה ודאי מצמצם בתכלית באכילת לחם כדי למכור המותר ולקנות בגד ללבוש כראוי בנוהג שבעולם והמבקש לחם כלומר שאין לו כל צורכו לחם נקרא נעזב:

פרק כט פסוק יז

ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה:

אפילו לפירוש רש"י לא יתיישב מליצת המקרא שפיר דהוי ליה למיכתב ורחל היו לה עינים יפות או ולאה לא היתה יפת תואר דמסתמא לא בא הכתוב לספר בגנות של לאה בחינם אלא לתת טעם למה בחר יעקב ברחל יותר מבלאה, וי"ל דשפיר יתיישב המליצה משום דאמרינן בפרק ג' דתענית (כד, א) כלה שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה ואם עיניה רעות כל גופה צריכה בדיקה, וא"כ הכא קאמר קרא ועיני לאה רכות ומעתה היה ספק בכל גופה ויעקב לא רצה ליכנס בספק ונקט לישנא מעליא ולא רצה הכתוב לגנותה בפירוש ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה בלתי שום ספק:

פרק כט פסוק לה

ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה' על כן קראה שמו יהודה ותעמוד מלדת:

פירש רש"י, (לעיל פסוק לד) על כן כל מי שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסין היה. תימה מה טעם בדבר זה היכא מדרש לישנא רעל כן מרובה באוכלוסין היה וי"ל משום דכתיב בפרשת ואלה שמות [וכאשר יענו אותו] כן ירבה וכן יפרוץ (שמות א, יב) ופירש רש"י לשם, שרוח הקודש אומר כן נגד המצרים שאמרו פן ירבה ומדנקט לפרות בזה הלשון שייך למדרש הכא על כן כלומר בשביל כן קרא(ו)(ה) אותו יהודה שהיתה יודעת שיהא בברכ(ה)[ת] כן ירבה והוי כמו על הברכה שברכו אביו שפתרונו בשביל הברכה, לעיל (כז, מא):

פרק ל פסוק כז

ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ה' בגללך: פירש רש"י, מנחש הייתי נסיתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה כשבאת לכאן לא היה לי בנים שנאמר והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים ועכשיו היו לו בנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן. תימה דילמא קטנים היו בההיא שעתא ועכשיו נתגדלו וי"ל דה"ל לשלוח בלהה וזלפה שפחותיו ולא רחל שהיתה בתו מאשתו הנשואה, בשלמא אי לא הוו לו בנים ניחא דשלח רחל שהיא תירש הנכסים ותשמור

הצאן יפה בכל כחה אבל אי הוו לו בנים א"כ למה תשמור יותר מבלהה או זלפה דלעולם הבנים קודמים לבנות ובנות הנשואות קודמות לבנות הפלגשים:

פרק ל פסוק לז

ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהם פצלות לבנות וגו': העולם מתמיה היאך צדיק גמור כמוהו עשה רמאות כזה, ויש לתרץ דכדין עשה לגמרי שהתנאי מתחילה ביניהם היתה שכל צאן שיהא בו אחד מן הסימנים הללו או נקוד או טלוא או חום ועקודים וברודים בכלל אלו הסימנים היו כדמוכחי קראי וראיה דחד סימן היה התנאי כדכתיב וכל שה חום בכשבים מדהאי לחוד אינך נמי לחוד ונתיירא יעקב מטענות רמאות שיאמר שכולהו צריכי להיות נקוד וטלוא וחום ולא יהא פירושו זה או זה כמו חלץ ועשה מאמר (יבמות נ, א) ולכך פצל המקלות ועשה בהן רק שני סימנים ואם כן כל הצאן שיולדו בשלשה סימנים ודאי שלו היתה מדינא דסימן אחד מעצמו בא ולפי היושר היה התנאי ביניהם רק סימן אחד וכן כשנתן פני הצאן לנוכח הצאן כיסה סימן אחד, וקרא מסייעני ויתן פני הצאן אל עקוד וכל חום בצאן לבן ואילו סימן שלישי לא כתב כאן:

פרק לא פסוק ט

ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי:

כתב בלשון זכר לנקבות לפי שמה שהיו ראוי לירש לבנים הציל להם הקב"ה והכי איתא בפשטים גבי [בנות צלפחד, נתן תתן להם נחלה בתוך אחי אביהן] והעברת את נחלת אביהן להן (במדבר כז, ו) לפי שעמדו במקום זכרים כתב בלשון זכר עליהם:

פרק לא פסוק נב

עד הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה:

לגבי דידיה לא קאמר אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה והמצבה הזאת לפי שיעקב לא רצה לקבל מצבה סימן לצורכו לדורות לפי שעתיד תורה לאוסרה לבניו ולהשניאה לפני הקב"ה דכתיב [ולא תקים לך מצבה] אשר שנא ה' אלקיך (דברים טז, כב), אע"פ שהיתה אהובה בימי האבות כדאיתא בסמ"ג (לא תעשה מא) אבל לצורך לבן קבלה שלא היתה שנואה בימיו:

פרק לב פסוק ד

וישלח יעקב מלאכים לפניו וגו':

פירש רש"י, מלאכים ממש. י"ל דהוצרך לפרש דמלאכים ממש היו מדכתיב בה כה תאמרו לאדוני לעשו ואם עבדיו או שלוחיו היו למה לו להזכיר בלשון אדנות לפניהם דבשלמא כה אמר עבדך יעקב וכל עבדות ואדנות המוזכרים בפרשה יתיישב היטב לפי ששם הדברים בהיותן בפיהם איך ידברו אות באות אבל דברי עצמו או שלוחיו מה צריך להזכיר בהן לשון אדנות, אלא על כרחך מלאכים ממש היו והיה שרי עשו עמהם והכניע בפניהם את עצמו וזה יוכיח כי יפגשך עשו אחי ואמרת לעבדך ליעקב (לקמן יח): ועוד י"ל דהכי דייק דמלאכים ממש היו דכתיב בסוף אידך סידרא ויקרא שם המקום ההוא מחנים (לעיל ג) ופירוש רש"י דשתי מחנות של מלאכים היו שם מלאכי חוץ לארץ שליווהו עד כאן ומלאכים של א"י שבאו ללוותו מכאן ולהלאה, והשתא תקשה מה שכתב לעיל גבי עולים ויורדים בו (לעיל כח, יב) עולים תחילה ואחר כך יורדים אלמא לא המתינו אלו שהלווהו עד שבאו אינך ללוותו וכאן המתינו עד שבאו שתי המחנות יחד אלא על כרחך בשביל כך המתינו כאן לפי שאמר להם יעקב לשלחם לעשו לחוצה לארץ דמלאכי חוצה לארץ היו, תירוץ זה נוטה לצד היושר מדלעיל:

פרק לב פסוק כג

ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו ואת אחד עשר ילדיו וגו': אין לתמוה למה הקדים כאן נקבות לזכרים ובפרשת ויצא הקדים זכרים לנקבות דכתיב ואת בניו ואת נשיו (לעיל לא, יז) ופירש רש"י שהקדים זכרים לנקבות ולא כעשו שהקדים נקבות לזכרים דיש לומר דהכא ראוי להקדים נקבות משום דאיתא במסורת מהר"ם שנבקע לו הנחל ודרש מויעבירם את הנחל ועוד חד ויעבירם בקעים בקעים וזהו רמז לדבר שנבקע הנחל והיו הילדים יראים לעבור שהרי כשנבקע הים היו יראים ישראל לעבור עד שקפץ נחשון בן עמינדב בתוך הים ואחריו שבט בנימין כמו שדרשו רבותינו (מכילתא בשלח פרשה ה), וכאן נמי שהיו הנקבות זקנות וגדולות לא פחדו ועברו תחילה:

פרק לג פסוק יב

ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך:

פירש רש"י, נסעה כמו שמעה וכו' ותרגום של אונקלוס טול ונהך וכו'. ולא רצה לפרש כמו נשלחה אנשים לפנינו (דברים א, כב) כדאמר נמי ונלכה משום דלא אשכחן לשון נטיעה אלא דוקא אמי שהולך עם בני ביתו ועשו לא היה כאן בני ביתו עמו ולכך יש לפרש ע"כ נסעה איעקב לחודיה ונלכה אתרוייהו וזה יוכיח דבפרשת וישב פירש רש"י אנסעו מזה (לקמן לז, יז) הסיעו עצמם מן האחוה ולא רצה לפרש בלי שום דוחק כפשוטו

הלכו מכאן כמו אם תצאו מזה (לקמן מב, טו) הוציא [ה'] אתכם מזה (שמות יג, ג) והרבה כמותו אלא ודאי לשון נסיעה דוחקו לפי שהיה לו לכתוב הלכו מזה אחרי שלא היו בני ביתו עמהם, ומאי דכתיב ויסע מלאך האלהים ההולך לפניהם (שמות יד, יט) על ידי שהסיע את ישראל עם בני ביתם כתב בלשון נסיעה, וצ"ע: עוד י"ל לפי הדקדוק היה צריך להיות הסמ"ך דגושה כמו ונסע מחורב כדי להשלים חסרון הנו"ן שהוא יסוד הנופל בתיבה, שמעתי:

פרק לד פסוק לא

ויאמרו הכזונה יעשה את אחותינו (לד, לא):

פירש רש"י, הכזונה (יעשה) [הפקר] את אחותינו (כתרגומו), ית אחתנא. דעת רש"י שלא תאמר האי יעשה מלשון ויבא הבית לעשות מלאכתו (בראשית לט, יא) והוי פירושו הכמו שעושין עם הזונה יעשה עם אחותינו, דהרבה אתין אשכחן דמשתמשין בלשון עם דאם כן הוי ליה לאונקלוס לתרגם עם אחתנא ומדמתרגמינן ית אחתנא הוי הפירוש היעשה אותה כמו זונה, ואונקלוס גופה תרגמו כך דאי הוי פירוש עם אחתנא ה"ל לכתוב הכ[ב]זונה:

פרק לה פסוק יב

ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ: תימה איך יתיישבו שתי נתינות הללו ואיך נתקיימו נתינות הארץ לו והלא לא מצינו שהיה לו שום כה וזכות בחייו בארץ רק שבניו ירשו אותו, ויש לומר דגם בחייו זכה בו שהרי קבר את רחל בדרך אפרת ואין דרך כלל שיניחוה בני המדינה לקבור מתים בדרך כבושה לרבים אלא מפני שידעו שלו נתנה הארץ לא עכבו על ידו וטעם זה מצאתי בפשטים על מתה עלי רחל ואקברה שם בדרך אפרת לפי שכתב כבר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (לקמן מח, ה) כלומר ליטול שני נחלות רצה יעקב לברר את דבריו שלא על תוהו הוא מבטיח את יוסף שיטלו בניו את נחלתו שמנחיל להם שהרי ודאי יש לו כה וזכות בארץ כנען דאם לאכן לא היו מניחין לו לקבור מת בדרך כבושה לרבים ואע"ג דרש"י פירש [ב]פרשת ויחי (מח, ז) דלאו מארץ ישראל היה מקום קבור מ"מ סמוך ממש לארץ ישראל היתה והיה לו יד וכח שם בארץ:

פרק לו פסוק ב

עשו לקח וגו' ואת אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי וגו':

פירש רש"י, מלמד שבא צבעון על כלתו והוליד את אהליבמה, ואחר כך פירש (לקמן כד), מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה. מקשינן אמאי לא פירש בחד ענינא

ויפרש [ש]שעיר שבא על כלתו והוליד ענה כדפירש גבי אהליבמה או יפרש לעיל ענה בא על אמו והוליד אהליבמה. ויש לומר דכך הוא הסברא דלעולם אין רגילות בתורה לכתוב הפכים אם לא שאני מוכרח לכך וגם כן אין רגילות כלל שיבא איש על אמו כדאמרינן בפרק חלק (סנהדרין קג, ב) גבי מנשה כלום יש לך הנאה ממקום שבאת מיניה, או מטעם דאבא בזיז מיניה בריה כדאיתא שלהי פרק בתרא דיבמות (כו, א) אם לא שאני מוכרח לכך, ואם כן יתיישב שפיר דאי אפשר לפרש [ש]שעיר בא על כלתו דאם כן לא היה כתוב בתורה הפכים בחנם בן שעיר ובן צבעון דבן שעיר הוא נקרא מן הדין חדא שבאמת היה בנו וגם לפי מה שהיו סוברים העולם שבן צבעון היה לפי שאשתו ילדתו מכל מקום היה ראוי לקרותו בן שעיר דבני בנים הרי הם כבנים (יבמות סב, א) כדאשכחן הידעתם את לבן בן נחור (לעיל כט, ה) וצבעון בן שעיר היה משום כך הוצרך לפרש צבעון בא על אמו והוצרכה התורה לכתוב הפכים משום דבן צבעון היה באמת ובן שעיר לפי מה שסברו העולם, אבל גבי אהליבמה נוכל שפיר לפרש צבעון בא על כלתו ולא תקשה אם כן אמאי קרתה התורה בת ענה הלא לפי האמת בן צבעון היה וגם אם היתה בת ענה מכל מקום היה ראוי לקרותה בת צבעון משום דבני בנים הרי הן כבנים דענה נמי בן צבעון היה כדפירש רש"י לעיל הא ליתא משום דהתורה כתבה לעולם גם כן מה שסברו העולם והעולם סברו דבת ענה היתה שהרי אשתו ילדתו וגם כן סברו דענה בנו של שעיר היה שהרי אשת שעיר ילדתו דצבעון בא על אמו כדלעיל אבל לעיל גבי שעיר דצבעון היתה בנו בלי ספק ליכא למיסר הכי וכיון דנוכל לומר ולפרש דבא על כלתו לא מפרשינן כלל שבא על אמו כדפירשנו:

פרק לז פסוק ג

וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו וגו':

פירש רש"י, שנולד לו לעת זקנותו. ואונקלוס תרגם ארי בר חכים הוא ליה כל מה שלמר משם ועבר מסר לו, ד"א שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. לאינך תרי פירושי אתי ודאי שפיר לישנא דזקונים ד[זיו] איקונין נוטריקון דזקוניו ולתרגום אונקלוס נמי יש לפרש דזקונים מלשון והדרת פני זקן (ויקרא יט, לג) מה שדרשו רבותינו (קידושין לב, ב) זה שקנה חכמה, וכן זקני העדה (ויקרא ד, טו), זקני מואב וזקני מדין (במדבר כב, ז), כולהו פירוש לשון חכמה:

פרק לז פסוק יב

וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם:

פירש רש"י, נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן. י"ל דהאי דרשה משמע שפיר מדנקוד על את דכל תיבה הנקודה לא כתב כפשוטו ממש מכל מקום אינה יוצאה לגמרי ממשמעותה דהא ודאי נכתבה, ואם כן דרשינן הכא האי את ששורשו של האות משורש אותו ואותם, ואשכחן מקצתם אותו ואותם שפירש את עצמם כגון ויקבור אותו בגיא דגבי משה (דברים לד, ו), (יקריב) [יביא] אותו דגבי נזיר (במדבר ו, יג), והשיאו אותם עון אשמה (ויקרא כב, טז), שהיה ר' ישמעאל דורש (ספרי ו, קכד) ויקבור אתו [בגיא] קבר את עצמו, והשיאו עצמם יביא עצמו, כדפירש רש"י בפרשת נשא (שם):

פרק לז פסוק יד

וישלחהו מעמק חברון ויבא שכמה:

פירש רש"י, (שכם) מוכן לפורענות (סוטה יא, א). ר"ל שכשמה כן היא דשכם לשון חלק הוא כדפירוש רש"י בפרשת ויחי (בראשית מח, כב), וקרא קאמר חלק לבם עתה יאשמו (הושע י, ב), וכל חלוקה מוכן לפורענות:

פרק לז פסוק יח

ויראו אתו מרחוק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו:

פירש רש"י, אתו כמו אתו עמו כלומר אליו. פירוש כמו דכתיב וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך (יחזקאל טז, סב) דפירושו אתך עמך כמו אליו דתרגום אליו עמיה:

פרק לז פסוק לא

ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם: פירש רש"י, שעיר עזים דמו רומה לשל אדם. לא רצה לפרש דשחטו שעיר עזים לפי שהוא פחות בדמים משאר בהמה ודרך הוא לשחוט הפחות שהרי לא לצורך אכילה שחטוהו אלא לדמו, משום דגם זה אמת דדמו דומה לדם אדם דמסתמא בשביל כך ציוותה תורה בכל מקום שעיר עזים לחטאת משום דנפש האדם דמו הוא ודמו בנפש יכפר על המזבח ויבא דמה ויכפר על הדומה לו:

פרק לח פסוק ה

ותוסף עוד ותלד בן ותקרא שמה שלה וגו':

פירש רש"י, ובבראשית רבה ראיתי ותקרא את שמו שלה וגו' פסקת. רצה לומר מלשון שלהי פרקין (בבא מציעא סד, א), ויתיישב נמי לפי זה אמאי כתב גבי ער ויקרא וגבי שלה ותקרא אלא חכמה היתה והרגישה בעצמה שנעקרת שלייתה ולא תלד עוד ולכך ותקרא (לו) [את שמו] שלה:

פרק לח פסוק יח

ותאמר חותמך פתילך ומטך:

פירש רש"י, עיזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בו ושמלתך שאתה מתכסה בו. עיזקתך הוא טבעת בכמה מקומות בתלמוד (גיטין סח, ב), ושושיפך לשון שמלה כדמתרגם אונקלוס ופרשו השמלה (דברים כב, יז) ויפרשון שושיפא:

ותהר לו:

פירש רש"י, גבורים כיוצא בו וצדיקים (כמותו) כיוצא בו. ולפי פשוטו יתיישב לפי שלא היתה הרה אשתו מיוחדת הוצרך הכתוב להעיד שלא היתה הרה ולא זנתה לאיש אחר:

פרק לט פסוק א

ויוסף הורד מצרימה ויקנהו וגו' מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה: ולעיל (לח, לו) כתיב והמדנים מכרו אותו, יש לומר דמבין שניהם נמכר, דהישמעאלים נתנו כסף בעדו כדכתיב וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף (לעיל לז, כח), והמדינים זכו בה בהגבהה כדכתיב ויעברו אנשים מדינים וימשכו ויעלו את יוסף (שם), ואף על גב דרש"י פירש (שם) וימשכו בני יעקב, נוכל לומר דודאי המדינים סייעו עמהם בהגבהה ומתוך כך היתה המחלוקת בין הישמעאלים ובין המדינים ואלו ואלו תפשו בו כדפירש רש"י (שם) (פעמיים) [ש]נמכר [פעמים הרבה], ולא יכלו להשוות עד שבאו למצרים ומכרוה מביניהם וגבו הישמעאלים כספם שהוציאו בראשונה מפוטיפר והמותר לקחו המדינים שהם היו עיקר שקנו בהגבהה תחילה ומ"מ שפיר כתב מיד הישמעאלים לפי שפוטיפר החזיר להם כספם תחילה והיינו מיד הישמעאלים כלומר דבר הניתן מיד ליד (ע' קידושין כו, א):

פרק מא פסוק ה

והנה שבע שבלים עולות בקנה אחד:

וזה שעלו בקנה אחד היה רמז שיהיו השנים רצופין ולא מפזורין, נסתפקתי אם ראיתי כך:

פרק מא פסוק ו

והנה שבע שבלים דקות ושדופות קדים צומחות אחריהן:

הא דלא כתיב עולות אחריהן כמו גבי פרות וגבי שבלים הטובות עולות בקנה אחד משום דנרמז בזה שלא יגמרו שבע שני הרעב אלא שיצמחו בתחילתה שתי שנים וכשיבא יעקב למצרים יתחילו לזרוע:

פרק מא פסוק כז

ושבע שבלים הרקות שדופות הקדים יהיו שבע שני רעב:

תימא אמאי לא כתב גם כן שבע שנים הנה כדכתיב גבי שבע פרות הרעות וגבי שבלים הטובות (לעיל פסוק כו), ויש לומר דיוסף לא אמר זה דרך פתרון אלא דרך תפילה ובקשה לפי שרבותינו ז"ל אמרו נבואה שהיא לטובה אינה חוזרת כלל אפילו על ידי חטא (ברכות ז, א) אבל נבואה שהיא לרעה אפשר שתהא חוזרת על ידי תשובה כדאשכחן גבי נינוה, וחלום זה נבואה ממש היה כדכתיב אשר האלקים עשה הגיד לפרעה (לעיל כה), וידע יוסף דעל ידי פתרונו יבוא שני שובע בודאי ושבע שני רעב היה ירא שלא יבאו כי היה ירא אולי יתבטלו ע"י תשובה ואם כן לא (ה)[י]וזקקו אביו ואחיו לבא אליו מצרימה, ולכך אמר דרך תפילה ובקשה שיהא שני רעב והיה בוטח שתתקיים מאמרו דכתיב בהו בצדיקים ותגזר אומר ויקם לך (איוב כב, כח), ולכך כתב אחר [כך] ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף (לקמן פסוק נד) וגבי שני השובע לא כתב הכי משום דאלו שני הרעב באו על ידי אמירתו של יוסף מלשון ותגזר אומר, ולכך לא כתב נמי כאשר פתר יוסף כמו כאשר פתר לנו כן היה (לעיל פסוק יג):

פרק מא פסוק לח

ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלקים בו:

פירש רש"י, כתרגומו הנשכח כדין. רוצה לומר שלא תפרשהו כמו הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו (דברים ד, לב), וה"נ ה"ל לפרש הנמצא בזה בכל העולם חדוש גדול הוא שהיה רוח אלקים באיש ואם כן הוה ליה לתרגם המשתכח כהדא ומקרא דבתריה אין נבון וחכם כמוך מוכח דפירושו הנשכח כרין:

פרק מא פסוק נה

ותרעב כל ארץ מצרים וגו' לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו:

פירש רש"י, לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו. יש לומר דהכי דייק מדלא כתב כאשר יצוה לכם תעשו שהוא לשון ממשלה, ואמירה לשון רכה היא, אלא רמז הכתוב בלשון אמירה למילה, דכתיב שש אנכי על אמרתיך (תהלים קיט, קסב), נסתפקתי אם שמעתי כך:

פרק מב פסוק ב

ויאמר הנה שמעתי כי יש שבר במצרים רדו שמה ושברו וגו':

פירש רש"י, ולא אמר לכו רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד"ו שנה. נראה דדריש מייתורא דלשון שהיה לו לכתוב רדו ושברו לנו משם, שמה קמא

למה לי, אלא דע"כ אתי למימר שבמנין רדו יהיו שמה ובלא זה היה קשה מנלן לרש"י למדרש הכי דמלשון רדו לא שמעינן דכל הפרשה הכי כתיב וירדו אחי יוסף (לקמן פסוק ג) ויקומו וירדו (בראשית מג, יט) ירד ירדנו (שם, כ) ורבים כהנה:

פרק מג פסוק יח

ויראו האנשים וגו' ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו:

קצת יש רמז מכאן לדברי רבותינו דחביבין בהמתן של ישראל על אומות העולם יותר מנשותיהן (גיטין לח, א). דאם לא כן אמאי סלקא אדעתייהו שיבקש עלילות לקחת חמורים, דבשלמא לקחת אותם לעבדים היה לחוש לפי שכולם גבורים ונאים ובודאי לא היה בכל הארץ דוגמתם אפילו אחד אבל מלך גדול כיוסף מה יבקש עלילות בשביל חמורים אלא חשדוהו שכוונתו היה למשכב זכור ולמשכב בהמה, והיו אלו חביבין עליו:

פרק מד פסוק יח

כי כמוך כפרעה:

[פירש] רש"י, ד"א מה פרעה גוזר ואינו מקיים מבטיח ואינו עושה אף אתה כן. קצת תימה הא היה צריך לחלוק כבוד למלכות, ויש לומר דבשביל כך נקרב אליו כלומר בקרוב לו ודבר באזניו כדכתב קרא שלא ישמעו דבריו ההמון ולא [י]היה זלזול בדבר, ורש"י שפירש על ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני יכנסו דברי באזניך לפי פשוטו פירש כן כי לאידך פירש דמפרש כי כמוך כפרעה לשון חשיבות וזה היה יכול לדבר כלשון רם:

פרק מד פסוק יט

אדוני שאל את עבדיו לאמר:

פירש רש"י, מתחלה בעלילה באת עלינו למה היה לך לשאול כל אלה בתך היינו מבקשים או אחותינו אתה מבקש וכו'. מק' למה שינה רש"י המליצה לגבי יוסף לומר בתו וגבי אחיו לומר אחותינו, ואדרבה יותר היה לו לומר אחותך גבי יוסף שהרי זקנים ממנו היו כולם, וי"ל דאחר ששאל אם יש לכם אב או אח על כרחך צריכין לומר כך בתך היינו מבקשים כלומר הבת מוטלת על האב להמציא לה קידושין וזיווגים ראויים לפיכך שאל אם יש להם אב, ואז מסתמא יש לכם גם כן אשת אב דאין דרך האיש להיות פנוי והיא סגיא לכלתו ומצירה לה כדאמרינן ביבמות (קיז, א). דאכלה לגורסנא, אבל אם מת האב שוב אין לדאג על החמות דפקע כח ורשותה מבית בעלה, ושוב פירש רש"י או אחותינו היית מבקש לפי ששאל היש לכם אח כי דרך נושא אשה לבדוק באחיה כמו שאמרו רז"ל רוב בנים דומים לאחי האם (בבא בתרא קי, א), והיה רוצה להכיר כל האחים אם יש שמץ באחד מהם:

פרק מה פסוק ג

ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי וגו':

יש לומר דחי דהכא הוא מלשון ותחי רוח יעקב אביהם (לקמן פסוק כח), וכך אמר יוסף כלומר עודנו קיים העוד אבי חי בנבואה ולמה לא יודע בנבואה שעודני קיים, ואם תפרשהו כפי פשוטו היה תימה למה שאל זה הלא כבר כמה פעמים הגידו לו שהוא חי:

פרק מה פסוק יד

ויפל על צוארי בנימין אחיו ובנימין בכה על צואריו:

פירש רש"י, על שני מקדשות שעתידים להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב. יש לומר דדייק רש"י [ד]ע"כ הבכייה לא היה בשביל החיבה והאהבה לבד מדלא כתיב נשיקה גבי בנימין (מכל שכן) [כמו] באחיו דכתיב וינשק לכל אחיו ויבך עליהם (פסוק טו) אלא בכייה של יללה היתה לשניהם ליוסף ולבנימין על שני מקדשים ועל משכן שילה כאשר היה האמת שנחרב בעונותינו, ואף על גב דגבי יעקב כשבכה יוסף על צואריו נמי לא כתב נשיקה (בראשית מו, כט) היינו משום דיוסף בנו היה חולק לו כבוד ולא רצה להיות כל כך גס לבו עמו לנשקו בלא רשותו ויעקב שנשק ליצחק (בראשית כז, כז) על ידי צווי עשה אבל אין לדקדק מדכתיב צואריו בנימין דרש"י פירש במסכת מגילה (טז, ב) דצואריו לאו דוקא הוא דצואר נמי תרי משמע:

פרק מה פסוק כד

וישלח את אחיו וגו' ויאמר אליהם אל תרגזו בדרך:

פירש רש"י, אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך, ד"א אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו בחמה לעיר. יש לומר דלשון תרגזו כולל כל הנך אל תתעסקו בדבר הלכה שפי' רש"י לעיל דבר שם שמשתמע בפשיטות כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד, ה) דדרשינן אקריאת שמע ואתפילה (ע' ברכות ה, א), וגם דרך ללמוד תורה באף וברוגז כמו שדרשו רז"ל מאף חכמתי עמדה לי (קהלת ב, ט) חכמה שלמדתי באף עמדה לי (קהלת רבה שם, ע' רמב"ם הלכות ת"ת פ"ג הי"ב), ותרגזו נמי לשון בהלה הוא כמו עמים ירגזון (שמות טו, יד) וחלו ורגזו מפניהם (דברים ב, כה), ואיש שהוא מבוהל בדרך ממהר ופוסע פסיעות גסות וגם כן מכוון להעריב ממש בכניסתו לעיר ולהקדים ביציאתו שלא יבוא לו רשעי העיר ויארבו לו בדרך והזהירם יוסף על שני דברים הללו ואמר להם אל תרגזון, ורש"י שפירש שלא תרגז עליכם הדרך לנתינת טעם פירוש כך, למה מחה בהם ללמוד תורה, ונקט ירגז שהוא גם כן מלשון תרגזו אבל לא סגי בהאי פירוש לחוד דכתיב אל תרגזו:

פרק מה פסוק כח

ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי וגו':

יש לפרש דרב דכתב הכא רוצה לומר עשו שנקרא רב דכתיב ורב יעבוד צעיר (בראשית כה, כג) כשנאבד יוסף היו הכל סבורים שנטרף ומתוך זה שמח עשו מאד בדבר לפי שהוא שטנו של עשו כאשר פירש רש"י על כאשר ילדה רחל את יוסף (בראשית ל, כה) דכתיב בית עשו לקש ובית יעקב לאש ובית יוסף להבה (עובדיה א, יח) ואש בלא להבה אינו שולט למרחוק וכששמע יעקב שעוד יוסף קיים אמר ישראל רב כלומר אתה עשו הנקרא רב עוד יוסף בני קיים ויש ללהבה אש ואל תשמח שכלה הלהבה:

פרק מו פסוק ז

בניו ובני בניו אתו בנותיו ובנות בניו וגו':

פירש רש"י, בנות בניו סרח בת אשר ויוכבד בת לוי. תימה אם כן היאך יתיישב בנותיו דלא הוו אלא דינה ואם תימצי לומר בנותיו רוצה לומר כלותיו, ואף על גב דלא נמנו במנין ע"י נפשות כדכתב קרא בהדיא מלבד נשי בני יעקב מכל מקום היינו יכולין לומר דכללם בכלל אותם שהביא אתו, ואם כן נימא קרא בבנות בניו נמי הכי דהא לפרץ ולבריעה ע"כ נשים היו להם, ויש לומר בדוחק קצת דבנותיו ר"ל דינה וסרח רבני בנים הרי הן כבנים (יבמות סב, א), ואף על פי כן חוזר והזכירו עם יוכבד משום דיוכבד ביאתה משונה היתה שנולדה בין החומות (בבא בתרא קכג, א, והובא ברש"י לקמן פסוק טו) והכתוב רוצה להזכיר(ו)[ה] חזר והזכיר גבי סרח שהיתה ממש בת הבן. ופירוש המקרא הכי ובנותיו שבאו לגבול מצרים ובנות בניו שבאו תוך הכרך:

פרק מז פסוק כט

ויקרבו ימי ישראל למות וגו':

כשתדקדק תמצא בכל מקום שהזכיר מיתה אצל יעקב לא כתיב יעקב אלא ישראל, כאן [ולקמן] כתיב ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת (מח, יא), ויראו (בני ישראל) [אחי יוסף] כי מת אביהם (נ, טו), ויתיישב בזה מה שפירש רש"י, (בראשית מט, לג) מדברי רבותינו ז"ל (בתעית ה, ב) יעקב אבינו לא מת משום דכתיב ויכל יעקב לצוות את בניו וגו' ויגוע ויאסף אבל מיתה לא הזכיר, דיעקב לא מת אבל ישראל מת, מספיק למבין:

פרק מז פסוק לא

ויאמר השבעה וגו' וישתחו ישראל על ראש המטה:

פירש רש"י, ד"א על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה. וא"כ הכי פירושו על ראש המטה, כלומר בשביל ראש המטה שהוא יוסף שהיה חשוב וראש במטתו ועמד בצדקו לכך השתחוה:

פרק מח פסוק ז

ואני בבואי מפדן וגו' ואקברה שם בדרך אפרת וגו':

פירש רש"י, ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם וכו'. ותימה דתשובה זו אינו מוזכרת בתורה במידי ואין דרך המקרא לפרש תמהון הענין ולא ישובו, ויש לומר דגם התשובה רמוזה כאן דכתיב ואקברה שם בדרך אפרת והוי ליה לכתוב מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ אפרת היא בית לחם ואקברה שם, מה לו להזכיר שקבר אותה בדרך, אלא רוצה לומר שעל פי הדיבור עשה שקבר אותה בדרך שהיא כבושה לרבים, ואין דרך העולם כן, אלא [כ]שיגלו בניה ויוליכם בדרך על קברה ויבקשו רחמים על קברה:

פרק מח פסוק י

ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות וגו':

לכאורה לא מוכיח קראי בכל ענינים שהיה סגי נהורא, דאדרבה אחריו כתיב מיד והנה הראה אותי אלקים וכן שיכל את ידיו ומוכח דבדעת עשה כי ידע שמנשה הבכור עומד לימינו כדפירש רש"י, אלא להכי איצטריך דהוי תימה היאך תמך יוסף ידיו להסיר אותו וכי לא חשיב בדעתו שבנבואה עשה כך, אלא לפי שכבדו עיניו מזקן סבר יוסף שלא דקדק בראייתו והיה סבור מנשה עומד לשמאלו, ולפי תירוץ זקני ז"ל (המובא לקמן) לא יתיישב זה שפיר:

פרק מח פסוק יד

וישלח ישראל וגו' שיכל את ידו כי מנשה הבכור:

נתינת הטעם לא אתי שפיר דאדרבה בשביל שמנשה היה הבכור לא היה לו להשכיל את ידיו, ותירץ אבי אבא הח"ר חיים המכונה הענשיל מהיינבורק"א בן מהר"ר ישראל מקרמזי"ר שחבר ההגהות באשר"י, שבשביל שמנשה בכור היה, שיכל את ידיו ולא רצה לבייש בפניו ולומר לו עמוד לצד שמאל, וקילס מהר"ר עוזר ז"ל תירוץ זה. ושמעתי שנמצא אחר כך בפשטים. ועוד יש לומר דהכי יהיב קרא טעמא לפי שכל מה שאירע לו דוגמת זו אירע ליוסף כדפירש רש"י בריש פרשת וישב (בראשית לז, ב), ועשו אחי יעקב ג"כ היה הבכור והברכות הגיעו ליעקב שהיה הצעיר ולכך הסכים יעקב בדעתו ג"כ לברך הצעיר, ורצונו לומר ש[י]היו הברכות מקיימין יותר אחר שיהיו דוגמת עניניו

של יעקב, ואם כן שפיר קאמר קרא שיכל את ידיו בשביל שמנשה בכור היה ולא יגיעו לו עיקר הברכות כמו שלא הגיעו לעשו הבכור:

פרק מט פסוק ד

פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עלה:

תירגם אונקלוס בכן אחלתא לשווייי ברי סליקתא. פירוש בכן אחלתא תרגם של אז חיללת, כלומר נתחללת בעלתך על משכבי אביך ומכל מקום נחשבת במנין בני אפילו בשעת אותו קלקול כדכתיב שם ויהיו בני יעקב שנים עשר (בראשית לה, כב), וכן פירש רש"י שם שאפילו בשעת קלקלו קראו בכור יעקב וזהו פתרון של שווייי ברי סליקתא להיותך נחשב בני עלית, ולשון לשווייי כמה דלא לשוייה גיסטרא (חולין כז, א), וזהו תרגומו של יצועי עלה כלומר מטתי עלית והיתה שלימה אפילו בשעת קלקול ראובן:

פרק מט פסוק י

לא יסור שבט מיהודה ומחוקק וגו':

יש כאן מקום למינים לטעות, ויש להשיב להם דהא יסור לשון סורי הגפן נכריה (ירמיה ב, כא) והוא לשון שורש, ומעתה פירוש המקרא הכי לא ישרוש שבש מיהודה שיהא לו שורש ועיקר עד כי יבוא שילה ואז יהיה המלכות שלו, וב"ר כ"כ, כן הוא ממהר"י הגאון יצ"ו בשם מאן דהו:

פרק מט פסוק לא

שמה קברו אברהם ואת שרה אשתו שמה קברו את יצחק ואת רבקה אשתו ושמה קברתי את לאה:

כאן נמי רמז שרחל היתה עיקר הבית מדלא כתב את לאה אשתי כמו בשרה ורבקה:

שמות

פרק א פסוק ז

ובני ישראל פרו וישרצו וגו':

פירש רש"י, וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד. מקשים מנא לו הא מנינא ומתר[צינן] ו' לשונות כתובים כאן פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד (ע' שמות רבה פרשה א פיסקא ח). ועדיין קשה ארש"י דפירשו אוישרצו טפי הוה [ליה] לפרש אתחילת הלשון אפרו או אסופו במאד מאד, וי"ל דוישרצו מורה אדרשה דבכל התורה סמכו אהדדי פרו ורבו וכאן הפסיק בוישרצו בין פרו ורבו, אע"כ אתא קרא לאשמעינן ע"כ שפרו כדרך שרצים שילדו הרבה בכרס אחד ונקט כדרך הלשונות כדלעיל:

פרק ב פסוק יד

ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וגו' ויאמר משה אכן נודע הדבר: פירש רש"י, אכן נודע הדבר, במשמעו, ומדרשו נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל ע' אומות להיות נרדים בעבודת פרך אבל רואה אני שהם ראויים לכך. אף על גב דכבר נגזרה גזרה על זרעו של אברהם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו, יג), מכל מקום היה קשה למשה שהרי אמרה תורה לא יומתו [אבות על בנים] ובנים [לא יומתו] על אבות (דברים כד, טז), וכאן הומתו על אבותם, ונתיישב לו כשראה שהיה בהן דלטורין וא"כ ראויין הן לפקוד חוב אבות עליהם דהכי דרשינן פוקד עון אבות על בנים (שמות כ, ה) כשאוחזין הבנים מעשה האבות בידיהם (ברכות ז, א):

פרק ג פסוק ה

ויאמר אל תקרב וגו' כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא: פרש"י המקום. וי"ל דקשה לו אדמת לשון נקיבה והוא לשון זכר, לכך פירוש הוא קאי על המקום, או פירש הקב"ה שנקרא מקום:

פרק ג פסוק ו

ויאמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב:
אבותיך היה לו לכתוב לשון רבים אלא י"ל דאלקי אביך רצה לומר אברהם לחוד שניצול מן האש באור כשדים ע"כ אל תתמה על הסנה שאיננו אוכל לפי שהאש אינו שורף כי אם (אלא) בשליחותי:

פרק ג פסוק יב

ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה:
פירש רש"י, שהרי עתידים לקבל התורה על ההר הזה לסוף ג' חדשים. ומקשים והלא עד מתן תורה מיציאת מצרים אינו כי אם חצי ניסן ואייר וז' בסיון, וי"ל כמו שראיתי בפשטים דג' ירחים שהצפינו למשה ובששה בסיון ניצול מן המים ביום ההוא בזכות התורה והכי איתא בפרק קמא דסוטה (יב, ב) לחד מ"ד, וזה רמז לו להקב"ה כאן כשם שניצלת בזכות התורה לסוף ג' חדשים מלידתך כך ניצולו הם בזכות התורה שעתידים לקבל ביום ההוא על ההר הזה:

פרק ג פסוק טז

לך ואספת את זקני ישראל וגו' אלהי אברהם יצחק ויעקב:

מה שלא נזכר כאן האלקות אלא באברהם ולא ביצחק ויעקב כמו באינך ג' מקומות בפרשה זו, לפי שזקני ישראל ידעו שע"י עונשו של אברהם על אומרו במה אדע נזקקו להם להשתעבד, בא הכתוב ופייסם בזה שהזכיר האלקות רק באברהם (כלומר [הוא] היה שורש ועמור ומקור אמונת אלקות וכו') ועיקר הוא לבדו להיותכם נגאלים בזכותו:

פרק ד פסוק ט

והיה אם לא יאמינו לך וגו' והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת: פירש רש"י, והיו והיו שתי פעמים וכו' מלמדינו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת. מקשים א"כ לא לכתוב אלא והיו בתראה והוה שמעינן הא, וי"ל דמופת זה מורה שיעשה הקדוש ברוך הוא שפטים באלהיהם כי היו עובדים לנילוס, ואם כן מן הדין היה שיהיה דם מיד כאשר לקחם מן היאר שהרי המכה בשביל היאר עצמה היתה, אלא בשביל שאין הקדוש ברוך הוא ממהר מדת פורענות אפילו לרשעים ואומות העולם לכך איחרו המים להיותם דם עד אשר הגיעו ליבשה, ונרמז זה במלת והיו כלומר והיו המים אשר תקח מן היאר פירוש בלקיחה מן היאר הן ראויין להופכן כדפירש רש"י לעיל והיו לדם ביבשת פירוש יאחרו עד הוייתן ליבשת ללמדנו שאין מדת הפורענות ממהרת כדלעיל:

פרק ד פסוק יד

ויחר אף וגו' וראך ושמח בלבו:

פירש רש"י, (לעיל פסוק י) שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו. תימה לפי זה מה השיבו הקדוש ברוך הוא הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא, כלומר אהרן הוא ידבר אליך, דבר אתה, ואינו חושש על גדולתו. וגם הנה הוא יוצא לקראתך, כדפירש רש"י, ולא תפרש כאן דבר ידבר כלשון בני אדם:

פרק ו פסוק ד

וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ מגוריהם אשר גרו בה: פירוש רש"י (לקמן בפסוק ט), וכשבקש אברהם לקבור את שרה לא מצא קרקע עד שקנה בדמים מרובים וכן ביצחק ערערו עליו על הבארות אשר חפר וכן ביעקב ויקן את חלקת השדה לנטות אהלו ולא הרהרו אחר מדותי ואתה אמרת למה הרעותה, ואין המדרש מתיישב אחר המקרא מפני כמה טעמים אחת שלא נאמר ושמי ה' לא שאלו לי וא"ת לא הודיעם שכך שמו.. ואם כן מאי ביאור הפשט בקרא, נראה דדעת רש"י וא"ת לא הודיעם שכך שמו כלומר על כרחך שפיר שייך למכתב לא נודעתי דדרך המקרא לדבר כן לא נודעתי כלומר לא בא לכלל הודע שהרי לא שאלו לי שאם שאלו לי ודאי הודעתיו, ומסיים רבינו שלמה שהרי בברית בין הבתרים הודיע לאברהם שכך שמו ואם כן לא נודעתי על דרך זה

טעות הוא, ואחר כך יש להק' על פירוש רש"י דאמאי לא סתריה מהאי לחוד דאין לפרש שהיה מתאונן על האבות לפי שלא שאלו לו מה שמו שהרי הודיע לאברהם בברית בין הבתרים שכך שמו ואם כן מה ה"ל לישאל דקודם ברית בין הבתרים לא מצינו שנגלה באל שדי, וי"ל דודאי נמי משה ידע קריאת שם המיוחד וכתיבתו אלא ששאל אחר מדתו וענינו ועל זה היה מתאונן על האבות שלא שאלו אחר זה, ומקשה רש"י אם כן לכתוב לא שאלו לי ועכשיו אמר ליה דלא נודעתי ר"ל דלא בא לכלל הודעה שהרי לא שאלו לו שאפשר אפילו שאלו לא היה בא לכלל הודעת מדות ה' וענינו שהרי משה אחר מעשה העגל כשמצא עת רצון בקש הראני נא את כבודך וגו' (שמות לג, יח) כדפי' רש"י שם, מספיק למבין, השתא מסיים רש"י וא"ת לא הודיע שכך שמו כלל ולכן כתב לא נודעתי שאפילו קריאת ה' לא ידעו ואפ"ה לא שאלו כלום ושייך שפיר לומר לא נודעתי כה"ג כדלעיל שהרי בברית בין הבתרים הודיע לאברהם שכך שמו אע"כ לא היה מתאונן אלא שלא שאלו אחר מדותיו וענינו אם כן הו"ל לכתוב לא שאלו לי:

פרק ו פסוק יב

וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי וגו':

פירש רש"י, זה אחד מעשרה ק"ו שבתורה. ומקשים דק"ו פריכא הוא דדין הוא דישראל לא שמעו מקוצר רוח ומעבודה קשה, וי"ל דהכי עביד ק"ו הן בני ישראל שהם כבני כבר לא שמעו אלי כלומר לא הבינו עילוג לשוני והאי לא שמעו אלי מלשון גוי אשר לא תשמע לשונו (דברים כח, מט), ואיך ישמעני פרעה שהוא מלך ודרך לדבר צחות לפני מלכים והיינו דקא מסיים ואני ערל שפתים:

פרק ו פסוק כו

הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם וגו'. הם המדברים וגו' הוא משה ואהרן: לגבי ציווי מאת המקום מקדים אהרן למשה לפי שגלוי וידוע שמשה היה עיקר חלק הכתוב כבוד לאהרן לומר שלא היה טפל לגמרי, ובדיבורם אל פרעה היה אהרן עיקר הקדים הכתוב למשה מטעם זה, ועל דרך זה פירש רש"י (ויקרא יט, ג) [והוא] בפרק קמא דקידושין [ל, ב] גבי איש את אביו ואמו תראו:

פרק ז פסוק יט

והיה דם בכל ארץ מצרים בעצים ובאבנים:

שמעתי שיש רמז מכאן שבשעת התקופה מטילין מיני מתכת במים ואז אין היזק שולט בהן (ע' רמ"א או"ח תנ"ה) שהרי בכאן לא היה דם רק בכלי עץ אבן ולא בכלי מתכות מדכת' ובעצים ובאבנים ולא כתב בכלי מתכת, ויש להשיב אם כן אמאי לא הזכיר גם

כן כלי חרס דהיו שכיחי בימי קדמונים וגם במרדכי בפרק אלו עוברין (פסחים תקצ"ג) משמע קצת שאין לו תקנה לחשש תקופה במים כה"ג, ובעצים ובאבנים רצה לומר בשקתות המים שהם כלים גדולים ואין רגילין לעשות[ן] רק מעץ ואבן שחוקקים אותם לכך, והוי דומיא דיאוריהם ואגמיהם ומקוה מימיהם דהנך כעין בריכות קטנות עשויות, וכן משמע נמי [ממה] דפי' אוהיה דם בכל ארץ מצרים ואתי לרבות אפילו מרחצאות ואמבטאות שבבתים דמשמע דמאי דכתיב ובעצים ובאבנים לא אכלים שבבתים קאי אלא אשקתות שאצל הנהרות:

פרק ט פסוק יד

כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך:

פירש רש"י, למדנו מכאן שמכות בכורות שקולה כנגד כל המכות. אין לפרש מכות בכורות מצרים שלא התרה עליהם עתה אלא פירוש מכות בכורות מלשון ביכורים כמו והדוד האחד תאנים טובות מאוד כתאני הבכורות (ירמיה כד, ב), שפירש רש"י החשובות שנתבשלו כל צרכן, והכי נמי בברד לא לקו רק התבואות שבכרו ובשלו כל צרכן כדכתיב כי השעורה אביב והפשתה גבעול (לקמן פסוק לא) [ו]כדפירש רש"י (שם), [ו]זהו מכה גדולה לעובדי אדמה שנתקלקלה התבואה אחרי שנתבשלה כל צורכה ועיניהם תלוין ליהנות תכף ממנה:

פרק ט פסוק כב

ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על השמים וגו':

פירש רש"י, ומדרש אגדה הגביהו הקדוש ברוך הוא למשה למעלה מן השמים. רצה לומר דהגביהו כלומר נתן לו מעלה יתירה על המשלת השמים לפי שמכות הראשונות כולם לא הכריח משה בהם רק הארץ והמים וצבאיהם ולא היתה מעלה כ"כ כי הארץ נתן לבני האדם (תהלים קטו, ו) אבל כאן נתן לו מעלה שהכריח השמים:

פרק ט פסוק כז

ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים:

ומה שהצדיק את הדין בזו יותר מבשאר המכות לפי שבמכה זו הזהירו הקדוש ברוך הוא מרוב חסדו וטובתו לא לצורך שילוח שאמר לו שלח העז מקנך וגו' (לעיל פסוק יט), ופרעה ועמו התריסו בדבר לחנם דמה שהתריסו והקשו לבבם לבלתי שלוח את העם להנאתם עשו בשביל שיעבדום אבל כאן כיונו להכעיס ולהתריס מבלי אמנה בכח השי"ת, לכך אמר ה' הצדיק כלומר צדיק ורחום וחנון הזהרני בחסדו ואני ועמי הרשעים

בזדון ליבנו, ולכך לא הזכיר כאן עבדיו רק עמו לפי שכתב לעיל הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס וגו':

פרק י פסוק א

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וגו' למען שתי אותותי אלה בקרבו: פירש רש"י, שיתי. שימי שאשית אני. יש לישב קצת לפי שתיבה זו זרה דמדינה היתה מלאה יו"ד בין שי"ן לתי"ו וכאן חסירה נזקק רש"י לפרש דמכל מקום לשון שימה היא אבל מקמי דהאי לישנא כגון ולא שת לבו (שמות ז, כג), וישת לו עדרים (בראשית ל, מ), לא הוצרך לפרש דודאי לשון שימה הם:

פרק י פסוק כב

ויט משה את ידו וגו' ויהי חשך אפילה בכל ארץ מצרים וגו':

פירש רש"י, ולמה הביא עליהם חושך שהיו ישראל באותו הדור רשעים ולא היו רוצים לצאת וכו'. י"ל דשפיר יש לתמוה על מכה זו לפי שהבטיח הקדוש ברוך הוא כבר את יושבי הארץ דיום ולילה לא ישבותו (בראשית ח, כב) וכאן שבת היום ו' ימים אף על גב דמתוך הפסוק מתו[ו]רץ שפיר דכתיב ולכל בני ישראל היה אור במושבתם י"ל דבכל מושבותם והילוכם אף כשהלכו לבתי מצרים כדמוכיח מדברי רש"י שחפשו וראו כלי מצרים בבתיהם בימי החושך ולא הבטיח הקדוש ברוך הוא את העולם אלא שביתה שהיא בכל מקום לכל מכל מקום אי ופנים. עיין רא"ם, ש"ח, משכיל לדוד ועוד. לאו טעמא למה הביא עליהם חושך היה לתמוה שהביא מכה שהיתה נראית נגר הבטחתו:

פרק יב פסוק א

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר:

פירש רש"י, בארץ מצרים חוץ לכרך או אינו אלא בתוך הכרך ת"ל כצאתי מן העיר. ומה תפילה קלה לא התפלל בתוך הכרך לפי שהיתה מלאה גילולים דבר חמור כזה לא כל שכן. ואף על גב דרש"י פירש לעיל (יא, י) על כה אמר ה' כחצות הלילה בעמדו לפני פרעה נאמר לו, אלמא נתייחד עמו הדבור בתוך הכרך, י"ל דודאי כל דיבור שהיה לטובתו של ישראל ולהראותן חיבתם לפניו נתייחד הדיבור אפילו במקום טומאה וגלולים ופרשת כה אמר ה' כולה חיבתם של ישראל נראה בו והכי אשכחן גבי בלעם דכתיב ויקר אלקים אל בלעם (במדבר כג, ד) ופירוש רש"י דבקושי נגלה אליו ביום לפי שהיה כאשה טמאה ופלגש ודרך ללכת אליה בחשאי ובלילה וכדי להראות חיבתו לישראל נגלה עליו ביום אבל כאן שהדיבור היה לצוות לו מצוה אין בזה להראות חיבתו

דמצות עול מלכות הן, וכל שכן תפילה שהתפלל על המצריים (ו)[ד]לא תהא במקום גילולים:

פרק יב פסוק כב

ולקחתם אגודת אזוב וגו' והגעתם על המשקוף ועל שתי המזוזות וגו': מקשים למה שינה משה מאשר ציווהו ה' יתברך (לעיל פסוק ז) ונתנו על שני המזוזות ועל המשקוף שתי מזוזות תחילה ואחר כך משקוף וי"ל דהכי קאמר אם בנתינה כלומר שתדבקו האזוב עם הדם בקיר אז ונתנו תחילה על שתי המזוזות ולא על המשקוף תחילה לפי שהוא מקודש יותר כדאשכחן גבי תפילין של ראש דחמירי מהאי טעמא משל יד (ע' שבת עט, ב) וכשמדביקים הדם בקיר אי אפשר שלא יחזור וידבק באזוב מן הדם שנותן על המשקוף וכשהיה נותנן שוב על שתי המזוזות היה מוריד מקדושה חמורה לקדושה קלה אבל אם בהגעתם כלומר בזריקה כמו שתירגם אונקלוס ותדון על והגעתם ולא תרגום ויתנון כמו שתרגם על ונתנו וכיון שאין מדביקים האזוב בקיר ודאי המשקוף קודם:

פרק יב פסוק לה

ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות: גבי הצוואה (לעיל יא, ב) לא כתב ושמלות אף על גב דחשובין היו להן יותר מן הכלי[ם] כדפירש רש"י משום דהקדוש ברוך הוא לא רצה לצוותם על השמלות שלא יהיו ח"ו נכשלין בדבר הש"י דאולי ישאלון כסות עבודה זרה כדכתיב לעיל גבי יעקב והטהרו והחליפו שמלותכם (בראשית לה, ב) וכדפירש רש"י שם, ומכל מקום בשביל הנאתם לא עיכב על ירם לשואלם, ובפרשת שמות (לעיל ג, כב) נמי כתב ושמלות והתם אייריי בדבר ה' אל משה היינו משום דגילה וסיפר לו המקום מה שעתידין לעשות ולא יעכב על ידם אבל (כאן) [לעיל] דכתב נא בלשון בקשה [ו]לא רצה להשיאם לכך שישאלו שמלות:

פרק יג פסוק ח

והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים: כתב רש"י עשה ה' לי רמז תשובה לבן רשע. האי דלא כתב האי רמז בתשובת רשע גופו י"ל דאשמעינן דמי שהוא גם כן גולם שאינו יודע לשאול נחשב כרשע:

פרק יג פסוק יז

ויהי בשלח פרעה את העם וגו' בראותם מלחמה ושבו מצרימה:

פירש רש"י, (כמו) כגון מלחמת וירד העמלקי והכנעני (במדבר יד, מה) וכו'. והא דלא נקט ויבא עמלק דסמוך (לקמן יז, ח) משום דבאותו מלחמה ניצחו ישראל [את עמלק]

ולא היה לחוש כ"כ שיתנו לב לשוב למצרים אבל גבי וירד העמלקי והכנעני כתיב ויכום ויכתום היה לחוש שיתנו לב לשוב:

פרק יג פסוק יח

וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים:

ר"ל וחמושים ר"ל בחמשה מחנות דגל מחנה יהודה, ראובן, אפרים, ודן, כסימן שמסר להם יעקב במשא מטתו, ומחנה לוים באמצע לפי שהיו לגיון של מלך וכן מסר יעקב גם כן שהרי לא נשא מטתו כדפירש רש"י בפרשת ויחי (בראשית נ, יג) ואע"פ שעדיין לא נתקדשו הלוים מ"מ הנהיגו קדושה בהן ובשביל מדרש רז"ל רמז כאן לכתוב שה' מחנות היו להם כאן ובתוכה מחנה לויה לאשמועינן שטמא מת מותר לכנם במחנה לויה דדרשינן ליה מויקח משה את עצמות יוסף עמו במחיצתו (סוטה כ, ב) מכאן שטמא מת מותר לכנם למחנה לויה:

פרק יד פסוק ב

דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו לפני פי החירות:

פירש רש"י, וישובו לאחוריהם לצד מצרים היו מקרבין כל יום השלישי. שפיר דקדק רש"י בלשונו שכתב היו מקרבין ולא כתב שהיו חוזרים ממש לעקבי הים דאם כן כשחזרו בשלישי מה שהלכו בשני לא היו רחוקים ממצרים רק מהלך יום אחד ומה הוצרך לפרעה לרדוף אחריהם יום ה' כדפירש רש"י בתר הכי, אע"כ לא חזרו ממש על עקביהם אלא הלכו דרך עקלתון שהיה מקרב לצד מצרים עד שבאו לפני פי החירות שהיה כמו מהלך יום וחצי או יותר ממצרים והו(יו)אוקטורים מיהרו והלכו ביום אחד דאינו דומה הליכת יחידים מהליכת חיל גדול כמו ישראל ומצרים:

פרק טו פסוק ה

תהומות יכסימו ירדו במצולות כמו אבן:

כתב רש"י ובמקום אחר הוא אומר צללו כעופרת ובמקום אחר יאכלמו כקש, הרשעים כקש הולכים ומטורפים עולים ויורדים. תימה קצת דמשמע המקרא יאכלמו כקש כלין מהר כקש כמו בית יעקב לאש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדיה א, יח) וי"ל דרש"י אקרא דוינער (לעיל יד, כז) קא סמיך דפירש רש"י שם כאדם שמנער את הקדירה כך היו עולים ויורדים ומשתברים ולא מצינו ששבחו להקב"ה בכל השירה עבור זה דכאבן וכעופרת מוכיח איפכא, אך קשה סוס ורוכבו רמה בים מוכח נמי דהיו עולין כדפירש רש"י שם:

פרק טו פסוק כה

ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו: פירש רש"י, במרה נתן להם מקצת פרשיות שבתורה שיתעסקו בהן שבת ופרה אדומה ודינים. אין לתמוה מפני מה נצטוו כאן על פרה אדומה דבשלמא שבת ודינין היה צורך להם בכל שעה אבל חקי פרה לא נצטרכו אלא עד שני בניסן של שנה שניה ושם נשרפה הפרה אחר שהוקם המשכן די"ל משום דדרשו רז"ל (מכילתא בשלח פרשת ויסע פרשה א) ויורהו [עץ] עץ מר היה והמתיקו המים נס בתוך נס ודבר זה ראו עיניהם וא"כ לא יהרהרו על טעמי פרה שהיא טמאה ומטמאה כל עסקיה ומטהרת בהזאתה, והשתא יתיישב המקרא יפה, וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חוק ר"ל חוקת הפרה שנאמר זאת חוקת התורה (במדבר יט, ב):

פרק יז פסוק יג

ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב:

פירש רש"י, ולא השאיר אלא חלשים שבהם ולא הרגם כולם מכאן אנו למדים שעשו על פי הדיבור של שכינה. לפי שלא הזכירו בתחילת המלחמה דבר ה' יתברך אלא כתב ויאמר משה אל יהושע משמע שמעצמו צווהו שאם מפי הגבורה אמאי וכאשר יניח ידו וגבר עמלק ולכן הוצרך רש"י להוכיח כאן שעל פי הדיבור היתה כאן המלחמה:

פרק יח פסוק א

וישמע יתרו וגו':

פירש רש"י, מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. לא רצה רש"י לפרש דשמע מאי דפירש קרא את כל אשר עשה וגו' כי הוציא משום דקשה לרש"י למה קראו כאן יתרו הלא לא ניתוסף לו הוי"ו אלא לאחר שנתגייר וקיים מצות וכאן תחלת ביאתו לישראל היה כדי להתגייר ולקבל התורה והיה לכתוב שמו שהיה לו קודם לכן, הואיל וסמוך למתן תורה המקרא הזה כתוב ומתרץ רש"י לפי ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק ר"ל שהעמיד להם משה החמה ועירבב את השעות כדפירש רש"י בפרשת בשלח (שמות יז, יג) ואלו הן הניסים כנגד טבעו של עולם וראיה שיש לעולם מנהיג והוי כאילו נתגייר וקיים מצוות דהשכל מחייב מצות דמכיר לבוראו את רבו וקונו ולכך פירש רש"י לקמן ירידת המן והבאר ועמלק ר"ל נצחון של מלחמה ולא היה זאת כי אם מדת חסד ואמת וטובה לישראל ולא כ"כ נגד טבעו של עולם:

פרק יח פסוק ז

ויצא משה וגו' וישתחו וישק לו וישאלו איש לרעהו לשלום וגו': פירש רש"י, איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הוא הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה עניו מאד. מקשים והא כתיב נמי ויואל משה לשבת את האיש (שמות ב, כא) ועדיף טפי דנקרא איש סתם, ותירץ שארי הר"ש ז"ל דלא מייתי רש"י ראיה אלא דמשה נמי מיקרי איש ולא תאמר דע"כ יתרו השתחוה דמקרי איש סתם וכו' כיון דאשכחן דמשה נמי מקרי איש א"כ מסתבר דמשה ודאי השתחוה לשאול בשלום יתרו דדרך ארץ הוא מי שהוא בביתו שואל בשלום חבירו הבא מן השדה:

פרק יח פסוק יח

נבול תבול גם אתה וגו':

פירש רש"י, גם אתה לרבות אהרן וחור וע' זקנים. מקשים והא חור נהרג כבר במעשה העגל כדפי' רש"י בפרשת כי תשא (שמות לב, ה) וזה היה אחר (שאחר) מעשה העגל, ויש ליישבו לפי שיתרו הוכיח את משה שישב לשפוט את ישראל לבדו והשיאו עצה להעמיד דיינים תחתיו השיבו משה כבר אירע לי תקלה ע"י שנתעצלתי במצות הקב"ה ומיניתי אחר תחתי במלחמת עמלק נעשו ידי כבדים ונזקקתי לאהרן וחור שלקחו אבן לשום תחתי כדפירש רש"י לשם (שמות יז, יב) ואם אעשה עוד כזה אולי אתקל עוד, והשיבו יתרו נבול תבול גם אתה לרבות אהרן וחור כלומר אפילו אם היה אהרן וחור עמך שהחזיקוך כבר לא יהא בהם חזקה לחזקך בטורח זה. ולקמן (פסוק כג) פירש רש"י אהרן נדב ואביהוא לפי האמת ר"ל שם שהרי ודאי חור לא היה קיים:

פרק יט פסוק יז

ויוצא משה וגו' ויתיצבו בתחתית ההר וגו':

פירש רש"י, לפי פשוטו ברגלי ההר, ומדרשו (מלמד) שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית, ע"כ. ומקשים במס' שבת (דף פח, א) א"כ היו מוכרחים לקבל התורה ומתרץ בגמרא התם, אך נמצא בדברי רז"ל למה הכריחם לכך כדי שיהו דומים למאנס האשה ולא יוכל לשלחה כך הקב"ה לא יוכל לשלחינו כל ימיו:

פרק כ פסוק ז

ועושה חסד לאלפים לאהבי וגו':

פירש רש"י, שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות חמש מאות וכו'. תימה וכי חושבנא אתי רש"י לאשמעינן, וי"ל דדעת רש"י הא דכתב נוצר חסד לאלפים אינו ר"ל ממש כפשוטו דכיון דששת אלפים הוי עלמא לא

יגיע העולם מראשו ועד סופו כלל וכלל אפילו לאלף דור אלא לא אתי קרא אלא להאי שיעורא דמדת טובה מרובה ויתירה חמש מאות פעמים:

פרק כ פסוק טו

וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים וגו':

פירש רש"י, מלמד שלא היה בהם סומא ומנין שלא היה בהם אלם ת"ל ויענו כל העם יחדיו ומנין שלא היה בהם חרש ת"ל נעשה ונשמע. אע"ג דדרשינן האי מקרא דלעיל לעיני כל העם (יט, יא) וכדפירש רש"י נמי שם, מכל מקום צריכין האי קרא לומר שלא היו עיניהם כהות וסמות מפני שראו בגילוי שכינה דאפילו המסתכל בכהנים בשעה שהם פורשים ידיהם אמר ר' חגי בירושלמי (מגילה פ"ד ה"ח) דעיניו נעשה כהות מפני שהשכינה שורה עליהם וכ"ש כאן שהיה גילוי שכינה ביותר ומה שפירש רש"י כאן מנין שלא היה בהם אלם וכו' ולא פירש זה לעיל גבי לעיני כל העם משום דההוא קרא בלשון הבטחה הוא נכתב אבל וכל העם רואים, וכן ויענו כל העם, נעשה ונשמע, כולם בלשון עשה נכתב ושייכי אהדדי:

פרק כא פסוק א

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם:

פירש רש"י, כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני. אע"ג דפרשה זו סמוכה ממש לפרשת מתן תורה מסיני אצטריך קרא לרמז לנו דמצות שנמצאות בפרשה זאת מסיני מפי הגבורה באו לפי שרוב אלו המצות השכל מחייב אותם יותר משאר מצות אלהיו ולייישב העולם ומנהגו (נר' לעולם) שנצטוו הייתי אומר משה מדעת עצמו סדר אותם ופירש דקדוקיה לפי סדר מנהג העולם בא הכתב ורמז שכולם מפי הגבורה מסיני נצטוו:

פרק כא פסוק כ

וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט וגו':

פירש רש"י, בשבט, בשיש בו כדי להמית הכתוב מדבר או אפילו אין בו כדי להמית ת"ל בישראל וכו'. וקשה אם כן לפי האמת דמבר ישראל ילפינן ליה (דא) [ב]שבט למה לי דלא איצטרך למידי, וי"ל דאצטריך לשבט להיכא דאין בו כדי להמית בתוך יום או יומים אבל יש בו כדי להמית אחר יום או יומים ע"י שמתנוון והולך דאפילו כה"ג חייב אם מת בתוך יום או יומיים כיון שיש בו כדי להמית מ"מ ה"א כיון דיום או יומים יעמוד לא יוקם כאן נמי אפילו דמת תוך יום או יומים מ"מ לא היה בו כדי להמית תוך יום

או יומים אפילו הכי חייב, והרמב"ם בהלכות (עבדים) [רוצח ושמירת נפש (פ"ב הי"ד)] מצריך בשבט לדרשא אחריתי:

פרק כא פסוק לג

וכי יפתח איש בר וגו' ונפל שמה שור או חמור :

פירש רש"י, הוא הדין לכל בהמה ונוי א"כ למה נאמר שור וחמור שור ולא אדם חמור ולא כלים. ולא רצה רש"י לפרש דדיבר הכתוב בהווה כדפירש לעיל (פסוק כח) גבי כי יגח שור, דה"נ נקט הבהמות המצויות ביותר דמיירי בהו בכמה דוכתין בטעינה ופריקה וחסימה ובחרישה משום דהכא גבי בור ע"כ לא הוי דרך הוא שיפול שור או חמור בתוכה ואדרבה שה או גדי אורחיה טפי דהא מסיק בפי שור שנגח את הפרה (ב"ק נד, ב) דשור פקח פטור ודווקא שור שהוא קטן או שוטה או חרש חייב או פקח בלילה, ואם כן ה"ל למכתב בהמה ילדה כגון עגל או שה או גדי דהוי בהו דווקא אבל שור וחמור צריכה לאוקמיה שהוא חרש או שוטה או בלילה, ואין לתרץ להכי לא פירש רש"י כאן [ד]דיבר הכתוב בהווה משום דנקט הכתוב תרי שור וחמור וכיון דחד לדרשא אתיא אידך נמי לדרשא אתיא דא"כ אמאי קאמר בפרק הפרה דחמור דבור לר' יהודה קשה נימא דאיהו לא דריש אלא חד דמיותר:

פרק כב פסוק יג

וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם: גבי שואל לא כתב אלא ונשבר או מת ולא כתב או נשבה כדכתב גבי שומר שכר (לעיל פסוק ט) משום דהכתוב בא לרמוז דאפילו שואל פטור ממיתה מחמת מלאכה כדאיתא [ב] פרק השואל (ב"מ צו, ב) משום דסברא הוא דלא לאוקמיה בכילתא (שואל) שאילתא, והא רמיזה דלא כתיב שבויה גבי שואל משום דלא שייכא ביה נשבית מחמת מלאכה כמו בשבורה ומתה, והשתא הוי פירוש דקרא הכי ונשבר או מת מעצמו ולא מחמת מלאכה שלם ישלם אע"ג דאיכא שבורה מיתה דפטורה כמו מחמת מלאכה דהמשאיל מסיק אדעתיה היזק זה ומחיל עליה מכל מקום חייב לשלם, ועיין בריש פרק השואל (ב"מ צד, ב) בהא דיליף שבויה לגבי שואל דמשמע לפום ריהטא תיובתא לסברתי אבל יש ליישב שפיר:

פרק כב פסוק כב

אם ענה תענה אותו וגו':

פירש רש"י, גזם ולא פירש עונשו. ומקשים והכתיב בתריה וחרה אפי והרגתי אתכם וגו', יכול לתרץ דעת רש"י דהאי קרא אם ענה תענה אותו לא קאי אאלמנה ויתום אלא אגר וראיה דנכתב בלשון יחיד כמו אזהרת הגר וגר לא תלחץ ואי אאלמנה ויתום קאי הוה

ליה למכתב אם ענו תענו אותן כבאזהרתו כל אלמנה ויתום לא תענון, אף על גב דאזהרת הגר בלשון לחיצה נאמר זו היא שיבה זו היא ביאה, וא"כ מה דמסיים קרא שמוע אשמע צעקתו היינו גזם ולא פירש עונשו, וקרא דוחרה אפי מיהו קאי אעינוי אלמנה ויתום דקא מסיים ביה והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים מדה כנגד מדה, אבל אזהרה דגר לא הוי שייך מדת עונש זה כלל, עיין בסמ"ג במצות אלמנה ויתומים, המדקדק בלשון רש"י יתבאר לו [ד]ר"ל דהאי דכתב אם ענה תענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי ולא כתב וצעק יצעק דהוי משמע דע"י העינוי צעקתו שומע אשמע וחרה אפי וגו', ומדכתב כי אם משמע דמה דכתיב אם ענה תענה אותו כי אם מפסיק הדיבור וכי אם צעוק יצעק הוא נתינת טעם לדבר ואם כן על כרחך הא (מ)דכתב ואם ענה תענה אותו אינו אלא גיזום ולא פירש עונשו:

פרק כה פסוק ב

דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו':

פירש רש"י, א"ר ג' תרומות אמורות כאן, אחת תרומת בקע לגלגלת שנעשו מהם האדנים כמו שמפורש באלה פקודי ואחת תרומת המזבח בקע לגלגלת לקופות לקנות מהם קרבנות ציבור ואחת תרומת המשכן נדבת כל אחד ואחד, י"ג דברים האמורים בענין כולם הוצרכו למלאכת המשכן וכו'. אף על גב דכשתמנה פרטם תמצאם יותר מי"ג זהב וכסף ונחושת ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים ועורות אלים מאדמים ועורות תחשים ועצי שיטים ושמן למאור ובשמים לקטרת ואבני שוהם ואבני מלואים הרי ט"ו, וי"ל דלא נתנדבו לצורך שעה רק י"ג דברים אבל הכסף היה בא לצורך המשכן וכליו הנזכרים בפרשה לא התנדבו אותם אלא כחובה אתי והשמן למאור שמנה הכתוב כאן זקוקה היתה לדורות ולא לפי שעה נתנדבו כאינך, לכך לא חשיב רש"י בכלל ההיא דתרומת נדבה דאפשר לדורות היתה באה מתרומת הלשכה:

פרק כה פסוק יז

ועשית כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה וגו':

פירש רש"י, כארכו של ארון ורחבה כרחבו של ארון ומונחת על עובי הכתלים ארבעתם וכו'. תימה דמוכח בפרק קמא דב"ב (דף יד, א) דחלל ארון הוה אמתים וחצי ואם כן היאך הגיעו אמתים וחצי של כפורת על הכתלים ואע"ג דודאי לא היתה נופלת לתוך החלל כדאמרינן אמתים באמתים לא יתיב, מכל מקום דוחק לומר דמקרי מונח על הכתלים כה"ג, וי"ל בדוחק דהכפרת רחבה היתה מעט בפנים שלא עלה מבפנים שהוא

נתונה בה על חלל הארון ואותו רוחב היתה מונחת בה על הכתלים ולכך פרש"י בתר הכי דהוי עובי מפח:

פרק כה פסוק לה

וכפתר תחת שני הקנים ממנה וגו':

פירש רש"י, שנאמר משוקדים כפתוריה ופרחיה למדנו שהיה בקנה שני כפתורים ושני פרחים לבד מן הג' כפתורים שהקנים נמשכים מתוכה וכו'. תימה אי משוקדים קאי אכפתורים ופרכינן מגלן דכפתורים אחריני הוו דילמא הן הן הכפתורים שהקנים יוצאין מהן וכתבינן הכא לאשמועינן דמשוקדים הוו אינהו מהפרחים שבמנורה, ואי הוו כתיב משוקדים גבי כפתורים מכפתורים לא שמעינן הפרחים, וי"ל דאי משוקדים אבתריה קאי אכפתורים ופרחים אם כן סברא לומר דמשוקדים בקנה אחד כפתור ופרח נמי אבתריה קאי אם כן שמעינן דכל הפרחים שבקנים שבלבד הוו משוקדים ותו לא הוו במנורה פרח אלא חד בירכה ומהא ליכא למימר אחריני הוו:

פרק כו פסוק ה

חמישים לולאות וגו' מקבילות הלולאות וגו':

פירש רש"י, שמור שתעשה הלולאות במדה אחת מכוונת וכו' אבל במס' שבת וכו' ואם כדברי הברייתא נמצא פרוכת משוכה מן הקרסים ולמערב אמה. מקשים וכי הברייתא אפילו בי רב נמי לא קרא וי"ל דהד' עמודים שהפרוכת נתונה עליהם עוביו כמו חצי אמה והפרכת נתונה עליהם מבחוץ ואותם עמודים היו עומדים בשפת עשר אמות של קדשי קדשים כדי שיהא בין קדשי קדשים ממש עשר על עשר בלי הפסק העמודים נמצא העמודים משוכים כלפי חוץ כשיעור עוביין, וכשהפרוכת נתונה עליה מבחוץ הרי הוא נמשך בתוך האמה שתחת הקרסים ואף על גב דלאו ממש תחתיה היה יהיב קרא סימנא בהם ואם נאמר דעובי העמודים אמה הוה אתי שפיר טפי ואף על גב דא"כ בציר ליה אהל מועד דלא הוי עשרים אמה באורך כדפירש רש"י בתר הכי, וי"ל דמחלל דבין העמודים משכחת לה עשרים, ובהכי נמי מתיישב מאי דמקשים מקלעים ארש"י דפירש בסוף הפרשה נמצא לו ב' אמות רוחב מאחוריו מהקלעים שבמערב עד היריעה שאחורי המשכן וכן לצפון וכן לדרום, והיאך יתכן והלא עובי הקרשים אמה הוי וקא בציר לה אמה לכל צד, אלא י"ל דהעמודים שהקלעים נתונים עליהם מבחוץ גם כן עוביין אמה הויין ובחלל שבין העמודים מן הקלעים עד היריעות היה ריוח כ' אמות:

פרק כו פסוק כד

ויהיו תואמים מלמעלה ויחדיו יהיו וגו':

פירש רש"י, כל הקרשים וגו' וקרש המקצוע שבסדר המערב חרוץ לרוחבו בעוביו כנגר חריץ של צד הקרש הצפוני והדרומי כדי שלא יפרידו האדנים ביניהם. ואע"ג דכולהו הוו חריצין כך כדפירש רש"י לעיל (פסוק יז) שהיו חרוצין מג' צידיהן ההיא מוכח מהכא דאי לאו דהכא ח"א דלא היו חרוצים אלא בין קרש לקרש כדי שלא להפריד בין קרש לקרש אבל לעולם בולטין היו האדנים לתוך חלל המשכן בתחתיהם וכיון דכאן צריכין למימר לקרש חרוצים ברוחבו והאדנים לא היו בולטין מהן כדי שלא יפרידו ה"ה אידך אף על גב דמסתמא כל האדנים במדה אחת נעשו, (אמנם רש"י גופיה פירוש בהדיא בפרק ב' דעירובין (כג, ב ד"ה ועשרים) דהנך כ' אמות מחלל המשכן חשבינהו להו עובי הקרשים בכלל הכ' אמות הן והכא לא משמע לשון רש"י כן):

פרק כח פסוק ז

שתי כתפות חוברות יהיה לו אל שני קצותיו וחבר:

אין לתמוה אמאי לא פירש קרא מאיזה מינים או מכמה מינים נעשו הכתפות, דהא החשב שהוא ארוג באפוד פירש קרא מעשהו כל שכן שהיה לו לפרש הכתפות שהיו חוברות, אלא דסמיך קרא אמאי דכתיב גבי חושן כמעשה אפוד תעשנה, והחושן לא היה מהובר ומקושר בשום צד לאפוד עצמו רק לכתפות כדפירש רש"י ומוכחי קראי הכי וסברא הוא דהא דתולה הכתוב מעשה חושן במעשה אפוד (לקמן פסוק טו) מפני שהיה מעמידו על ידי שהיה נקשר ונחבר בו אם כן ידעינן שפיר שהכתפות היו כמעשה האפוד שהרי הן היו המעמידים את החושן:

פרק כח פסוק כד

ונתת את שתי עבתת הזהב על שתי הטבעות אל קצות החשן:

פירש רש"י, הן הן שרשת גבלות הכתובות למעלה ולא פירש מקום קבוען בחשן עכשיו מפרש לך שיהא תוחב אותן בטבעות ותדע לך שהן הן הראשונות שהרי בפרשת אלה פקודי לא הוכפלו. תימה לפי זה שתי טבעות שבארון וזר שבמסגרת השולחן דפירש רש"י בפרשת תרומה גם כן דהן הן הראשונות שהוזכרו כבר ואף על פי כן הכופלו בפרשת ויקהל, וי"ל דהני קראי דטבעות בחד ענין כתיבי ואחד ענינא קיימא וע"כ לאיזה טעם וצורך נכתבו כך כי בצוואה גופיה שהיה יכול לקצור ולכתוב אחד, ואפשר דמאותו טעם גופיה הוכפלו ג"כ בעשייה אבל הנך קרא דבמשבצות ושרשרות לפי פירש רש"י לפי אורחיה דקרא כתב ב' פעמים משום דשייכי לאפוד ולחושן כתבו [לאחר] צוואת האפוד ולאחר צווי החושן ומשום הכי לא כפלו בעשייה, וק"ל:

פרק כח פסוק לז

ושמת אותו על פתיל תכלת וגו':

וכתב רש"י (בסו"ד) נתקיימו כל המקראות פתיל על הציץ וציץ על הפתיל. מתוך דברי רש"י מוכח דהא דכתיב ושמת אותו על פתיל תכלת רצה לומר שהציץ היה נתון על החוט הנמשך מתחתיתו כדי לקשור בו, ותימה ד[ב]פרק ראשית הגז (חולין קלח, א) תניא כיפה של צמר היה נתון בראש כהן גדול ועליו הציץ נתון לקיים מה שנאמר ושמת אותו על פתיל תכלת והיה על המצנפת מלמעלה והספר פריך מיניה התם, ע"ש:

פרק כט פסוק ט

וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו וגו':

תימה דבעשיה כתב בהדיא שחגר את אהרן אבנטו מיד אחר הלבשת הכתונת קודם הלבשת המעיל חושן ואפוד וציץ ומצנפת וכאן בצואה הקדים את כולם, ובתלמוד בסדר יומא דחגורת אבנט לכ"ג היה קודם למעיל ומצנפת ציץ וחושן ואפוד, וי"ל קצת דחגירה היה רמז לזירוז כדמתרגם אונקלוס וזרזית יתהון, ובכל דוכתא מתרגמיי חגור לשון זירוז וכן הוא לשון המקרא אזור כגבר חלציך (איוב לח, ג) ולכך כללם יחד אהרן ובניו בצואת לבישה כלומר זירזם כולם בעבודה שצריכים זהירות וזריזות יתירה ובמכנסים לא קפיד קרא ללובשם בהם משום כבודו של משה ומשום צניעות הכהנים בפרק קמא דיומא (ה, ב) מפיק ליה ללבישת המכנסיים מוזה וי"ו מוסיף על ענין ראשון ומכל מקום צריכא נמי לסברתי דאמאי לא פירש קרא מכנסיים בהדיא כאירך בגדים:

פרק לא פסוק יג

ואתה תדבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמורו וגו':

פירש רש"י, ואע"פ שהפקדתיך לצוותה על מלאכת המשכן אל יקל בעיניך לדחות את השבת מפני אותה מלאכה. ובתר הכי (בד"ה אך) פירש [רש"י] נמי אך מיעוטא שבת ממלאכת המשכן, וי"ל דאי לאו אך לא שמעינן מדרשא קמייתא אלא שלא תדחה שבת על ידי ציבור בהבאות נדבה כמו בהוצאה והעברה ובשאר מלאכות לצורך ההובאה אבל מלאכת האומנים עצמו דמקרבי טפי לעבודה הוה אמינא תדחה שבת בעבודה עצמו לכך שינה וכתב אך, ולשון רש"י משמע הכי לכתחילה כתב על הצוואה לצוות על מלאכת המשכן דהיינו ההבאה כדכתיב איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא (שמות לו, ו) וגבי אך פירש בזריזות המלאכה משמע תיקון המשכן וכליו:

פרק לב פסוק ו

וישכימו ממחרת ויעלו עולות ויגישו שלמים וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק:
פירש רש"י, לצחק יש במשמע הזה גילוי עריות כמו שנאמר לצחק בי (ויש כלשון הזה) ושפיכות דמים כדכתיב יקומו נא הנערים ויצחקו לפנינו אף כאן נהרג חור. צריך ליישב קצת אמאי האריך רש"י להביא ראיה מחור ולא סמך על לשון לצחק כדסמיך עליו לענין גילוי עריות דלא אשכחן מפורש במקום אחר שחטאו בגילוי עריות, וי"ל דפשטי [ה] דקרא משמע טפי אגילוי עריות מאשפיכות דמים דלשון מצחק אשכחן בכמה דוכתי דקאי אתשמיש לפי שהוא בא ע"י צחוק כמו יצחק מצחק את רבקה אשתו (בראשית כו, ח), וכדמתרגמינן וכומז (שמות לה, כב) ומחוך, [ודרשינן עלה] דבר המביא לידי גיחוך (שבת סז, א), אבל לא ידעינא אי בהיתר אי באיסור ערות וקא מייתי ראיה מלצחק בי, אבל שפיכת דמים לא משתמע מן הלשון עצמו דאדרבה אין מצחקין לשפיכות דם וצריך להביא ראיה דנהרג חור, א"נ גילוי עריות מוכח הכא מקרא אחרינא כי שחת עמך (לקמן פסוק ז) ודרשו רבותינו בתלמוד כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה וע"ז (סנהדרין נז, א) ומכל מקום אי לאו לצחק לא הוי מוקמינא קרא אלא אענינא גופיה דבע"ז קראי קיימי:

פרק לב פסוק כט

ויאמר משה מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו:
פירוש בן בתו מישראל כדפירש רש"י על האומר לאביו ולאמו בפרשת וזאת הברכה (דברים לג, ט):

פרק לד פסוק כא

ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבת בחריש ובקציר תשבת:
תימה למה הפסיק בשבת בין פסח לשבועות דבפרשת המועדות ובקרבנות המוספין אקדמיה לשבת לכל המועדות, בשלמא למאן דדריש (בר"ה ט, א) בחריש ובקציר אקצירת העומר דדחיא שבת אתי שפיר דרמזא הכי משום דקצירת העומר בשני של פסח הוא אלא למאן דדריש ללמדנו שצריך להוסיף מחול על הקודש בשביעית כדפירש רש"י קשה, וי"ל דרמז גם כן אסמכתא שתוספת הגדול שהיתה בשביעית היתה בשדה הלבן מפסח ואילך כדאיתא בסמ"ג וביום ראשון של פסח בלאו הכי אסור בכל מלאכת השדה:

פרק לד פסוק כו

ראשית ביכורי אדמתך וגו':

פירש רש"י, משבעת המינין האמורים בשבח ארצך ארץ חטה ושעורה וגפן וגו' (דברים ח, ח) ודבש הוא דבש תמרים. עיין בפרשת כי תבא (דברים כו, ב):

פרק לד פסוק לא

ויקרא אליהם משה וישבו אליו אהרן וכל הנשיאים וגו':

פירש רש"י בא"ד, תנו רבנן כיצד סדר המשנה משה היה לומד מפי הגבורה נכנס אהרן שנה לו פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו בניו שנה להם משה פרקם נסתלקו הן ישב אלעזר לימין משה וגו'. כי היכי דלא לטרדן לאהרן לעמוד ולישב בימין משה, ובתחילה הוזקק [לישב] לשמא[לו] בהיותו עמו לבדו כדין תלמיד לרב, כך מפרש בכיצד מעברין (עירובין נד, ב):

פרק לו פסוק כט

ויחדיו יהיו תמים על ראשו וגו':

תימה דבכל פרט העשייה לא מצינו לשון עתיד נכתב בכלן כ"א בכאן, וי"ל דרש"י פירש לעיל גבי פרשת תרומה (שמות כו, כד) דמספקא ליה הנך טבעות אי קבועות היו אי מטולטלות היו, ומהאי קרא מספקא ליה אי להכי כתב לשון עתיד לומר שמטולטלות היו ושייך לשון עתיד כלומר אינם מזומנים מיד להיות תמים אלא יהיו תמים כשמביאין הטבעת ממקום אחר להתמימם או לאידך גיסא כתיב (והיה) [יהיו] לשון הוה כלומר הוה להיות תמים לעולם בהעמדתו שהרי הטבעות היו קבועים שם ובתחילת זקיפתן והעמדתן מכניסן לתוכן, ודוחק:

פרק לז פסוק א

ויעש בצלאל את הארן וגו':

פירש רש"י, לפי שמסר נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו. אף על גב שהאמת שנקרא הוא ראש לחכמים ואפילו אהליאב היה נגרר אחריו כדכתיב ואתו אהליאב (שמות לא, ו) מכל מקום קשה לרש"י למה לא הזכירו בתחלה ויעש בצלאל את המשכן וזה מיישב רש"י לפי שמסר נפשו על המלאכה שתהא מסודרת יפה שמשה ציוה לעשות בה כלים תחילה והוא מדעתו עשה המשכן תחלה כדי שיהא מקום לכלים להעמידם כדאיתא פרק בתרא דברכות (נה, א), ולכך הזכיר שמו על הארון שהוא מקודש שבכלים ובכל עבודת המשכן להודיע שמסר נפשו על סידורו ועל העמדתו:

פרק לח פסוק ח

ויעש את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראות הצובאות וגו':

יש מכאן גם כן רמז טבילה לבעלי קרויין לתפילה ודברי תורה דהכיור נעשה לרחוץ ממנו בבואו אל אהל מועד דהיינו דברי תורה דכתיב ונועדתי לך שם וגו' את אשר אצוה אותך (שמות כה, כב), או בגשתם אל המזבח דהיינו תפילה דתפילה נגד התמידין תקנוהו (ברכות כו, ב) לכך נעשה הכיור מן המראות שהן מרגילות את הקרי לומר מי שהוא מרגיל קרי ירחוץ, ורש"י דרשו שפיר בע"א ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע:

פרק לח פסוק כב

ובצלאל בן אורי בן חור וגו':

פירש רש"י, אשר צוה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה ה' את משה אפילו דברים שלא אמר לו רבו הסכימה דעתו למה שנאמר לו בסיני. מלשון רש"י משמע דלא קאי אסדר עשיית המשכן וכליו כדאיתא פרק בתרא דברכות (נה, א) שהבאתי בפרשת ויקהל (שמות לז, א) דלא שייך כולי האי על זה לומר דברים שלא אמר לו רבו אלא משמע דר"ל שאר דברים ועל זה תימא היאך שכח לומר כל שנאמר לו בסיני דבשלמא בסדר עשיית המשכן איכא למימר דסבר משה אין קפידא בדבר אבל לשכוח ציווי הוא תימא קצת, וי"ל דמדעתו לא אמר לו כל צורך המלאכה כי היה בדעתו לעשותו ולגומרו בעצמו כדמשמע מפירוש רש"י בסדרא זו הוא שראוי שיעשה המלאכה במשכן, ובצלאל חשב ועשה כל המלאכה הצורך מדעתו כמו שנאמר לו בסיני ולא נשאר לו אלא הקמתו כדפירש רש"י:

פרק מ פסוק כב

ויתן את השולחן על ירך המשכן צפונה וגו':

כשתדקדק בצוואה ובעשיית הכלים ובהכנסתן לנרתיקן בענין המסעות לעולם השולחן מוקדם למנורה, וגם כשתדקדק במסעות הדגלים וחניית הלויים לעולם צד דרום חשוב מצד צפון, וכאן השולחן היה נתון בצד צפון, ומכאן סמכו רז"ל (בבא בתרא כה, ב) הרוצה (להתעשר) [שיעשיר] יצפין שהרי השולחן היה בצפון ושולחן רמז לכתר מלכות, וגם כתב מצפון זהב יאתה (איוב לז, כב), (להתחכם) [הרוצה שיחכים] ידרים שהרי המנורה בדרום כלומר אור תורה ושמש ג"כ לעולם בדרום, ולפי פשוטו כך הוא הנכנס למקדש הולך ממזרח למערב ונמצא השולחן לו בצפון על יד ימינו וזה חשיבותו:

ויקרא

פרק א פסוק א

ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר:

פירש רש"י, לכל דברות ולכל אמירות ולכל ציווים קדמה קריאה לשון חבה לשון שמלאכי השרת משתמשין בו. י"ל דמשום הכי כתב א' דויקרא זעירא במסורת למדרש בלשון ויקר כלומר ביקר, נתקררה דעתו של משה על מה שנחלש דעתו כשבא הקב"ה לצוות לו תורת כהנים זכר שהפסיד את כהונתו באומרו שלח נא ביד תשלח (שמות ד, יג) כדפירש רש"י (שם) הכא כשהשוותו הקב"ה למלאכי השרת נתקררה דעתו אמר אם איני משרת למטה הריני משרת למעלה:

דרש מורי יצ"ו דאל"ף זעירא ר"ל מעט דסדר קדשים וסדר טהרות לימוד חמור ולכך נקראים חכמה ודעת (ע' שבת לא, א) ולפי שהן חמורים למודם זעיר ואפילו הכי מעט: ד"א אל"ף לשון שגר אלפיך (דברים כח, ד) ר"ל בקר זעיר לכך איתא במסורה א' זעירא כלומר יבואו קרבנות ויכפרו על מעשה העגל, ועוד יש במסורת מהר"ם דמשה כתב בתורה ויקר משום ענוה, וע"ש:

פרק א פסוק ג

אם עולה קרבנו מן הבקר זכר תמים יקריבנו וגו':

פירש רש"י, זכר ולא נקבה כשהוא אומר זכר למטה שאין ת"ל זכר ולא טומטום ואדרוגינוס. תימה קצת בשלמא אדרוגינוס איצטריך למעוטי דבריה בפני עצמו היא אלא טומטום אמאי אצטריך קרא למעוטי ספיקא, ועיין בפ"ק בתוספות דחולין (כב, ב ד"ה איצטריך) גבי תורים ובני יונה ובגמרא סוף פרק אלו מומין בבכורות (מב, א): אל פתח אהל מועד:

פירש רש"י, מטפל בהבאתו עד העזרה וכו', יכול אפילו נתערבה בפסולין או בשאינו מינו ת"ל יקריבנו (הראוי להקרבה). פירוש בשאינו מינו שאר קרבנות כולן שאינן כליל דאי אפשר לתקן אלא מצי לידע איזו כליל ואיזוהי יהא נאכל, אבל לקמן (פסוק ה) גבי זריקות הדם מרבה אפילו שאינו מינו רק שתרוייהו למטה מן הסיקרא הן:

פרק א פסוק ד

וסמך ידו על ראש העלה וגו':

פירש רש"י, להביא עולת חובה לסמיכה ולהביא עולות הצאן. אע"ג דמילתא טובא צריכינן למילף בהקישא דואם מן הצאן דכמה מיעוטי כתב בבקר דלא כתב בצאן וכן איפכא מ"מ סמיכה איצטריך לתרוייהו דכיון דלא הזכיר הכתוב גבי צאן כמו שהזכירם בכל הקרבנות שבפרשת ויקרא שלמים חטאת גבי כבש ועז דדמיין להדדי ה"א דלא נוהג בצאן של עולה:

פרק ג פסוק ז

אם כשב הוא מקריב וגו':

פירש רש"י, לפי שיש באמורי הכשב מה שאין באמורי העז שהכשב אליתו קריבה לכך נחלקו לשתי פרשיות. ואע"ג דצאן ובקר שוים בכל דיניהם כדפירש רש"י [ב]ואם מן הצאן (לעיל א, י) ו' מוסיף על ענין ראשון ואפילו הכי חלקם לב' פרשיות גבי עולה, ואין לומר משום מיעוטא דמזוהם וחולי וזקן ואין צפון בבמה חלקו דכל הני שייכי נמי בבקר וה"ל לכוללו בקר וצאן ולמיכתב כל המיעוטים גבייהו אלא משום דתרי מינים נינהו בקר וצאן ראוי לחלקו בתרי אבל כשב ועז תרוייהו שה מקרי אי לא הוי חלוק בהקרבתן לא היה ראוי לחלקן כי היכי דלא חלקן גבי עולה דהתם שוין הן דכולן כליל:

פרק ד פסוק א

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם וגו' פר בן בקר תמים לחטאת:

פירש רש"י, ת"ל פר הא כיצד זה פר בן שלש שנים. ולקמן (ה, טו) פירש גבי איל ושה בן שתי שנים, י"ל משום דאמרי פרק הלוקח בבכורות (יט, ב) דפרה בת שלש שילדה ודאי לכהן וכן רחל בת ב' שנים משום דקודם לכן אינן ראויין לילד ומסתמא ה"ה הזכרים כה"ג אינם ראויים להוליד קודם אותו הזמן ונמצא פר בן ג' יוצא מכלל בן שראוי להוליד, והכי דרשינן כה"ג גבי בן סורר ומורה (סנהדרין סט, א) ואיל בן ב' שנים נקרא גם כן שה כלומר בא לכלל שנותיו:

פרק ו פסוק ד

ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים וגו':

פירש רש"י, אין זה חובה אלא דרך ארץ וכו'. פירש מדהזקיקו ללבוש בגדים פחותים מאלו כדדייק רש"י בתר הכי מאחרים אם כן ע"כ אינו חובה בשביל כבוד העבודה שלא ישמש בבגדים מלוכלכים דמאי איכפת ליה לקרא מה ילבש, ו[ב]פ"ב דיומא (כג, ב) מוכח כדפירש רש"י דאין בה חובה דקאמר הכא ר"ל שיהא חובה ללבוש בגד חול ודריש התם דאקישו לבגדים שפשט דבעי תרוייהו קודש, ואם כן אמאי כתב אחרים ללמדך דרך ארץ שיקח פחותין כדפירש רש"י הכא:

פרק ז פסוק ה

והקטיר אותם הכהן המזבחה אשה לה' אשם הוא:

פירש רש"י, [בא"ד] ואינו בא ללמד על האשם שיהא פסול שלא לשמה וכו'. תימה היכא מצינו למימר הכי הא כתיב לעיל גבי מנחה כחטאת כאשם (ויקרא ו, י), ופרש"י כחטאת למנחת חוטא לשמה וכאשם למנחת נדבה שלא לשמה (מנחת חוטא הרי היא כחטאת

לפיכך קמצה שלא לשמה פסולה מנחת נדבה הרי היא כאשם לפיכך קמצה שלא לשמה כשרה), ואיפכא ליכא למימר דגבי חטאת לשמה כתב, וי"ל דהוה מחלקין בין האשמות דאשם נזיר דמי לנדבה ואיהו הוה שלא לשמה ואשם גזילות ואשם מעילות דמי לחובה ואינהו הוי לשמה:

פרק ז פסוק ל

ידיו תביאנו את אשי ה' את החלב על החזה יביאנו את החזה להניף אתו תנופה לפני ה': פירש רש"י, למדנו ששלשה כהנים זקוקים לה. פירוש, אחד המביא מבית המטבחים ונתנו ליד הבעלים, ואחד המניף עם הבעלים, ואחד המקטיר, וגבי פר כתב ויסמוך אהרן ובניו (ויקרא ח, יד) לשון יחיד, וגבי אילים תרוייהו כתב ויסמכו אהרן ובניו (שם, יח ושם, כב) לשון רבים, והיינו משום דפר בא לכפר על אהרן במעשה העגל כדפירש רש"י בפרשת תצוה (שמות כט, א) תלה הכתוב עיקר הסמיכה באהרן לשון יחיד, אבל קשה לפי"ז לעיל בצוואה אמאי כתב בפר ואיל המלואים וסמך לשון יחיד (שמות כט, י יט), ובאיל העולה כתב וסמכו (שמות כט, טו), וי"ל קצת בצוואה חיסך עליו הקב"ה משום כבודו ולא פירש בביאור שהוא סרח יותר מבניו, אבל כאן בעשייה [מתוך] ענוות[נות]ו הקדים מעצמו להיות עיקר בסמיכת הפר כדי לכפר על מעשה העגל:

פרק ט פסוק ז

ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח וגו' ועשה את קרבן העם וגו': פירש רש"י, קרבן העם שעיר עזים ועגל וכבש כל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד. מקשינן אמאי פירש רש"י הכא דכל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ומכאן אתה למד, לעיל (פסוק ג) דכתיב בקרא להדיא ועגל וכבש בני שנה ה"ל לפרש הכי ומה שייך לפרש הכא מה נקרא עגל דרש"י מייתי הכא עגל אגב גררא, ויש לומר דקשה לרש"י הכא אמאי לא כתב קרא גבי קרבן העם כדכתיב גבי קרבן אהרן דפרט הכתוב ועשה את חטאתו ואת עולתו וגבי העם נמי היה חטאת ועולה והיה לכתוב ועשה את חטאתן ואת עולתן, ונראה לרש"י דמיושב הכי משום דחטאת העם היה שעיר עזים ואין צריך לפרש דבלשון קרבן העם הוא דכל חטאת הציבור שעירים היו כראשי חדשים ויום הכיפורים פנימי וחיצון ואם כן קרבן העם שכתב קרא רוצה לומר קרבן המיוחד לעם דהיינו שעיר עזים, אבל גבי קרבן אהרן שהיה עגל חטאת לא היה יכול לכתוב ועשה את קרבניך סתם דהוי משמע דוקא העולה כסתם קרבן דעולה הוא, וקשה לרש"י על זה התירוץ דעגל בן בקר כתיב גבי חטאת אהרן והיינו פר בן בקר ואיהו נמי מיוחד לכהן גדול כדאשכחן ביום הכיפורים ופר כהן המשיח ובשבעת ימי המלואים ואם כן אי כתיב קרבנו היה משמע

נמי קרבן המיוחד לך, וזהו מיישב רש"י בכל מקום שנאמר עגל בן שנה הוא ובפרשת ויקרא (ד, א) פירש רש"י דבכל מקום פר בן שלש שנים הוא ואם כן עגל ופר תרי מילי נינהו ואין כאן קרבן המיוחד לכהן גדול:

פרק ט פסוק יז

ויקרב את המנחה וימלא כפו ממנה ויקטר על המזבח מלבד עולת הבקר: פירש רש"י, מלבד עולת הבוקר כל אלה עשה אחר עולת התמיד. הא דלא כתב האי קרא לאחר הקרבת השלמים ולאשמועינן דגם הם הוקרבו לאחר עולת הבוקר, משום דלעיל בפרשת צו (ויקרא ו, ה) כתב בהדיא וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים, ומינה שמעינן דעולת התמיד הקדים לשלמים כדפירש רש"י שם:

פרק י פסוק ו

ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה':

פירש רש"י, מכאן שצרתן של תלמיד חכם מוטלת על הכל. תימה מגלן הא דילמא משום דאינהו גופייהו תלמיד חכם אבל אם היה אירע להם צרה כגון בנים קטנים וכי האי גוונא נימא דאינה מוטל על הכל, ויש לומר מדכתב אחיכם ולא כתיב אחיהם אלא משום דיקרא דחיים היא הבכיה על השריפה, ומכל מקום ליכא למיפשט מיניה סוף פרק נגמר הדין (סנהדרין מו, ב) דהספדא יקרא דחייא הוא (דאית) [דאיכא] (ליה) למימר בכיה לחוד והספד לחוד:

פרק י פסוק יז

מדוע לא אכלתם את החטאת וגו' לשאת את עון העדה וגו':

פירש רש"י, לשאת את עון העדה, מכאן למדנו ששעיר ראש חדש היה שהוא מכפר על עון טומאת מקדש וקדשיו שחטאת שמיני וחטאת נחשון לאו לכפרה באו. אף על גב דבחטאת שמיני כתיב בהדיא ועשה את קרבן העם וכפר בעדם (לעיל ט, ז) כיון דאיכא קרבן קבוע לדורות לא איקרי כפרה אלא הכשר כמו וכפר עליו הכהן וטהרה (ויקרא יב, יז) כיוצא בו בכל קרבנות שבאים על הטומאות כתיב בהו וכפר עליה הכהן ולפי פשוטו אינה אלא תיקון והכשר:

פרק יב פסוק ו

ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת וגו' ובן יונה או תור וגו':

בכל התורה הקדים תורים לבני יונה וכאן הקדים בני יונה, והטעם משום דבכל מקום באו שני תורים או בני יונה והיה האחד עולה שהיא דורון ונדרו הקפידה תורה על המובחר והיפה ותורים גדולים יותר מבני יונה כדאיתא בפ"ק דחולין (כב, א), הקדימו

תורה לומר שמצוה בתורים ואם אי אפשר יביא בני יונה, אבל כאן לא היה כי אם פרידה אחת לחטאת לא הקפידה תורה בה אם גדול או קטן הוא ואדרבה תמצא רוב חטאת שעירים קטנים שבבהמות:

פרק יב פסוק ח

ואם לא תמצא ידה די שה וגו' אחד לעלה ואחד לחטאת וגו':

פירש רש"י, אחד לעלה ואחד לחטאת לא הקדימה הכתוב אלא למקראה אבל להקרבה חטאת קודם לעולה וכו'. פירוש שהכהן קורא עליה שם קודם דהקרבנות מתפרשות בעשיית כהן או בלקיחות הבעלים בתחילה כדאיתא במסכת יומא (מא, א), ורבינו שלמה אייתא ליה כשמעתתא דברייתא בפרק בכל מערבין (עירובין לז, א), אבל להקריב למזבח חטאת קודם דכפרה הולכת קודם הדורון לעולם כדי לרצותה כדפירש רש"י בפרשת ויקרא (ה, ח):

פרק יג פסוק ב

אדם כי יהיה בעור בשרו נגע צרעת וגו':

פירש רש"י, שאת או ספחת שמות נגעים הם. תימה גדולה דבמסכת שבועות (ב, א) מוכח בהדיא דספחת לאו שם נגע הוא כלל אלא אדרבה הוא תולדה לבהרת ותולרה לשאת מלשון ספחני כאחת מן וגו' (שמואל-א ב, לו) וקראי דהכא נמי מוכיחין דלא מפרש אלא שאת ובהרת, ואם תאמר דמספחת הני ספחת אם כן כיון דמספחת נגע טהור הוא כדכתב קרא למה הפסיק בין הטמאות, ויש לומר דאדרבה בהכי מתורץ רש"י ור"ל שמות נגעים הם כלומר טמאים וטהורים משום הכי הפסיק למדרש ביה נמי לשון ספחת ולרבות תולדות:

פרק יד פסוק ד

וצוה הכהן ולקח למטהר וגו' ועץ ארז ושני תולעת ואזב:

פירש רש"י, עץ ארז לפי שהנגעים באין על ידי גסות הרוח, ושני תולעת ואזוב, מה תקנתו ויתרפא ישפיל עצמו מגאותו כתולעת וכאזוב. תימה קצת לפי זה גבי נגעי בתים למה הזקיקן הכתוב אדרבה בשורה היתה שיבואו נגעים בבתיהם בארץ כנען כדפירש רש"י לקמן (פסוק לד), ויש לומר דהתם נמי צריכה הני מיני, לפי כשימצאו מטמונים ירום לבבם כארז דכתיב כסף וזהב ירבה לך ורם לבבך (דברים ח, יג-יד) ורמזה תורה שישפיל את עצמו כאזוב וכתולעת שלא ישכח המקום ברוך הוא:

פרק יד פסוק יג

ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העלה וגו':

פירש רש"י, לפי שיצא זה מכלל אשמות לירון בהעמדה יכול תהא שחיטתו במקום העמדתו וכו'. תימה דהעולה וחטאת יצאו גם כן מן הכלל בהעמדה זו דכתיב קרא אכולהו והעמיד הכהן את האיש המטהר ואותם. ויש לומר דחטאת והעולה לא ס"ד שישחטו במקום העמדתו דלמאי הלכתא לא ה"ל למצורע שום שייכות בגווייהו אבל אשם שהוא נתן מדמו על בהונותיו ה"א דטעון שחיטה במקום העמדתו:

פרק יד פסוק לו

וצוה הכהן ופינו את הבית בטרם יבא הכהן לראות וגו':

פירש רש"י, הא לא חסה תורה אלא על כלי חרס שאין להם טהרה במקוה. ואם תאמר ישתמש בהם בימי טומאה, יש לומר כיון דכלים דרכן לעמוד ימים רבים חיישינן דילמא אתי בהו לידי תקלה בימי טהרתו, ולא דמי לאוכלין ומשקין דאין מתקיימין אלא בזמן מועט, אף על גב דתנאי היא בפסחים (כ, ב) י"ל לגבי תקלת נגעים דמצויה כ"ע מודי:

פרק טז פסוק ג

בזאת יבא אהרן אל הקדש:

פירש רש"י, בזאת יבא אהרן, בגימטריא ת"י רמז לבית ראשון. ולבית שני לא רמז משום דכתיב הכא יבא אל הקודש והיינו הארון שהוא מקודש שבכלים ובבית שני ביטל הארון ולא היה שם רק אבן שתיה (ע' יומא נג, ב נד, א):

פרק טז פסוק כא

וסמך אהרן את שתי ידו על ראש השעיר החי וגו':

ידו כתיב, מכאן סמך למה שכתב הרמב"ם בהלכות תפילה (פ"ה ה"ד) שיהא ידיו כפופות בשעת התפילה כפו הימנית על ידו השמאלית כעבדא קמא מריה, ונראה כמו בוידוי שצריך גם כן לעמוד כעבדא קמיה מריה, וכתב ידיו בלשון ידו כלומר שתי ידיו יהיו כאחד, ואי פירש ידיו דבוקות זו בזו ממש כמו מקצת בני אדם אתי נמי שפיר כדדרשינן (בברכות י, ב) מורגליהם רגל ישרה (יחזקאל א, ח):

פרק יז פסוק טז

ואם לא יכבס ובשרו לא ירחץ ונשא עונו:

פירש רש"י, ובשרו לא ירחץ ונשא עונו על רחיצת גופו עונש כדת ועל כבוס בגדים במלקות. ואף על גב דונשא עונו אתרוייהו כתב מכל מקום שפיר דרשינן הכי [מדכתב הכא] ובשרו לא ירחץ ובקרא קמא לא כתב אלא ורחץ במים ש"מ למעוטי אתא בשרו ולא בגדיו:

פרק יח פסוק ג

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וגו':

פירש רש"י, מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו ישראל מקולקל מן הכל. לכאורה דמאשר ישבתם בה דריש הכי, וקשה אם כן אמאי איצטריך אשר אני מביא אתכם שמה לפי זה, ויש לומר דארץ שלא ראוהו עדיין ולא ידעו בו אורחיה דקרא לברר הדבר ולכתוב אשר אני וגו', אבל ארץ שידעוהו (והכירוהו) לא הוי צריכין לכתוב אשר ישבתם בה אי לא למדרש שאותה מקום ישובם היה מקולקל מן הכל:

פרק יט פסוק י

וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט:

פירש רש"י, איזהו עוללות כל שאין לו כתף ולא נטף. פירוש כתף שני גרגירים והשלישי יושב עליהם כדרך אשכלות רצופין בגרגירין, והוא מלשון מכתפי ליה בשבתא דריגלא בביצה (כה, ב) דשנים נושאין החכם הדורש על כתפיהם, ולא נטף מלשון ועיניו מטייפי פרק החובל (בבא קמא צב, ב) כלומר גרגיר בראש האשכל שמטיף ורואה אנה ואנה כדרך האשכולות מלאים גרגרות שאפילו בסוף עוקץ שלהם יש להם גרגיר, כמדומה לי שראיתי כך לפרש בימי חורפי בשם ר"י הלבן, ועיין בפרשת תצא שם בארתי יותר היטב (לא מצאנו שם):

פרק יט פסוק יב

ולא תשבעו בשמי לשקר וגו':

פירש רש"י, יכול לא יהא חייב אלא על שם המיוחד מנין לרבות כל הכנויין תלמוד לומר לא תשבעו בשמי לשקר כל שם שיש לי. תימה קצת דנהי נמי דהאי קרא מיותר לרבות הכנויים מכל מקום איך יתכן דבשמי אתי להך דרשא, דרש"י פירש בפרשת וישמע [יתרו] (כ, כא) ובפרשת נשא (ו, כז) דאדרבה שמי משמע דוקא שמי המיוחד לי, ושמא מדלא כתב לא תשא את שמי וכתיב לא תשבעו בשמי משמע בכל שם שיש לי, דיש לחלק קצת בין שמי לבשמי. באשר"י פרק שבועת העדות (שבועות פ"ד סי' כ"ד) מקשה נמי הך ומשני דסיפא דקרא מוכח דאכל שמות קא מזהיר דמסיים קרא וחללת את שם וגו', עיי"ש:

פרק יט פסוק יג

לא תעשק וגו' לא תלין פעלת שכיר אתך וגו':

פירש רש"י, ולא תלין לשון נקיבה מוסב על הפעולה. ולא רוצה לפרש לשון זכר וקאי על המשהה בדרך אזהרה בגופיה לזכר, דאם כן אז הוי צריך לומר שהוא בלשון לא תפעיל ולא מצינו לשון זה בלשון מפעיל בכל התורה, אבל בלשון פועל מצינו שפיר וילינו בהר גבי יעקב ולבן (בראשית לא, נד), ולא ילין חלב חגי (שמות כג, יח), ולפי"ז לא תלין נבלתו על העץ (דברים כא, כג) מוסב נמי על הנבילה שהוא לשון נקיבה:

פרק כ פסוק כא

ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא וגו':

פירש רש"י, ורבותינו דרשו לאסור העראה בה כנדה שהעראה מפורשת בה את מקורה הערה. תימה גדולה דהספר לא מסיק הכי בפרק הבא על יבמתו (יבמות נד, א) דהעראה ילפינן בהקישא דרבי יונה כל העריות ונדה היא דרשינן לאשת אח שאין לה בנים בחיי בעלה, ושמא יש לומר כיון דתורת כהנים (קדושים פרשה י פי"ב אות ח) והירושלמי (סנהדרין פ"ז ה"א) דריש מנדה היא למעוטי אשת אחיו מאמו מכרת או מערירי כדאיתא בתוספות בריש יבמות (ב, א ד"ה אשת) לא רצה רש"י להכניס פירוש מן המדרש ותפס הדרשה שהיא יותר משמעות המקרא כדרכו, אף על פי דבמסקנא ליתא:

פרק כא פסוק א

ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים בני אהרן וגו':

פירש רש"י בני אהרן אפילו בעלי מומין במשמע. תימה לעיל בפרשת ויקרא (א, ה) ממעטינן נמי מו(זרקו) [הקריבו] בני אהרן הכהנים חללים (ע' רש"י שם), ועל כרחך לא מרבינן התם מבני אהרן בעלי מומין לעבודה, ויש לומר כיון דכתיב הכא בני אהרן בתר הכהנים הוי כמו פרט וכלל ובני אהרן לרבויי קאתי, אבל התם דכתב בני אהרן מקמי כהנים הוי בני אהרן משמע כל בני אהרן כלל והכהנים פרט ואין בכלל אלא מה שבפרט כהנים גמורים, באשר"י בהלכות טומא[ה] (נגעים) (סימן א) מצריך בע"א מאי דכתיב כאן הכהנים קמיה בני אהרן טפי משאר דוכתין:

פרק כב פסוק כב

עורת או שבור או חרוץ או יבלת:

פירש רש"י, שם דבר של מום עורון בלשון נקיבה שלא יהא בו מום של עורת. ובפרק בתרא דעירובין (קג, א) פירש רש"י (ד"ה יבלת) כי עיורון אינו שם דבר אלא כמו חגרת או יבלת דהא קרא כתיב שבור ולא כתיב שבר, ויש לומר דהכי דוחקיה לרש"י לפרש כך בלשון שם דבר דאי כמו חגרת הוי ליה למכתב גם כן שבורה חרוצה, אבל לא קשה אי שם דבר הוא לכתוב גם כן שבר דכיון דלא דמיין דשל זה בלשון נקיבה ושל זה בלשון

זכר לא כתב בחד לישנא, ובעירובין דחקו לרש"י דע"כ לאו שם דבר הוא דהא כתיב בדוכתיה אחרינא בשיגעון ובעיורון (דברים כח, כח), ואין נראה לחלק בין מום דגבי אדם ובין מום דגבי בהמה ואפשר דחד פירושא דידיה וחד דרביה:

פרק כב פסוק כה

ומיד בן נכר לא תקריבו וגו':

פירש רש"י, (בא"ד) ואף על פי שלא נאסרו בעלי מומין לקרבן בני נח וכו'. משמע דר"ל רש"י דאי לאו האי טעמא לא איצטריך למיכתב שלא יקבלו להקריב בעלי מומין מן הגויים דהא אפילו מן הישראלים לא מקבלין, תימה דרשעי אומות העולם יוכיח דדרשינן (עירובין סט, ב) מכם בכם חילקתי ולא באומות העולם שאין מקבלין קרבנות מרשעי ישראל כגון המשומדים לכל התורה ובאומות העולם מקבלי' מכולם, ויש לחלק בקל בין מקריבי אומות העולם ובין המקריבים מידם, וק"ל:

פרק כב פסוק לב

ולא תחללו את שם קדשי וגו':

פירש רש"י, (בא"ד) וכשהוא מוסר את עצמו ימסור את עצמו על מנת למות וכו'. תימה קצת וכי בא רש"י לפסוק ולהורות בפירושיו דין קידוש ה' מידי דלא אצטריך לפרש המקראות, ויש לומר דאיצטריך דקשה לרש"י אמאי לא כתיב ותקדישני בתוך בני ישראל כיון דלמצות עשה נכתב כדפירש רש"י כדכתיב ולא תחללו, אלא משום הכי כתב ונקדשתי דמשמע שיהא ש"ש מקודש שלא מצד זה שמוסר עצמו אלא ר"ל שיעשה נס למקדשי ה' כמו לחנניה מישאל ועזריה, ובזה יהיה נקדש ה' בפי כל כי יראו שיש בו כח וגבורה ואם כן הבטיחו התורה שיעשה נס ועלה קאי רש"י כשיסמור עצמו אל ימסור על הנס שהבטיחו תורה עליה שכל המוסר וכו':

פרק כד פסוק י

ויצא בן אשה ישראלית וגו':

פירש רש"י, מהיכן יצא רבי ברכיה אמר מפרשה שלמעלה יצא לגלג ואמר ביום השבת יערכנו דרך המלך לאכול פת חמה בכל יום שמא פת צוננת של תשעה ימים. שמעתי לפרש [דשמא] ר"ל הקב"ה כדאיתא בתלמוד (יומא פ"ג מ"ח) בכמה דוכתין כללו לשם קדוש השם, וכה"ג טובא, ובלשון ארמאי שמא כמו השם, וכן תירגם אונקלוס כאן ויקוב את ה' ופריש ית שמא, ואפשר דמשום הכי תפס האי לישנא נמי הכי:

פרק כה פסוק ז

ולבהמתך ולחיה אשר בארצך וגו':

פירש רש"י, אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונתיהם עליך. תימה דאדרבה מוכח כל הפרשה דאותם שאוכלין מן ההפקר שרו טפי לאכול פירות שביעית מאותם שאוכלין מן השמור דהא איצטריך לעיל לרבות עשירים, ויש לומר דבהמה הואיל ומזונותיה עליך הרי היא כמו אביוני עמך דאינהו מסתברא מכולהו לאכילת פירות שביעית כדמוכח קרא דהיינו נמי הטעם משום דאתה מצווה להחיותם, ולא דמי לעשירים דאיצטריך לרבויינהו משום דה"א דיש להם די כמה שהכניסו לאוצר בשנה שישית אבל חיה הואיל דאין מזונותיה עליך אמאי תהא מותרת טפי מבהמה אדרבה חיה נמי דרכה להצניע כדאיתא בריש פרק כל שעה (פסחים כא, א):

פרק כה פסוק י

וקדשתם את שנת החמישים שנה וקראתם וגו' ואיש אל משפחתו תשובו: פירש רש"י, ואיש אל משפחתו תשובו לרבות את הנרצע. תימה דלעיל מרבינן ליה מוקראתם דרור, ויש לומר דאי מלעיל ה"א דנרצע עובד לעולם כדמשמע קרא דלעיל בפרשת משפטים (שמות כא, ו) ועבדו לעולם, וקרא דוקראתם דרור קאי שישחררנו באותו שנה ביובל שלא יעבדנו אבל לאחר מכאן יחזור לעבוד, ומקרי שפיר לעולם בכי האי גוונא קמ"ל אל משפחתו תשובו כלומר בן חורין לגמרי:

פרק כה פסוק כ

וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית וגו':

מקשים מה ידאגו על השביעית על השמינית יש להן לדאוג [דבשביעית יאכלו מה שזרעו וקצרו בששית], ויש לומר דרך העצרונים והקמצנין כך הוא דכשיראים מן הדחק וצמצום הזמן ארוך אז משיירין עיקר שבידם עד הסוף כדי שיהיו בטוחים שלא יהו חסרים כי בעבור שיש להם די אינם להוטים ורעבים כל כך כיון שיש להם פת בסלם ואם כן שפיר קאמר קרא שידאגו מה נאכל בשנה השביעית כלומר שנצרך לצמצם ולעצור על השנה החדשה כדי להבטיח את עצמינו שלא יחסר לנו:

פרק כה פסוק כט

ואיש כי ימכור בית וגו':

פירש רש"י, לפי שנאמר בשדה שיוכל לגאלה משתי שנים ואילך כל זמן שירצה ובתוך שתי שנים הראשונים אינו יכול לגאלה הוצרך לפרש בזו שהוא חילוף. ומקשים פשיטא שהוצרך לכתוב כאן כיון שדין ממש איפכא ומאי קשיא לרש"י, ויש לומר דקשה לרש"י למאי איצטריך והיתה גאולתו וגו' הא כתיב בתריה ימים תהיה גאולתו אלא משום דלא מסתבר לומר שלא תהא הדין ממש איפכא מן השדות ה"א דהכי פירש ימים תהיה

גאולתו איזה שנה שירצה יברור לו המוכר לגאול הבית ואי לא יגאל באותו שנה שיברור שוב לא יגאל כמו קרא והיתה גאולתו עד תם שנת ממכרו, ואם תאמר אם כן לא לכתוב ימים תהיה גאולתו, יש לומר דקמ"ל דשנה שלימה נותנין ולא לשנות העולם:

פרק כו פסוק ג

אם בחוקתי תלכו ואת מצותי תשמרו:

פירש רש"י, ואת מצותי תשמרו הוו עמלים בתורה ע"מ לשמור ולקיים וכו'. צ"ל דדייק רש"י מדלא כתיב ואת מצותי תעשו כדכתב בקללות (לקמן פסוק יד) ואם לא תשמעו לי דהיינו תלמוד ולא תעשו את כל המצות, אלא אתי לייתורא דדרשינן ליה מואם בחוקתי תלכו דהיינו ת"ת ואותו תלמוד יהא ע"מ לשמור המצות ולקיימם:

פרק כו פסוק ח

ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו וגו':

וכן בפרשת האזינו (דברים לב, ל) ושנים יניסו רבבה לפי חשבון שלפניו הכא והתם משמע דרבבה הוו שני אלפים וכן ראיתי בספר אחד המפליג דברי רבותינו בעלי המשנה ותלמוד דמוכח בהדיא בדבריהם בכמה מקומות שרבבה הוא עשרת אלפים, ומקרא מפורש נמצא סוכר את פי אותו ספר בספר עזרא (ב, סד) כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים ושש מאות וגו', הרי מפורש ומוכח דריבוא טפי משתי אלפים הוא דאם לא כן למה לא כתב חמשת ריבוא ושש מאות, עוד נמצא בקרא בפלגש בגבעה (שופטים כ, י) ולקחנו עשרה אנשים למאה ומאה לאלף ואלף לרבבה, מדחשיב ואזיל לי' הרי מוכח דרבבה הוא עשרת אלפים, ברוך שבחר בהם ובמשנתם:

פרק כו פסוק ט

ופניתי אליכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם:

פירש רש"י, והרביתי אתכם בקומה זקופה. לא רצה לפרש כמו בכל מקום לשון פריה וריביה דאם כן אתכם אתכם למה לי ה"ל למכתב והפריתי והרביתי אתכם ככל התורה כמו פרו ורבו (בראשית א, כח) ויפרו וירבו (שם מז, כז) אע"כ תרי מילי כתיב הכא:

פרק כו פסוק לא

ונתתי את עריכם חרבה והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם: פירש רש"י, והשימותי את מקדשיכם יכול מן הקרבנות כשהוא אומר לא אריח הרי קרבנות אמורים וגו'. תימה דהיכא משתמע שממון קרבנות מולא אריח אדרבה משתמע שאם יקריבו קרבנות לא אריח בהם, ויש לומר דדעת רש"י דע"כ לא אריח אינו ר"ל שלא ירצה להריח דכיון (דבתר הכי) [ד]כתיב והשימותי את מקדשיכם מהיכן יריח ריח קרבנות הא לא

מקריבין בלא בית, אלא הכי פירושו לא אריח לא יהא נמצא לי להריח והיינו דאמר רש"י כיון דע"כ ולא אריח פירושו שלא יהא נמצא לי, לכתוב כך בהדיא והרי קרבנות אמורים:

פרק כו פסוק מד

ואף גם זאת וגו':

מצאתי סמך לדברי רבותינו ז"ל שאמרו אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט (פסחים כג, א), דאף ריבוי וגם ריבוי והוא זאת דבכל התורה כל זאת כפשוטו מיעוטא הוא ולכך כתיב ואף גם דלא הוה צריך לתרוייהו:

במדבר

פרק א פסוק א

וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים לאמר:

פירש"י מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה וכו' כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם. אין לתמוה הא באותו יום שהוקם המשכן שרתה שכינה כדכתב בפרשת שמיני (ויקרא ט א, וע' שבת פז, ב), דיש לומר דלא הוה צריך למנין לגילוי שכינה לפי שעה אבל לענין קביעות שכינתו בתוכם הוצרך למנין ובשלשים יום אשכחן קביעות ובפחות מכאן לא מקרי שרוי וקבוע כדאשכחן בפרק קמא דבבא בתרא (ח, ב) דזמן המועט התם להיותו נקרא מיושבי העיר זהו שלשים יום והיינו מאחד בניסן עד אחד באייר:

פרק א פסוק כב

לבני שמעון תולדותם למשפחותם לבית אבותם פקודיו במספר שמות וגו': בכל השבטים לא כתיב הכי, וכן לקמן (ב, כ) בדגלים גבי מנשה [כתיב] ועליו מטה מנשה מה שלא כתב בכל השבטים דכתיב בכולהו והחונים עליו, יש ליישב שלא מצינו בכל השבטים שהיה לאחים קשישאי פחיתות דמינכרא גבי אחוהי דינוקא, אלא שמעון גבי יהודה דיהודה היה ראש לדגלו ושמעון לא היה ראש למידי, וכן מנשה לגבי אפרים לכך כתיב לישנא יתירתא למעליותא הנך תרי לגבי שמעון מנין יתירה דבכל השבטים לא כתיב אלא פקודיהם לחוד ובשמעון כתיב פקודיו ופקודיהם לתת טעם למה נמנו שבט דגל ראובן קודם דגל שבט יהודה והלא דגל יהודה נסעו על פי ה' בראשונה אלא משום כבודו של שמעון שיהא לו מעלה אחת על יהודה משום דקשיש מיניה לכך נמנה כל הדגל קודם אפילו שבט גד, וגבי מנשה לא רצה לכתוב והחונים עליו דמשמע שהיה

לגמרי טפל לגבי אפרים אלא כתב ועליו כלומר למעלה ממנו היה, שאר שנויים נמצאים בכמה מקומות בפרשה זו במנין השבטים ובסדר הדגלים ובמנין הלויים ובסידורם אבל לא נמצא שינוי במקום אחד אלא בשנים או בשלשה מקומות ולכך אין צריך ליישב כולי האי:

פרק ג פסוק טו

פקוד את בני לוי לבית אבותם למשפחותם כל זכר מבן חודש ומעלה תפקדם: פירש"י א"ר יהורא ב"ר שלום למוד היה אותו שבט להיות נמנה מן הבטן וכו'. הדרשה תדרוש לפי פשוטו (לפי שנתנו) חילוף הבכורות והבכורות נפדים מבן חדש ומעלה נמנו גם הם מבן חדש ומעלה:

פרק ד פסוק כב

נשא את בני גרשון גם הם וגו':

פירש"י. כמו שציותיך על בני קהת לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה. פירוש כשתשא את מנינם לראות כמה יש משאות אותם כבני קהת שנמנו דרך חשיבות וברירה מה שאין כן בשאר מניני השבטים שנמנו השבט דרך ערבוביא כפי מה שהוא, אבל שבט לוי עמד כל השבט לצד אחר והוברר מתחלה בני קהת מתוכם כדכתב נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי (במדבר ד, ב) כבורר אוכל מתוך הפסולת, שלא תאמר בני גרשון ובני קהת ובני מררי כולן משפחה, הטילו פתקיהם לקלפי בשמותם ואחר כך הוברר אלו מתוך אלו ובדרך זה לא הוה חשיבות לאחד מהם, ואהאי קאי גם הם רבני גרשון נמי הוברר אחד בני קהת מתוך בני מררי ונשארו בני מררי ממילא בפני עצמו, אבל אין לפרשו כפשוטו דגם הם למה לי הא מפרש קרא בהדיא דנמנו מבן ל' ולמעלה:

פרק ו פסוק יח

וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים:

פירש"י, אשר תחת זבח השלמים תחת הדוד שהוא מבשלן בו, לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך ליטול הזרוע לאחר שנתבשל ולהניף לפני ה'. פירוש בעזרת נשים ששם היה לשכת הנזירים שבה היו מתבשלין שלמיהם ומגלחין את שערם והיו משלחין תחת הדוד שערם, הכי תנן בהדיא במס' מדות (פ"ב מ"ה), וכן איתא במיימוני (הל' בית הבחירה פ"ה ה"ח), ור"ל רש"י דמה שהיו הנזירים מגלחים בלשכה שבעזרת נשים דע"כ לאו מקום עבודה כלל היה שם אלא הטעם היה לפי שהיו צריכין לשלוח שערותיהם תחת הדור ששלמים מתבשלים בו והשלמים של נזיר צריכים להתבשל

בעזרת נשים מה שאין כן בשאר כל השלמים שהיו מתבשלין בכל העיר בבתי הבעלים דחזה ושוק היו מפרישין מהן קודם בישולם בעודן חי אבל איל נזיר שהיה צריך ליטול ממנו הזרוע לאחר שנתבשל ולכך נתבשל בעזרת נשים סמוך לעזרת ישראל שלא יצטרך הכהן לילך לבית הנזיר ולהביא הזרוע לאחר בישול לעזרת ישראל כדי לתנו על כפי הנזיר לתנופה עם הלחם, דאינה כשרה אלא בעזרה, וכיון דהבישול היה בעזרת נשים הגילוח נמי היה שם כדי שישתלחו השערות תיכף לגילוחן על האש אשר תחת זבח השלמים, אך תימה דמלשון רש"י משמע דאתי לומר נתינת טעם למה היו השערות משתלחין על האש ומי מזקיקו לנתינת טעם זה דילמא אפילו אי לא היו מתבשלות בעזרת נשים נמי גזירת הכתוב הוא לתת השער תחת האש אשר תחת זבח השלמים דאשכחן כמה מכפרין שחובתן באיזה דבר בחוץ, וי"ל דרש"י אתי לפרושי לתרוצי המקרא דלא ליפוק לגמרי מידי פשוטו דכתיב וגלח הנזיר פתח אהל מועד ודרשו רבותינו דאתא לאשמועינן שיגלח לאחר שחיטת השלמים, ולפי פשוטו ה"ק וגלח הנזיר כדי לשרוף השער בעזרת נשים שהיה לפני פתח אהל מועד ועיקר מצותו של גילוח בשביל זה היה:

פרק ז פסוק א

ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וגו':

פירש"י, כלות משה בצלאל ואהליאב וכל הכם לב וכו' ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו וכו'. ומקשים והלא לא תלה רק ההקמה ואותה עשה רק משה לבדו, ומתרצים משום דלעיל בפרשת פקודי (שמות מ, יז) כתב הוקם המשכן, ופירש רש"י (שם לט, לג) הוקם מאליו מכח הקדוש ברוך הוא ומשה עסק בו כדי שיהא נראה כאילו הקימו ואם כן ע"כ העשייה שנעשה ע"י בני אדם הותלה במשה ואהא קאי רש"י, ואינה מיושב שפיר דמכל מקום הרי עסק בהקמה, אלא י"ל דקשה לרש"י דלא הוי צריכי למכתב אלא ויהי ביום הוקם המשכן:

פרק ז פסוק ב

ויקריבו נשיאי ישראל הם נשיאי המטות הם העומדים על הפקודים: פירש"י הם נשיאי המטות שהיו שוטרים עליהם במצרים והיו מוכים עליהם. פירוש כיון דכתיב כבר נשיאי ישראל מה צריך תו למכתב הם נשיאי המטות אלא רצה לומר נשיאי המטות שנעשו נשיאים על ידי המטות והמקלות של נוגשי פרעה שהכו בהם:

פרק ח פסוק יא

והניף אהרן את הלוים תנופה לפני ה' מאת בני ישראל והיו לעבד את עבדת ה': פירש"י תנופה כדרך שאשם מצורע טעון תנופה חי, ג' תנופות נאמרו בפרשה זו וכו' השניה לבני גרשון לכך נאמר בם תנופה לה' שאף עליהם היתה עבודת הקדש יריעות וקרשים הנראות בבית קה"ק. תימה במשא בני מררי נמי היו מקצת קרשים שנראו בצד הפנימי בבית קדשי הקדשים כמו היריעות שנראו רק בצד התחתון בבית קדשי הקדשים, וי"ל דבני גרשון נשאו אותן יריעות וקרשים בכתף כמו שנשאו בני קהת כלים המקודשים וכה"ג חשיב כמו עבודת הקדש אבל הקרשים מתוך כובדם אי אפשר היה לבני מררי לשאת בכתף אלא בעגלות ולהכי לא חשיב להו עבודת הקדש:

פרק י פסוק ה

ותקעתם תרועה שנית ונסעו המחנות החנים קדמה:

ומה שלא הוזקקו ב' דגלים האחרונים לשום תרועה למסעיהם משום דמשה ואהרן ובניו היו נוסעים עם בני קהת לשמור משמרת קדשי הקדשים במסעיהם ולכך בנסיעת שני דגלים הראשונים עדיין היה משה חונה לא היו רשאין שני דגלים הראשונים ליסע כיון שהמלך היה בחניה אם לא שנתן להם רשות ע"י תרועה אבל שני דגלים האחרונים כבר נסעו הקהתים לפניהם כדכתב בקרא ומשה המלך בתוכם והיו רשאים ליסע אף בלא תרועה:

פרק יא פסוק טו

ואם ככה את עושה לי וגו':

פירש רש"י, תשש כחו של משה כנקיבה. תימה וכי משום [ש]תשש כחו של משה כנקיבה כתב לשון נקיבה כלפי מעלה, וי"ל דבלשון את רמז תשש כוחו של משה כנקבה שהיא רגילה להיות בפחד ובהלה וה"נ היה משה בבהלה ופחד בשביל שהראהו פורעניות ומי שהוא בפחד אין בו כח לגמור דברו כשרצה לומר אתה הפסיק והבליע הה"א ואמר את כדרך המדברים בבהלה:

פרק יב פסוק ח

פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידת ותמנת ה' יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה:

פירש"י בעבדי במשה אינו אומר וכו' וא"ת איגו מכיר במעשיו זו קשה מהראשונה. תימה גדולה מנ"ל לרש"י שכך דיבר להם שדימה אותם לטועים כ"כ שיהא להם הרהור מגונה כלפי מעלה, נביאים גדולים כאהרן ומרים, וי"ל קצת דע"כ דעתם היה כך שהרי

דימו את משה כמתגאה ומתייהר בדעתו וידוע היה להם שהשכינה שורה רק על ענוים דכתיב אשכון את דכא ושפל רוח (ישעיה נז, טו) ואם כן ע"כ הרהרו כדלעיל, מהשתא נופל קרא שפיר טפי והאיש משה עניו מאד שהם דימוהו כאילו מתייהר בא הכתוב והעיד שהיה עניו מכל:

פרק יג פסוק ג

וישלח אותם משה ממדבר פארן על פי ה' כלם אנשים ראשי בני ישראל המה: פירש"י. כולם אנשים. כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות כשרים היו באותה שעה. מקשים והלא פירש רש"י בתר הכי (לקמן פסוק טז) שמשה התפלל על יהושע שלא יהא בעצת [ה] מרגלים אלמא בשעה שנשתלחו הרגיש בהם שרשעים היו, וי"ל דעל כרחך בתרי גווני נשתלחו כדמוכח קראי בתחלה וישלח אותם ממדבר פארן על פי ה' כולם אנשים וגו', ובסוף כתיב נמי אלה שמות האנשים אשר שלח משה וגו' ויקרא משה וישלח אותם משה אלא ודאי כך היה הענין תחלה כשהוברורו כשרים היו וציוה להם משה שליחות על פי ה' לראות את הארץ כיצד היא נוח ליכבש ונצצה בהם יצר הרע וחזרו למשה למסור להם סימנים בארץ אם טובה אם רעה ואת העם אם חזק הוא אם רפה והכרכים אם מבצרים הם, והרגיש משה שכוונתם לרע דמה להם לחקור יותר ממה שנצטוו ואחר [כך] פירש שמותם כדדרשינן במסכת סוטה (לד, ב) דכל שמות הללו על שם מעשיהם הרעים ולכך כתב אלה שמות האנשים אשר שלח משה ויקרא משה ליהושע כשהרגיש בהם יצרם הרעה התפלל על יהושע ולכך כתב עוד וישלח אותם משה כלומר שליחות בע"א לחקור את הארץ מה היא ומה טיבה לפי ששמע משה לבקשתם נכתב על שמו כאילו הוא שלח לחקור כל זאת ואם כן בגוף השליחות צריכים נמי לומר הכי שהרי במשנה תורה כתיב ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים וגו' (דברים א, כב) וכאן כתב כל השליחות ע"י משה:

פרק יג פסוק כג

וישאוהו במוט בשנים וגו':

פירש"י ממשמע שנאמר וישאוהו במוט איני יודע שהוא בשנים מה ת"ל בשנים בשני מוטות הא כיצד שמונה נטלו אשכול וכו'. אינו רוצה לומר דמוכח ממאי דשני מוטות היו דשמונה נשאו בה אלא הסברא בעלמא כך דכיון דכל אותן נתכוונו להוציא דיבה מסתמא כולם נשאו ורגיל הוא שאשכול אחד הוא פי ח' ברימון או תאינה, אלא קאתי רש"י לפרש ע"כ לא תימא לא נשאו האשכול כי אם שנים דהא כתב וישאוהו במוט בשנים, ולפי פשוטו הוא בב' אנשים וקאמר רש"י דע"כ לא קאי בשנים אאנשים דא"כ

למה לו בשנים מבמוט שמעינן ומסתמא הייתי תופס המועט דהיינו שנים אלא ע"כ קאי אבמוט בשני מוטות נשאוהו ואתא קרא למימר שגדול היה ששני מוטות היו צריכים לה אם כן הלך אחר הסברא כדלעיל:

פרק יג פסוק לג

ושם ראינו את הנפילים וגו' ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם: פירש רש"י, שמענו (שהיו) אומרים [זה לזה] נמלים יש בכרמים כאנשים. מקש' והלא וכן היינו בעיניהם מוסב על ונהי בעינינו כחגבים אם כן אמאי לא פירש רש"י שמענו שהיו אומרים חגבים יש בכרם כדכתב בקרא, וי"ל כיון דכל גידול ארץ ישראל היה גדול משל חו"ל וא"כ מה שיערו המרגלים לחגבים דחגבים דחו"ל היו קטנים מאד מחגבים דא"י לכך תפס רש"י בריה קטנה שבא"י כגון נמלה ואפשר גדולה היתה מחגבים של חוץ לארץ. בשם דודי מה"ר אהרן הקדוש ז"ל:

פרק טו פסוק כא

מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה לדורותיכם:

פירש"י לפי שנאמר ראשית עריסותיכם שומע אני ראשונה שבעיסות ת"ל מראשית מקצתה ולא כולה. ולא קשה אם כן לכתוב כבר מראשית ושמעינן שפיר דלא ראשונה שבעיסות קאמר מדכתיב מראשית ושמעינן נמי שלא יאכל קודם שיפרוש מדלא כתב מעריסותיכם בלא ראשית, וי"ל דלעולם ה"א דווקא ראשונה שבעיסות חייב ואותו עיסה דווקא מקצת ולהכי איצטריך למכתב מראשית עריסותיכם דאי הוי כתב מעריסותיכם הוי משמע ולא כל העיסה ואי הוה כתב ראשית ה"א כל עיסה ראשונה לכך כתב קרא יתירא דפירושו דראשית הוא קודם שתאכל ממנו ולא ראשונות שבעיסות דאל"כ הוו הנך ראשית ומראשית סתרו אהדדי:

פרק טז פסוק יד

אף לא על ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם וגו': פירש"י אמרת לנו אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ זבת חלב ודבש, משם הוצאתנו ואף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו. ותימה לפ"ז אמאי לא ערבינהו קרא כיון דחד טענה הוא שהיו מתלוננים שהעלה אותם מארץ זבת חלב ודבש ולא הביאם אל ארץ זבת חלב ודבש כדכתיב (ו)אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם (כי תשתרר וגו'), והיה לו לכתוב המעט כי העליתנו [מארץ זבת חלב ודבש ולא הביאותנו אל ארץ זבת חלב ודבש], וי"ל דלעולם חד טענה הוא כדמשמע לשון המקרא וכדפירש רש"י והא דחלקינהו קרא אתא לאשמועינן דתלונה יתירה הוו להו לדתן ולאבירם וכן

אמרו את"ל שאין לנו שום מחסור כאן אדרבה יש לנו מזונותינו בלא טורח מכל מקום אם הביאותינו אל ארץ זבת חלב ודבש ותתן לנו נחלת שדה וכרם לא היינו מתקנאים בכהנים ולוים בשביל גדולותם כן היה לנו מעלה כנגדם שאנחנו חולקים בנחלת הארץ והם אין להם חלק ונחלה אבל עכשיו כאן כולנו שוין בהספקתן הם כמונו ואף על פי כן יש להם שררה וגדולה עלינו:

פרק יז פסוק יח

ואת שם אהרן תכתוב על מטה לוי וגו':

מקשים מה תיקון היה בזה שלא יעוררו על הכהונה עדיין יאמר שאר שבט לוי אילו נכתב אחד משמותינו על מטה לוי היה פורח גם כן משום דכל השבט מקודש, וי"ל דכל מחלוקות קרח וכל שבטו כבר נסתלקו בשריפת המקטרים את הקטורת ונתנסה שאין ראוי לכהונה אלא אהרן אלא שעדיין היה ערעור מן שאר שבטים על שבט לוי כולה בשביל שהקריבן משה לעבוד עבודת המקום ואמרו שמשה עשה זאת מדעתו בשביל כבוד אבותיו ושבט ראובן התחיל בערעור זה מפני הבכורה ואפשר על ידי כך באו גם כן שבט יהודה לערער משום המלכות וגם כן שבט יוסף לפי שלו נתנה בכורה וע"י כך באו כל השבטים ונתנסה זה במטות:

פרק יט פסוק ב

זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה וגו':

פירש"י. ויקחו אליך לעולם היא נקראת על שמך פרה שעשה משה במדבר. פירוש כל הפרות העשויות לדורות יקרא על שמך שכולם צריכים לאפר פרה של משה שהיה נתון בהר המשחה לדורות כדפירש רש"י (לקמן פסוק ט). ויבואו בני ישראל וגו' ותמת שם מרים ותקבר שם (כ, א):

פירש"י, למה נסמכה פרשת מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרים אף מיתת צדיקים מכפרת. כלומר פרה לא היתה קרבן גמור שהרי לא קרבה לגבי מזבח וכפר גבי מיתת צדיקים אף על פי שאין קרבן מכפרים לכך לא סמך מיתת מרים [צדיקים] לפרשת כל הקרבנות בפרשת פנחס:

פרק כ פסוק ח

קח את המטה וגו' והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם: פירש"י מכאן שחס הקדוש ברוך הוא על ממונם של ישראל. אף על גב דאינהו קאמרי אנחנו ובעירנו ואם כן הוצרך להשיב כך מכל מקום דייק מדכתיב והשקית את העדה ולא כתב

ותשת' את העדה ובעירם שהרי לא היה צריכים להשקות בני אדם אע"כ על הבהמות ציוה להשקותם כי מעצמם לא היו יכולין לשתות ממעיין:

פרק כ פסוק טו

וירדו אבותינו מצרימה וגו' וירעו לנו מצרים ולאבותינו:

פירש"י. מכאן שהאבות מצטערים בקבר (על צרת בנים) כשפורעניות באה על ישראל. תימה מנ"ל הא דילמא אמת כך היה שהם ואבותיהם היו משועבדים והריעו להם המצרים, וי"ל מדלא כתב וירעו המצרים לאבותינו ולנו דהוה כסדר וכתב ולאבותינו לבסוף משמע דמילתא אחרינא הוא דלא מענין הרע (ד)קמייתא:

פרק כ פסוק יז

נעברה נא בארצך לא נעבור בשדה ובכרם לא נשתה מי באר וגו':

פירש"י מי בורות היה צ"ל אלא כך אמר משה אף על פי שיש בידינו מן לאכול ובאר לשתות לא נשתה ממנו אלא נקנה מכם אוכל ומים. תימה אמאי לא רימז אאוכל כדרימז אמים דהא ע"כ אוכל נמי בקשו מהם כדכתב קרא בהדיא בפרשת ואלה הדברים (ב, ו) אוכל תשברו מאתם וגו', ויש לומר דמים הוא עיקר רבותא שבקשו לקנות אף על פי שהיתה בידם בלאו הכי [ד]אין דרך לקנות מים כמו שקונן ירמיה (איכה ה, ד) מימינו בכסף שתינו ולכך חלק התורה הכא טפי:

פרק כב פסוק ד

ויאמר מואב אל זקני מדין וגו':

לפי שלמואב לא מצינן רק מלך אחד ולמדין ה' מלכים (במדבר לא, ח) כתב בלשון יחיד גבי מואב וזקני מדין בלשון רבים כלומר יועצי כל המלכים:

פרק כב פסוק כב

ויחר אף אלהים כי הולך הוא וגו':

אף על גב שהתיר לו כבר יש ליישבו על דרך הפשט ובסברות דעלמא לפי שאמר לו קום לך אתם רצה לומר בקומה זקופה רכוב על סוס כדי שלא יהא זילותא כלפי מעלה שתשרה שכינתו על השפלים והוא מיהר וחבש אתונו שהיא בריה נמוכה והרובץ עליה נראה כאילו הוא הולך ברגליו, וראיה לדברי שהרי פירש רש"י (לקמן פסוק ל) ברברי רבותינו (עבודה זרה ד, א) ששרי מואב תמהו עליו שלא רכב על הסוס:

פרק כב פסוק כו

ויוסף עוד מלאך ה' עבור וגו':

פירש"י. ומדרש אגדה מה ראה לעמוד בשלשה מקומות יש בתנחומא סימני אבות הראוהו לו. י"ל דקראי נמי מרמזים אג' אבות בתחילת עמידת המלאך כתב ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה אלמא במקום רחב עמד והיינו כנגד אברהם שקראו לבית המקדש הר דכתיב בהר ה' יראה (בראשית כב, יד) והמלאך היה עומד גם כן במקום גבוה שהיה קשה לנטות ממנו ונטתה מן ההר ותלך בשדה, ובעמידה שניה כתב גדר מזה וגדר מזה והיינו כנגד יצחק שקראו לבית המקדש שדה כדכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה (שם כד, סג) ודרך השדות שהן גדורין מזה ומזה וכן כרמים דהכל אחד הוא, ובעמידה שלישית כתב ויעמוד במקום צר דהיינו יעקב שקראו לבית המקדש בית שהוא צר בכתליו דכתיב יהיה בית אלהים (שם כח, כב) והכי נמצא בהדיא במדרש רבותינו (פסחים פח, א) שהאבות קראו לבית המקדש כסדר הזה כמו שכל אחד ואחד מן האבות צמצם השכינה למקום מיוחד וכנוס יותר משלפניו, כך המלאך דחק את בלעם למקום צר פעם אחת יותר:

פרק כד פסוק יז

אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב וגו' וקרקר כל בני שת:

[שת] בנו של אדם הראשון [וכל בני שת] דהיינו כל האומות ונקט שת טפי מקין אף על פי שגם הוא הוליד תולדות משום דכולם הוטבעו ולא נשאר כ"א נח דהיה מבני שת, ולא תקשה דא"כ לכתוב כל בני נח, די"ל משום דדרשו רבותינו (במדבר רבה פרשה יד פיסקא יב) למה נקרא שת שממנו הושתת עולם ולכך תולה כל האומות בו נמי, ואל תתמה דדרשינן שמו וקרא מפרש בהדיא למה נקרא שמו כך דה"נ אשכחן בפרק קמא דברכות (ז, ב) דדריש שמו של ראובן בע"א משדרשו קרא:

פרק כה פסוק יא

פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן וגו':

פירש"י, לפי שהיו השבטים מבזין אותו הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז והרג נשיא שבט מישראל לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן. ואף על גב [דאורחיה] דקרא הכי כמו בצלאל בן אורי בן חור (שמות לה, לא) וכמו כן [צלפחד] בן חפר בן גלעד (במדבר כז, א), אלא משום דבפרשה ראשונה נאמר בסמוך ויחסו בשעת מעשה לא הוה צריך ליחסו הכא [אלא] בא הקדוש ברוך הוא ויחסו מפיהו להודיע שבחו:

פרק כו פסוק ה

ראובן בכור ישראל חנוך משפחת החנכי וגו':

פירש"י. לפי שהיו האומות מבזין אותם וכו' לפיכך הטיל הקדוש ברוך הוא שמו עליהם ה' מצד זה ויו"ד מצד זה. מדשני קרא בימנה (לקמן פסוק מד) שלא כתב עליו הימני כהבריעים שמעינן דע"כ לאו אורחיה דקרא כתב הכא כמו העמלקי (במדבר יד, כה) כמו [הכנעני (שם)] האגגי (אסתר ג, א) וכאלה רבים אלא משום היחוס כתב הכא הכי:

פרק כו פסוק יג

לזרח משפחת הזרחי וגו':

פירש"י, בא"ד, ומבני לוי נפלו ארבע משפחות וכו' ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי והרביעית לא ידעתי מה היא וכו'. פירוש דמשפחות עמרם ליכא למיחשבי הכא שהרי כתיב הכא (לקמן פסוק נט) ושם אשת עמרם יוכבד וקחשיב [אהרן ומשה שהם] כל זרעו אבל משפחות יצהר חשיב חסר ואע"ג דחשיב משפחות קרח במקומו כיון דשבק יצהר דהוי אב לקרח ודור ג' ללוי כמו אינך לבני [ו]חברון וכתיב קרח במקומו ע"כ אתא ל[א]שמועינן דהוי חסר משפחות יצהר שכבר (הי"א) היו חיין בני נפג וזכרי שהן אחי קרח במנין הראשון ובמנין זה כבר נעדרו ולא נשארו רק משפחות קרח:

פרק כו פסוק יט

בני יהודה ער ואונן וימת ער ואונן בארץ כנען:

לשתוק לגמרי מער ואונן כמו כן אלה שמות בני אהרן וכו' וימת נדב ואביהוא (לעיל ג, ג-ד) למה הוזכרו מה נפקותא יש בהם, שאלה זו אינה צריכה אפי' בבית החיצון דאם באנו ליישב כל הפסוקים שבתורה שהם כה"ג ומעין זה לא תסתפק לנו מגלת עפה. אמנם הך יש ליישב שפיר דמשום חיבת זרע יהודה לפני המקום ב"ה שמשם יצא כתר מלכות וכן משום חיבת זרע אהרן שמשם יצא כתר כהונה כתוב בתורה לידתו ומיתתו של אותו זרע שאפילו שלא לצורך וכה"ג פרש"י בפרשת (תולדות יצחק) [חיי שרה (בראשית כד, מב)] דיפה שיחת עבדי אבות לפני המקום ברוך הוא מתורתן של בנים, ע"ש: [משו"ת תרומת הדשן פו"כ סי' קיד]:

פרק כח פסוק י

עולת שבת בשבתו וגו':

גבי עולת שבת בשבתו וגבי זאת עולת חודש בחדשו (לקמן יד) פירש רש"י, דאתא ללמדנו שאם עבר יומו בטל קרבנו. אין להקשות מ"ש גבי רגלים דלא מיעט קרא כה"ג, דפשיטא דאם לא הקריבו בפסח שלא יקריב בשבועות תשלומי פסח אף על גב דשוין הם בקרבנותיהם מכל מקום תרי שמות נינהו אבל השבתות ור"ח דכולה חד שמא נינהו סד"א שיקריב בשביל תשלומי ראשון קמ"ל:

פרק ל פסוק ו

ואם הניא אביה אותה ביום שמעו וגו' וה' יסלח לה כי הניא אביה אותה: פירש"י וה' יסלח לה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בנזיר וכו'. מקשים והלא בנערה גבי אביה אמרינן בהאי קרא ואמאי נקט רש"י אשה לגבי בעלה בהאי דרשא, וי"ל דגבי נערה לא שייך למימר וה' יסלח לה משום דב"ד של מעלה לא מענישין עד לאחר כ' שנים (שבת פט ב, ירושלמי ביכורים פ"א ה"ב, סנהדרין פי"א ה"ה) ואם כן הך דרשא דהיא לא ידעה בהפרה ע"כ באשה לגבי בעלה שייכה דמשכחת לה בגדולה בת כ', אבל בנדרה בנעוריה נמי לפי פשוטיה דקרא וה' יסלח רצה לומר לפי שהיא עוברת על נדריה שנדרה לה' אף על פי שהתירה התורה ע"י הפרה היינו משום שאינה ברשות עצמה והאב או הבעל (ק) [מ]פרי בעינוי נפשה משום מלאכתה שהיא משועבדת להם, ולפי טעם זה משכח[ת] שפיר דשייכה סליחה בנערה כגון שנדרה שלא לאכול בשר י' שנים והפר לה האב כל הנדר דהשתא נמי נדרה היו מגיעין לאחר כ' שנים והיא עוברת בהן על נדרה מכל מקום הך דרשה דלא ידעה בהפרה לא שכיח כלל בנערה בענין זה שצריכים סליחה דאיך יתכן שלא תשמע ותדע בהפרה בימי נערות עד לאחר כ' שנים שלה, צריך לדקדק [ב]מסכת נדרים אם יכול האב להפר כל הנדרים אפילו אותן ימים של אחר שיצאתה מרשותו הואיל ומיפר לה להבא ואינו עוקר הנדר מעיקרו לא מצינו נדר שהותר כן:

פרק לא פסוק ד

אלף למטה אלף למטה לכל מטות ישראל תשלחו לצבא:

פירש"י (לכל מטות ישראל) לרבות שבט לוי. ומקשים והלא אם כן הוי י"ג אלפים, וי"ל דשבט אפרים לא שלח מהם לצבא כלל לפי שמיתת משה תלויה היתה בנקמה זה היו יראים שמא נחשדים יהיו שמזרזין למלחמה זו כדי שיעדר משה ויעמוד יהושע תחתיו שהיה משבטם ולכך עמדו בני לוי במקומם להודיע זריזותם לנקמת ה' שאף על פי שמשה משבטם היה ויעדר מהם ע"י נקמה זו לא נמנעו, וי"מ בהיפוך ובגנאי לשבט אפרים שלא נמסרו בע"כ אלא מרצונם ומנין [י"ב] אוימסרו קאי ולא יתיישב שפיר:

פרק לא פסוק יז

ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו:

פירש"י (באד"ה הרוגו) איני יודע וכל אשה יודעת איש אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרוגו. מקשים האיך תוכל לטעות כך דא"כ למה לי [ו]כל הטף בנשים נילף מק"ו מגדולים, וי"ל דאי לא הוי כתב הרגו משמעות הכתוב היה מוכיח למדרש וכל אשה למטה דכיון דכתיב קרא קמא הן הנה וגו' ושביק לנשים ומתחיל הרגו

כל זכר משמע דוכל אאשה קאי למטה וכיון דע"כ למטה קאי היינו מהפכין הסברא ונימא דאי הוה כתיב וכל אשה יודעת איש לחודיה ה"א [ד]ר"ל ראוי לבעל קאמר ומש"ה החיו לפי שהייתם ראוים להחטיא את ישראל ולא הכשילו את ישראל אבל טף דאין ראוין הוה אמינא אין להן זכות להחיותם, ואין להק' היא גופא תקשה אמאי מתחיל בכל זכר, וי"ל דע"כ צריך מעתה איזה טעם מכל מקום אינו ברור והוי טע(י)נה קצת ליישב אמאי לא כתב רק הרוגו לבד דע"כ צריך לכתוב הרוגו גבי זכר וראיה דשביק נשים ומתחיל ביה:

פרק לג פסוק לח

ויעל אהרן הכהן וגו' בשנת הארבעים וגו' בחדש החמישי באחד לחדש: תימה דבמקום שנכתב עיקר מיתתו של אהרן (פר' חקת כ, כג-נט) לא נכתב באיזה חדש ובאיזה יום גוע, ותו דבכל הצדיקים אברהם יצחק ויעקב ומשה לא נכתב באיזו יום גועו, וי"ל משום דכתב הכא וישמע הכנעני ופירש רש"י דכאן לימדך המיתת אהרן הוא השמועה שנסתלקו ענני כבוד וכסבור נתנה רשות להלחם, ורמז נמי כאן שבשביל כך רצה להלחם לפי שהיה בחדש אב בתחילתו ובאותו חדש ריע מזליה דישראל כדאיתא בפרק בתרא דתענית (כט, ב) לשתמיט מיניה בירח דאב רצה לומר עד לאחר תשעה באב מסתמא:

פרק לד פסוק יז

אלה שמות האנשים וגו':

גבי יהודה ושמעון ובנימין לא כתיב נשיאים, י"ל דגבי יהודה לא אצטריכא דשבט מלכות היה, ושמעון לא העמיד משבטו לא שופט ולא מלך מעולם כדאיתא פרק שני דסוכה (ע' סוכה כז, ב וברש"י שם וצ"ע) לכך החסיר ממנו נשיא, ובנימין כבר היה מובטח להעמיד מלכים כדכתיב ומלכים מחלציך יצאו (בראשית לה, יא), ועדיין לא נולד בנימין ואותו הבטחה על שאול ואיש בושת היתה כדאיתא בסנהדרין (כ, א) ולכך לא הוצרך לכתוב גם כן גביה נשיא:

פרק לד פסוק כג

לבני יוסף למטה בני מנשה וגו':

בכל המקרא כשהוא כתב השבטים לענין ביאת או נחלת הארץ מייחסים מנשה על יוסף משום דיוסף חיבב הארץ ושבט מנשה חיבבו הארץ כדפירש רש"י בפרשת פנחס (במדבד כז, א) לכך הכא ובפרשת שלח לך (במדבר יג, יא) מייחס מנשה על יוסף משום דהנך מינוי לצורך הארץ היו, ובפרשת פנחס (במדבר כו, כט) נמי כתיב מנשה ברישא

לבני יוסף משום דכתיב בתריה לאלה תחלק הארץ אבל בפרשת במדבר סיני כתיב לבני יוסף לבני אפרים דלא רמיזא התם מעניני הארץ:

דברים

פרק א פסוק ג

ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש וגו':

פירש"י, מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה וכו', ומפני ד' דברים אין מוכיחין את האדם שלא יהא מוכיח וחוזר ומוכיח וכו'. אף על גב דשפיר דמי למיעבד הכי כדכתיב הוכח תוכיח (ויקרא יט, יז) ודרשו רבותינו (בבא מציעא לא, א) אפילו מאה פעמים, מכל מקום מי שמוכיח חבירו שלא בסמוך למיתה אינו מוכיח בגמר תוכחה כי סבור הוא מה שמשייר עתה בתוכחתו אפשר להשלים בפעם אחרת ולפעמים תטרוף לו השעה ונשאר בלי גמר תוכחה אבל המוכיח בשעת מיתה אינו מצפה עוד לתוכחה אחרת ולכך גמר תוכחתו כראוי:

פרק א פסוק טו

ואקח את ראשי שבטיכם וגו' ואתן אותם ראשים עליכם וגו':

פירש"י. ראשים עליכם שתנהגו בהם כבוד וכו' נכנס אחרון ויצא ראשון. פירוש נכנס אחרון לבית המדרש שכולם צריכים להמתין מלישאר איש על מקומו ולהתחיל ולדרוש עד שיבא הוא וכי האי גוונא אינם מטריחין לקום מפניו ואינו מפסיע על ראשי עם קדוש, ויוצא ראשון פירש כשהוא יוצא כולם יוצאים ומפסיקין מלדרוש עוד היום:

פרק א פסוק כג

ויטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט:

פירש"י, שנים עשר אנשים מלמד שלא היה שבט לוי עמהם. יפה מדקדק רש"י בלשונו שלא כתב מלמד שבני לוי לא שלחו דהא ודאי הוי שמעינן מקראי דפרשת שלח לך שהוזכרו שם כל השבטים ושבט לוי לא הוזכר אלא אתא לאשמועינן הכא בקרא יתירתא דלא ה"ל למכתב אלא איש אחד לשבט דהכא ובפרשת שלח לך לא כתב מנינם שמעינן שבקשו בני ישראל מבני לוי להיות עמהם בעצה בשילוח מרגלים ומיאנו בני לוי וזה היה שבח גדול להם שמן הדין היה להם להסית בני ישראל לפי שהיו צריכין לכנוס עמהם סכנות המלחמות בכיבוש הארץ ולא היה להם חלק ונחלה בארץ ואפילו הכי מיאנו לשלוח כי סמכו בהבטחת הקדוש ברוך הוא:

פרק ב פסוק ז

כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך ידע לכתך וגו':

תרגום אונקלוס ספק לך צרכך במהכך ית מדברא. לפי זה פירושו של ידע כפירוש של וידע אלהים (שמות ב, כה) כלומר השגיח אל לכתך שלא יחסר לך כלום בדרך ולא רצה אונקלוס לפרשו לפי פשוטו דאם כן היה הכרח שישהו במדבר מ' שנה, ועיין במיימוני בספר המדע (הל' תשובה פ"ה ה"ה, וע' פיהמ"ש להר"מ אבות פ"ג מט"ו):

פרק ב פסוק כט

כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער וגו': פירש"י. לא לענין לעבור את ארצם אלא לענין מכר אוכל ומים. תימה והלא הכתוב מעיד על עמון ומואב שלא קדמו בלחם ובמים (דברים כג, ה) ואין לומר לצדדים כתב קרא דעמוני לא קדמו ומואבים שכרו את בלעם דהא אמרינן בפרק חלק (סנהדרין קג, ב) גדולה לגימה שריחק שתי משפחות דהיינו עמון ומואב כדאיתא בהדיא התם, ויש לומר דרש"י אינו רצה לומר לענין מוכר אוכל ומים אלא גבי בני עשו ומואבים דכתוב מרמזם ראה דאדום מיאנו להעבירם בארצם אף המואבים כן, כך פירש רש"י לעיל פרשת חוקת (במדבר כא, יג) דיפתח פירשה וגם אל מלך מואב וגו' ומשה רמון כאן, כך פירש לי דודי הקדוש מהר"א ז"ל:

פרק ג פסוק כט

ונשב בגיא מול בית פעור:

פירש"י ונצמדתם (לבעל פעור) (לע"א) ואעפ"כ ועתה ישראל שמע אל החוקים והכל מחול לך ואני לא זכיתי לימחל לי. תימה למה הזכיר עון זה שנמחל להם טפי מכמה עונות שנמחלו להם, ועדיין תקשה מה שייך האי קרא הכא, לפי פשוטו היה [נר'] לתרץ קצת לפי שהיה העון קרוב שעשו ונמחלה להם הזכירו כמו שזכר אחרי כן עיניכם הרואות וגו', עי"ל לפי שמשה נקבר מול בית פעור וכדכתיב בפרשת וזאת הברכה (דברים לד, ו) ופי' רש"י התם שמוכן היה קברו לשם לכפר על מעשה פעור והוא על עצמו לא זכה למחול מה שאין לומר כן במחילת שאר עונות:

פרק ד פסוק ב

לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם היום וגו':

פירש רש"י, כנון ה' פרשיות בתפילין וה' מינין בלולב. אזהרה שייכת שפיר הכא גבי מה שהזכיר מעשה פעור כדמסיים האי קרא עיניכם הרואות את כל אשר עשה ה' לבעל פעור ומשום דרז"ל (סנהדרין סד, א) אמרו הפוער לפעור אפילו אם מתכוין לבזותה חייב

משום דבכך היא עבודתה אע"ג דבשאר עבודות מצוה לגנותן ולבזותן, ואם כן יש ליזהר ולהוסיף גם כן על שאר מצות אף על פי שמתכוין לטובה אולי גורע הוא בתוספותיו כמו שזה הפוער ונתחייב בתוספתו שהתורה לא ציותה להבזותן אלא אותן שעבודתן דרך כבוד והוא מוסיף להבזות גם כן את פעור ואינו מתכוין כלל לעובדה בביזוי זה כי אם להתלוצץ עליה ולגנותה ואפילו הכי חייב:

פרק ד פסוק יט

ופן תשא עיניך השמימה וגו' אשר חלק ה' לכל העמים וגו' ואתכם לקח וגו' עד להיות לו לעם נחלה כיום הזה:

מכאן סמך לדברי רז"ל (שבת קנז, א) אין מזל לישראל, והכי פירש המקרא השמש והירח וכל צבא השמים חלק לכל העמים להיות האומות נמסרים ביד המזלות והכוכבים להנהיגם, ואתכם לקח ה' מכור הברזל ממצרים כלומר בשינוי טבע להפך הגלגלים שהוא ענין פלא ונמנע כמי שמנתך מן הברזל, להיות לו לעם נחלה, כלומר להיות לו לעם נחלה ולהנהיגם בכבודו ובעצמו ולא יהיו נמסרים ביד המזלות כאשר הנהיג עמכם ביציאת מצרים, ורש"י פירש אשר חלק בדרך אחרת בשתי פנים ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע:

פרק ה פסוק טו

וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך וגו' על כן צוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת:

ותימה אמאי הזכיר פדיית העברות במצוה זו יותר מבשאר, וי"ל משום דידע דיקשה עליהם מאד לקבל שביתת מלאכה כדאשכחן גבי מעשה דפורים שהיה נם חביב מאד ואמרינן במסכת מגילה (ה, ב) שמרדכי ואסתר כתבו לקבל עליהם את ימי הפורים לימים טובים ומיאנו ולא רצו לקבלם אלא לימי משתה ושמחה והכי מוכיחין קראי בהדיא וכל שכן שביתת שבת דחמירי טפי ולכך הזכיר להם העבדות כלומר מי שפודה העבד מן השבי כל מלאכתו שלו הן ואם יאמר לו הרב לעבד תשבות ממלאכה מן הדין הוא שישמע לו שהרי אינו משועבד לעשות מלאכה כי אם לו:

פרק ו פסוק יב

והיה עקב תשמעון וגו':

פירש"י אם המצות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון. הא דדריש רש"י האי עקב טפי מכמה עקב שבתורה בהאי פרשה גופה עקב לא תשמעון (לקמן ח, כ) עקב אשר שמע אברהם בקולי (בראשית כו, ה) עקב היתה (במדבר יד, כד) גבי כלב, וכל הני לשון בשביל הן ולא דריש לחו מידי, י"ל דלאו לישנא דעקב מזקיקו להך דרשא אלא דקשיא

ליה אמאי כתב קרא הכא תשמעון הא בקרא דסליק לעיל מיניה כתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם היה לו לכתוב עקב תשמרו ותעשו וזה מיישב רש"י דלשון שמיעה כתובה על מצות קלות שאדם דש בעקביו שבשמיעה כלומר בקבלתו כן אפשר לקיימו וכתב אחר כך ושמרתם ועשיתם רצה לומר מצות חמורות שצריכים אזהרה בשמירה ועשיה וכיון דמצי רש"י ליישב בלשון עקב לפי הוכחות המקרא דריש ליה רש"י הכא למכתב לשון עקב ולא לשון למען כמו ברוב התורה:

פרק ח פסוק ד

שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה:

פירש"י (ורגלך) לא בצקה. לא נפחה כבצק כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות. מקשים והא כתיב בפרשת כי תבא (דברים כט, ד) ונעלך לא בלתה מעל רגלך, ויש לומר קצת דודאי מה שהיה סביב הרגל וסביב האי סתוירא לא בלתה כי לא השליט המקום ב"ה בהא ענין הריקבון אלא מה שתחת כפות הרגלים שהוא מתקרע מחמת הדריסה נוכל לומר שלא רצה הקב"ה להגן כנגד זה, ותדע שהרי ממציא רש"י טעם למה לא בלו שמלותיהם לפי שהיה ענני כבוד דמגהצי אותן ולא רצה לפרש שבדרך פלא וגבורת הקב"ה היתה:

פרק י פסוק ו

ובני ישראל נסעו מבארת בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וגו':

פירש"י [בא"ד] ממוסרה להר ההר שמונה מסעות. תימה דלא תמצא רק ז', וכן קשה לעיל בפרשת מסעי (במדבר לג, יט-יז) דחשיב כ' מסעות מרתמה עד הר ההר ולא תמצא רק י"ט, ויש לומר בדוחק דמדבר צין היא קדש תרי מסעות הוו תדע מדלא כתב לעיל (במדבר יב, טז) ויחנו במדבר פארן היא רתמה דחד מקום [הוא] כדפירש"י לעיל בסוף [פרשת] בהעלותך (שם) כתיב ויחנו במדבר פארן והכא כתיב ויחנו ברתמה נמי ה"ל למכתב הכא אלא ויחנו בקדש כדכתב נמי בתריה ויסעו מקדש אע"כ תרי מסעות היו ואפשר דלא היה מסע גמורה לכך קיצר הכתוב:

פרק יא פסוק י

כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים היא:

פירש"י יכול בגנותה הכתוב מדבר וכו'. ואם כן היה צריך לפרש כן דקראי דפר' לגנות דארץ מצרים נשקית ברגל וזהו לשבח דנמוכה ומישור היתה והיא בקל להשקותה ברגל אבל א"י שהיו בה הרבה הרים אינה נשקית ברגל בקל וגם אין השקה מועלת כל כך בהרים שהמים נוזלים מהם דאפילו במטר אינם מספיקין כדאמרינן במסכת תענית (ג,

ב) תעלי תלגא לטורא, ודרך המטר להיות פעמים רבות נעצר וגם מה שהיה דורש אותה תמיד היינו מפרשים שמשגיח על מעשה יושביה כדי למרק עונותיהם ועצר את השמים כדי ש(חוזרין) [יחזרו] בתשובה כדרשינן פרק קמא דתענית (ו, א) שמל קשיותיהם של ישראל וזה לא היה לשבח לצורך עולם הזה:

פרק יא פסוק יג

והיה אם שמוע תשמעו וגו' לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם: פירש"י והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך אלא אזהרה ליחיד אזהרה לציבור. בזה יתיישב נמי אמאי לא כתב הכא בכל מאודכם כדלעיל משום דלעיל מצינו למיסר יש לך אדם שממונו חביב עליו יותר מגופו כדפירש רבינו שלמה לעיל והכי דרשינן בפרק כל שעה (פסחים כה, א) דלכך נאמר ובכל מאודך אבל גבי ציבור אינו מצוי כלל שכל הצבור או אפילו רובן שיהא ממונם חביב עליהם יותר מגופן ואפילו לאידך דרשה דרש"י דלעיל דמוכל מאודך שמעינן כל מדה ומדה ההיא דדרשינן מדלא כתב ממונך או רכושך אבל מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו וגופו דקרא מיותר ליש לך אדם:

פרק יא פסוק כו

את הברכה אשר תשמעו וגו':

ולא כתיב אם תשמעו אף על פי שפירושו כך הוא כדפירש רבינו שלמה, על מנת שתשמעו בשביל שתשמעו לי הוי פירושו דהאי אשר כמו אשר הבאשתם את ריחנו בפרשת שמות (ה, כא) דפירש גם כן בשביל, מ"מ בשביל חיבתם של ישראל כתיב הקללה בלשון תנאי והברכה בלשון ודאי תשמעו ותשיג אתכם הברכה:

פרק יב פסוק כב

אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל וגו':

פירש"י אינך מוזהר לאכלן בטהרה אי מה צבי ואיל חלבן מותר אף חולין חלבן מותר תלמוד לומר אך. אין להקשות אם כן לא לכתוב כלל כאשר יאכל הצבי דלמאי הלכתא אתקיש הכא בשר תאוה לצבי ולאיל דאדרבה חלוקים הם בזרוע והלחיים והקבה [דבשר תאוה חייב] וזה פטור, יש לומר דאתי לארויי דבמדבר אף על גב דנאסר להם בשר תאוה צבי ואיל אשתרו דדוקא בהמה דחזי לקרבן איתסר להו, והכי פרש המקרא כאשר יאכל עתה במדבר צבי ואיל בתאוה כך תאכלו הבהמה כשתכנסו לארץ, כך מפרש בפרק קמא דחולין (יז, ב) ובפירוש רש"י שם, והשתא א"ש דלעיל (פסוק טו) דאתקשו פסולי המוקדשין לצבי ואיל לא כתיב מיעוטו דחלבו אסור אף על גב דלא מצינן למילף מינייהו דמה לחולין שכן חייב במתנות מכל מקום כיון דאית לן לאקושי

למילתא אחריתי למתנות לא מפלגינן להו לפסולי המקודשין מחולין אבל הכא דלית לן שום היקש אחרינא אפילו אי לא הוי כתב מיעוט' לעיל גבי פסולי המקודשין היה דרשינן גבי חולין היקשא:

פרק יב פסוק כג

רק חזק לבלתי אכל הדם כי הדם הוא הנפש:

פירש"י [בא"ד] ר"ש בן עזאי אומר לא בא הכתוב אלא להזהירך וללמדך עד כמה צריך להתחזק במצות. כלומר לפי שיצר הרע מסיתך תמיד לעבור על דת קונך ולכך אפילו מצות הקלות לשמור צריכין אזהרה וחיזוק כל שכן אותם הקשים לשמור כמו גזל ועריות שנפשו של אדם מחמדתן:

פרק יג פסוק ט

לא תאבה לו ולא תשמע אליו וגו':

פירש"י ולא תשמע אליו בהתחננו על נפשו למחול לו לפי שנאמר עזוב תעזוב עמו (שמות כג, ה) לזה לא תעזוב. תימה מה שייך האי קרא למחילה דרש"י פירש לעיל בפר' משפטים תעזוב לשון עזרה הוא כמו עצור ועזוב (דברים לב, לו), ויש לומר דהתם פירש רש"י לפי פשוטו והכא במדרש רבותינו רמז לתרגום אונקלוס דתירגם לעיל משבק תשבק מאי דבלבך עלוהי והיינו לשון מחילה, ולפי פשוטו נמי יתיישב כלומר לפי שנאמר עזוב תעזוב וציותה תורה שלא לזכור לו השנאה אבל זה צריך אתה לזכור לו השנאה:

פרק יז פסוק ג

וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח וגו' אשר לא צויתי: פרש"י אשר לא צוויתי לעבדם. פירוש לעבדם בשביל כבודי, כדרך העולם שמכבדים את שמשי המלך בשביל כבוד המלך אבל אינו רצה לומר לעבדה ממש לשם אלהות דהא הוא פשיטא דלא צוה המקום כך:

פרק יז פסוק יז

ולא ירבה לו נשים וכסף וזהב לא ירבה לו:

הכא לא פריש קרא אמאי לא ירבה לו כמו שפירש על סוסים ועל נשים משום דנפש האדם נבהל להון ביותר מכל תאוות לב כדאמר רובם בגזל ומיעוטן בעריות (בבא בתרא קסה, א) לכך כתבה תורה בדרך גזירת המלך בדי שלא יורו היתר מתוך הטעם שהרי אפילו אינך שני דברים נכשל בהן אדם גדול שלמה המלך ע"ה וצדד היתרות מתוך הטעמים כדאיתא בתלמוד (סנהדרין כא, א):

פרק יח פסוק א

לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה וגו':

פירש"י כל שבט לוי בין תמימים בין בעלי מומין. איצטריך לרבות בעלי מומין שלא יהא להם חלק ונחלה אף על גב דחולקים הם בקדשים כדפירש רש"י לעיל בפרשת צו (ויקרא ו, יא) דאתרבו מכל זכר, מכל מקום סד"א שיהא להם חלק ונחלה לפי שקדשי הגבול יש לבעלים טובת הנאה בהם לתתם לכל כהן שירצה וברוב היו נותנים לאותם כהנים המקריבים והמכפרים בעדם דהיינו תמימים נמצאו שמיעוט מקדשי הגבול שהן עיקר פרנסת הכהנים הגיעו לבעלי מומין ולפיכך יהיה להם לחלק ונחלה אתא קרא מעטינהו:

פרק יח פסוק ב

ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו וגו':

פירש"י, בקרב אחיו זו נחלת חמשה. (וס"ת מ"י) מפרשו ה' אחים מן האם ראובן שמעון (לוי) יהודה יששכר וזבולן הואיל ומאם אחת צריך מיעוט טפי:

פרק יט פסוק כ

והנשארים ישמעו ויראו וגו':

פירש"י מכאן שצריכים הכרזה איש פלוני ופלוני נהרגין על שהוזמו בב"ד. אבל להיות ממתין להם עד הרגל כמו גבי זקן ממרא לא משמע מהאי קרא [מדלא כתב] וכל העם ישמעו ויראו כדכתיב לעיל (יז, יג) גבי זקן ממרא דהוה משמע במקום שכל ישראל שם יחד:

פרק כ פסוק יט

כי תקרב אל עיר ימים רבים וגו' כי האדם עץ השדה וגו':

בסמ"ג (ל"ת רכ"ט) בשם רשב"ם פירש דכי דהכא לשון אלא הוא ויתיישב המקרא כוותיה ור"ל לא תכרות עצה אלא עץ השדה שהוא כאדם מפניך במצור כלומר שיוכלו האויבים לעשות תחתיו או אחריו מארב או מגן וצנה כנגדו אותו עץ תוכל לכרותו דבל תשחית דגופו עדיף כדאיתא במסכת שבת בפרק מפנין (שבת קכט, א) ובמסכת ב"ק (צא, ב) מוכח נמי היכא דיש הנאה בקציצתו יותר מבפירותיה דשרי למקצייה:

פרק כא פסוק יז

כי את הבכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים וגו':

פי' רש"י, כנגד שני אחים. ומורי הקדוש ז"ל אמר לי שהוא מלשון כפי עבודתו (במדבר ז, ה) שהוא מתפרש נמי כנגד שיעור עבודתו, וכן לפיהן ישיב גאולתו (ויקרא כה, נא) י"ל על דרך זה:

פרק כא פסוק כא

ורגמוה כל אנשי עירו וגו' וכל ישראל ישמעו ויראו:

פירש"י מכאן שצריך הכרזה בב"ד וכו'. גם בכאן אי אפשר לומר שממתינין עד הרגל כדדרשינן גבי זקן ממרא, ואף על גב דה"נ כתב וכל ישראל ישמעו משום דברישא דקרא כתיב ורגמוהו כל אנשי עירו ואי אפשר למדרש במעמד כל אנשי עירו ולעולם ממיתין אותו ברגל בירושלים ברגל והכי פירש לקמן (כב, כא) גבי נערה המאורסה וסקלוה אנשי עירה במעמד כל אנשי עירה [ואי] בירושלים ממיתין אותה ברגל כדי לפרסם הדבר מה צריך למעמד אנשי עירו הלא כל ישראל ישמעו ויראו כתיב בדבר:

פרק כב פסוק כב

כי ימצא איש שכב עם אשה וגו' ומתו גם שניהם וגו':

פירש"י גם לרבות הבאים מאחוריהם וכו'. אין לפרש דאתא לרבות שלא כדרכו דממשכבי אשה אתרבאו ותו הו"ל למכתב מאחוריה בלשון יחיד אלא רצה לומר מאחוריהם אחור כנגד אחור כדרך שהכלבים נקשרים ואשכחן נמי במסכת סנהדרין (נה, א) דאפשר שיהא רובע איש בעצמו במשכב זכור כל שכן באשה שהוא אפשר אפילו באבר חי ואצטריך לרבויי דלא תימה דהוה כמעשה חידודין:

פרק כג פסוק יט

לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב וגו':

הני תרי מילי חילופי עזי פנים וחציפי אינון דכלב עז בחיות והחיות עזים יותר מבהמות כדחזינן ואפ"ה הכלב עז שבהם וכתיב מצח אשה זונה היה לך (ירמיה ג, ג) ופסל הכתוב את חלופיהם לקרבן ואהא סמכו רבותינו לשנות במשנתינו (אבות פ"ה מ"כ) עז פנים לגיהנם וכו' יחי רצון מלפני ה' אלקינו ואלקי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, כלומר ואז יהא ניכר גריעותם דעזי פנים דאפי' חילופיהם יפסלו להקרבה:

פרק כה פסוק ב

והיה אם בן הכות וגו' והכהו לפניו כדי רשעתו במספר:

פירש"י ולאחריו כדי שתים. משמע בגמרא (מכות כג, א) דבי"ג היה יוצא מכדי רשעתו אלא שהתורה קנסו עוד בכפלים, ושמעתי מדודי מורי הקדוש ז"ל ששמע ששיעור הוא לפי מספר השנים כי בן י"ג שנים בר עונשין הוא בב"ד של מטה וה"נ אשכחן בעונש בי"ד של מעלה שאין עונשין אותו אלא מבן כ' ולמעלה (שבת פט ב, ירושלמי ביכורים פ"א ה"ב וסנהדרין פי"א ה"ה), ואמרינן בפרק הפועלים (בבא מציעא פה, ב) דמחיא לאליהו בשיתין פולסין דנורא דהיינו בכפליים יותר מחשבון השנים של העונש למעלה,

ומכאן יש ללמוד דמכות מרדות אינו אלא י"ג הכאות כמנין אותיות שבפסוק והוא רחום וגו' דהמלקות שתקנו חכמים על דבריהם אין להם רשות להוסיף ולקנוס יותר מכדי רשעתו דקנס לקנס לא עבדינן:

פרק כו פסוק ב

ולקחת מראשית כל פרי האדמה:

פירש"י, מראשית ולא כל ראשית אין כל הפירות חייבין אלא שבעת המינין בלבד נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ וכו'. אין להקשות כיון דדרשינן ארץ מראשית למה לי דבשלמא אי לאו ארץ ארץ מבראשית לחוד לא סגי דלא הוה ידעינן איזו פירות חייבים ואיזו פטורים אבל בג"ש לחוד הוי סגי, די"ל אי לאו דכתיב מראשית לא הוי דרשינן ג"ש וכה"ג בכמה דוכתי משנינן הכי, ותו י"ל דאי הוי כתיב ג"ש לחודיה הוה אמינא דלעולם כל הפירות חייבין בביכורים וג"ש אתא דבז' מינין מביאים אפילו משקין דהכי פרט בהן קרא משקין. שם:

רש"י, שמן ודבש. והא דדרשינן פרק העור והרוטב (חולין קכ, ב) פירי אתה מביא ואי אתה מביא משקה מוקמינן לה אשאר פירות כתב רחמנא מראשית דאימעיטו מקצת פירות ומתוך ג"ש מוקמינן אהנך דלאו מז' המינים וא"כ בע"כ מיעוט דפירי ולא משקה אז' מינים קאי דהא שאר פירות לא מחייבינן כלל ולהכי פירש רש"י הכא זית שמן ששמנו אגור בתוכו, ודבש תמרים כלומר כך היו מביאין אותו ולא משקין כפשוטו אי לא הוי כתיב מראשית:

פרק כז פסוק יב

אלה יעמדו לברך את העם וגו':

רש"י [בא"ד] והכהנים והלוים והארון למטה. אע"ג דשבט לוי עמדו בהר גריזים עמהם כדכתב קרא בהדיא שמעון לוי יהודה וגו' בפרק ואלו נאמרין (סוטה לז, א) פליגי בהו דחד תנא זקני כהנים ולוים עמדו עם הארון ושאר השבט בהר גריזים ולחד תנא הראויין לשירות ופירש רש"י אותם שהיו מכ' עד נ' שהיו ראויים לשאת הארון עמדו עמו (בהר גריזים):

פרק כז פסוק כד

ארור מכה רעהו בסתר וגו':

פירש"י ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן י"א ארורין כתיב כאן וכו'. אע"ג די"ב אינון, ארור אשר לא יקים לא קא חשיב דההוא ודאי אצטריך שיקבלו עליהם התורה באלה

ותהא כולל כל התורה כולה והמצות אבל ארורים פרטיים לא היו צריכין ודרשו רבותינו משם כנגד י"א שבטים:

פרק כח פסוק ל

אשה תארש וגו' בית תבנה ולא תשב בו:

הא דלא כתב לא תחנכו כדכתב כרם תטע ולא תחללנו משום דהאי קללה לא קיימא אזמן הגלות שהיו האומות מגלים אותה מעריהם דהא כתב בתריה שורך טבוח וגו' חמורך גזול וגו' אלא מוכיחים המקראות דקללות הללו קיימי אזמן השלל והביזה שיותנו ישראל לבוז ולמשיסה במושבתיהם וא"כ שפיר כתב אשה תאר(ס)[ש] ואיש אחר ישכבנה כדרך כרקום שכובשת את העיר מאנסים הנשים ובוצרות הכרמים אבל הבתים אינם מיישבים כי אין רצונם לעכב בעיר ואנשיה בידם כי אינם באים רק דרך שוללת להנאתם ומכל מקום יתקיים קללה זו בית תבנה ולא תשב בו כלומר מפחד השוללים תברח לעיר ולא תשב בקביעות בביתך כ"א באקראי כדרך אנשים כפרים מפני גזלנים:

פרק כט פסוק ד

ואלך אתכם וגו' ונעלך לא בלתה:

עיין לעיל בפ' עקב (ח, ד):

פרק כט פסוק ט

אתם נצבים היום לפני ה' אלוהיכם ראשיכם שבטיכם:

הא דלא כתב לפי זה ראשיכם לשבטיכם דהכי יתכן לפי הדקדוק משום דר"ל כאן דהראש הוא השבט כדפי' רש"י לעיל בפרשת חקת (במדבר כא, כא) על וישלח משה מלאכים דנשיאי הדור הוא הדור וה"נ קאמר הכא ראשיכם שהיו שבטיכם:

פרק כט פסוק כה

וילכו ויעבדו אלהים אחרים וגו' אשר לא ידעום ולא חלק להם:

פירש"י ולא חלק להם לא נתנו לחלקם. לפי פירש זה מקרא זה קאי על אותו מקרא שבפרשת ואתחנן (דברים ד, יט) אשר חלק ה' לכל העמים וגו' כמו שפירשתי שם ורש"י לא פירש התם על אותו דרשה וכן תרגום אונקלוס לא תרגם הכא כן ואין בזה חסרון:

פרק ל פסוק יא

כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת וגו':

פירש"י, לא מכוסה ובו'. ולעיל בפרשת וארא (שמות ח, כח) פירש דהוא לשון הפרשה והבדלה כמו והפלתי ביום ההוא משום דכאן דחוק לפרש [מלשון מכוסה] דלשון הפרשה הוא דכתב בתריה ולא רחוקה היא דהיינו מופרשת למרחקים אע"כ רצה לזמר

מופרשת ממך ע"י כיסוי שהיא בעומק מתחתיך ומכוסה מלמעלה ומ"מ לשון הפרשה היא:

פרק לא פסוק א

וילך משה וגו':

תימה דלעיל פירש רש"י, שכנסם כולם לפני המקום ב"ה. וכן כתב לקמן הקהילו אלי כל זקני וגו'. משמע שכולם באו אליו ומה היה צריך לילך אליהם, וי"ל דלא כתב הכא וילך משה אל כל ישראל אלא כתב וילך משה וידבר ור"ל כשכינסם כולם הלך בקומה זקופה לפני כולם שיראו שלא תשש כחו אלא שאין רשאי כדפירש רש"י בתר הכי:

פרק לא פסוק ט

ויכתב משה את התורה הזה ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית וגו':

דהלוים נושאים את הארון היה אפשר כשרבו וגדלו בני אהרן במדבר נשאו הן את הארון שהרי גם המה מבני קהת היו והא דכתב בסוף הסדרא ויצו את הלוים נושאי הארון וגו' הכהנים נקראו גם כן לוים בכמה מקומות או מחליפין היו מאז כהנים ולוים מבני קהת למשאם:

פרק לא פסוק כח

הקהילו אלי וגו':

פירש"י, ולא תקעו אותו היום בחצוצרות וכו' לקיים מה שנאמר ואין שלטון ביום המות (קהלת ח, ט). פירוש אין תורת שלטון (יהא) ביום שאדם מת בו אף על פי שעודנו חי ואפשר שהוא משעה שמכריזין עליו מן השמים פנו מקום כדאיתא במסכת כתובות (עז, ב ועיי"ש בדף קד, א):

פרק לב פסוק א

האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי:

הא דנקט דבור כלפי שמים ואמירה לגבי ארץ משום דשמים רומזים לזכרים שרובעים ומולידים הארץ והארץ מתעברת ויולדת כנקבה כדאיתא פרק קמא דתענית (ח, א), ודיבור לשון קשה הוא כדפירש רש"י בכמה דוכתין ואמרי פי משמע לשון רכה ואשכחן גבי מתן תורה לשון קשה גבי זכרים ולשון רכה גבי נקיבות כדכתיב כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל (שמות יט, ג) כדפירש רש"י שם:

פרק לב פסוק ג

כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו:

פירש"י. מכאן אמרו שעונין ברוך שם כבוד מלכותו לע"ו אחר כל ברכה שבמקדש. משום דכתיב הכא שם ה' ור"ל שם המפורש שאין רשות להזכירו בגבולין רק כהן גדול במקדש לכך לא יליף מיניה אלא במקדש ואפשר משה היה מזכירו בכל מקום לפי שהיתה שכינה שורה עליו בכל מקום וכמו שאמרו רבותינו ז"ל (תורת כהנים פרשת אחרי פרשתא א') אהרן בבל יבוא ואין משה בבל יבוא לכך קאמר כי שם ה' אקרא כדפירש רש"י בלשון כאשר:

פרק לב פסוק מז

כי לא דבר רק הוא מכם וגו':

פירש"י, אין לך דבר ריקן בתורה שאם תדרשנו שאין בו (טעם וצורך) [מתן שכר]. משום דכתיב הכא כי לא דבר רק הוא מכם משמע דאתא קרא לומר שיהא צורך והנאה בדרשא לדרשא לכך פירש מתן שכרן:

פרק לג פסוק ב

ויאמר ה' מסיני בא וגו':

פירש"י פתח תחילה בשבחו של מקום וכו'. פירש בענותנותו שבא מסיני שהיה הר נמוך כמו שדרשו רבותינו (במדבר פי"ג פיסקא ג) וחזר על בני עשו ובני ישמעאל (ע"ז ב, ב) אע"פ שגלוי וידוע היה לפניו שלא יקבלוהו מ"מ עשה בענין שיראה כתערומת וכפתחון פה ולא כמלכי בשר ודם שדנין בחזקה ובגבורה:

פרק לג פסוק ז

וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה וגו':

פירש"י. [בד"ה ועזר מצריו תהיה] כאן רמז לשמעון מתוך ברכותיו של יהודה. מה שלא ברכו בפירוש משום דשבטו היו רובן סופרים ומלמדי תנוקות עוסקים במלאכת שמים כדפירש רש"י פרשת ויחי (בראשית מט, ז), ואמרינן פרק מקום שנהגו (פסחים נ, ב) שכ"ד תעניות התענו אנשי כנסת הגדולה על סופרי תפילין ומזוזות שלא יתעשרו שאלמלא יתעשרו לא יכתבו יותר וקאמר נמי התם דה"ה כל העוסקים להרויח במלאכת שמים אינם רואים סימן ברכה ולכך לא רצה לברכם בפירוש:

פרק לג פסוק ח

וללוי אמר תומיך ואוריך וגו':

לא תמצא בכל השבטים שהזכיר שבחם וצדקתם במה שעשו כבר אלא הזכיר שבחם וברכותיהם העתידים להם והטעם לפי שיעקב קינתר את לוי בפ' ויחי ומשה ברכם והיה

ירא שלא יהא נחשד על ככה בשביל שהיה שבטו הזכיר שבחם וזכותם שעשו כבר כלומר ראויים אלו לברכם:

ברזל ונחשת מנעליך וכימיך דבאך (לג, כה), פירש"י וכימיך כל הימים עושים רצונו של מקום יהיו דבאך וכו'. [דבזמן שאדם עושה רצונו של מקום] נקרא חייו חיים וימיו ימים דהרשעים אפילו בחייהם נקראים מתים (ברכות יח, ב) ולהכי משתמע וכימיך זמן שעושים רצונו של מקום דאותם זמנים נקראו ימים:

פרק לג פסוק כח

וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב וגו':

פירש"י, עין יעקב כעין הבטחה שהבטיחם יעקב והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. תימה היכא משתמע מהא שישכנו בטח, וי"ל דכיון שברכם שיהא אלהים עמהם וישיב אותם אל ארץ אבותיהם מרמז על מקרא דקאמר בדד ינחנו (דברים לב, יב) דפרש"י התם דבדד בטח נהגם, ולפי פשוטו שברכם שיהא ה' עמהם וישכנו לעולם לבטח כמו שאמר המשורר ברוח הקודש גם כי אלך בגיא צלמות לא אירע רע כי אתה עמדי וגו' (תהלים כג, ד):

חסלת פשטים מן החומש שחיבר מ"ו מהר"ר איסרלן ממרפורק (שי') (זצ"ל) כתבתי פה בק"ק ניאושטט רי"ב לפ"ק נאום משה ב"ר אלעזר הלוי ז"ל מינץ: